

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

ULUSLARARASI ATATÜRK'Ü ÇAĞDAŞ YORUMLAMA VE
ANMA PROGRAMI - 3

ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NIN İLK ADIMI: SAMSUN 1919

7 Mayıs 2010
Samsun Atatürk Kültür Merkezi

ULUSLARARASI
ATATÜRK'Ü ÇAĞDAŞ YORUMLAMA VE
ANMA PROGRAMI -3

ULUSAL
BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NIN
İLK ADIMI:
SAMSUN 1919

Samsun
7 Mayıs 2010

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 182
Kültür Serisi: 7
Atatürk Serisi: 6

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın İlk Adımı: Samsun 1919
Yayına Hazırlayan: Turan Tanyer

ISBN: 978-605-5614-57-7
© Türkiye Barolar Birliği
Birinci Baskı: Ağustos 2010, Ankara
Kapak Resmi: XX. yüzyıl başında Samsun. ("Editeur Simeon Tjigtémogiou, Samsoun" kartpostalı.)

Türkiye Barolar Birliği
Oğuzlar Mahallesi
Barış Manço Caddesi, 1366. Sokak No: 3
06520 Balgat - ANKARA
Tel: (0.312) 292 59 00 (pbx)
Faks: (0.312) 286 55 65
web: www.barobirlik.org.tr
e-posta: yayin@barobilik.org.tr

Sayfa Tasarımı ve Ofset Hazırlık
Düş Atelyesi (0.312) 215 70 37
www.dusatelyesi.com

Baskı
Şen Matbaa
Özveren Sokağı 25/B
Demirtepe-Ankara
(0.312) 229 64 54 - 230 54 50

ULUSLARARASI
ATATÜRK'Ü ÇAĞDAŞ YORUMLAMA VE
ANMA PROGRAMI -3

ULUSAL
BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NIN
İLK ADIMI:
SAMSUN 1919

7 Mayıs 2010
Samsun Atatürk Kültür Merkezi

İÇİNDEKİLER

Açılış Konuşmaları

Av. Berra BESLER TBB Başkan Yardımcısı	4
Av. Necat ANIL Samsun Barosu Başkanı	8

Birinci Oturum

Oturum Başkanı: Av. Ahmet GÜREL

Av. Ahmet GÜREL	14
Doç. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU "Mondros Mütarekesi ve İşgaller"	16
Doç. Dr. Enis ŞAHİN "Mondros Mütarekesi'nden Sonra Ordunun Durumu"	30
Doç. Dr. Kemal ARI "Mondros Mütarekesi'nden Sonra Anadolu'da Sivil Örgütlenme"	57

İkinci Oturum

Oturum Başkanı Av. Necat ANIL

Av. Necat ANIL..... 83

Doç. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN

“Mondros Mütarekesi ve İstanbul Hükümetleri” 86

Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

*“Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın
İstanbul Günleri”* 94

Prof. Dr. Enver KONUKÇU

“Bandırma Vapuru” 104

Üçüncü Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Dursun AKBULUT

Prof. Dr. Dursun AKBULUT 121

Prof. Dr. Tülay Alim BARAN

*“Mütareke Sürecinde Mustafa Kemal Paşa ve
İstanbul Hükümetleri”* 123

Prof. Dr. Mesut ÇAPA

“Samsun ve Çevresindeki Rum Çetelerinin Faaliyetleri” ..131

Yrd. Doç. Dr. Hakan UZUN

“Samsun'dan Erzurum'a” 142

*Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve
Anma Programı -3*

**ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NIN
İLK ADIMI: SAMSUN 1919**

---

7 Mayıs 2010
Açılış Konuşmaları

*Tüm katılımcılar sempozyumu
Türkiye Barolar Birliği Başkanı
merhum Avukat Özdemir Özok'un
anısına ithaf etmişlerdir.*

Sunucu: Sayın Vali Yardımcım, Sayın Cumhuriyet Başsavcım, Sayın Adalet Komisyonu Başkanım, Sayın Bölge İdare Mahkemesi Başkan Vekilim, Sayın Rektör Vekilim, Türkiye Barolar Birliği Yönetim, Disiplin, Denetleme kurulları üyelerimiz, baro başkanlarımız, değerli konuklar; Türkiye Barolar Birliği'nin, Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı çerçevesinde Samsun Barosu ile birlikte düzenlemiş oldukları "Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın İlk Adımı Samsun 1919" konulu sempozyumumuza hoş geldiniz.

Teknik bir arıza nedeniyle küçük bir gecikme oldu, hepinizden bu gecikme için özür diliyoruz.

Sempozyum programı bize ulaştığında büyük bir heyecan ve mutluluk yaşamıştık, çünkü uzun ve zorlu bir tedavi sürecinin ardından çok değerli Türkiye Barolar Birliği Başkanımız Sayın Avukat Özdemir Özok aramıza katılacak ve sempozyumumuzun açılış konuşmasını yapacaktı. Üstelik 19 Mayıs'ta Türkiye Barolar Birliği adına Samsun'da bir etkinlik düzenlemek en büyük hayallerinden birisiydi ve bunu sık sık da dile getirdiğini biliyorduk. Ancak geçen hafta aldığımız acı haberle derin bir kedere boğulduk. Yeri doldurulamaz bu özel insanı kaybetmiştik. Ne yazık ki, bu büyük hayali gerçekleştğinde bugün aramızda olamadı. Ata'mızın, tüm hukuk şehitlerimizin, Türkiye Barolar Birliği Başkanımız Sayın Özdemir Özok'un anısına hepinizi bir dakikalık saygı duruşuna, ardından da İstiklal Marşı'na davet ediyoruz.

...

Çok teşekkürler. Sempozyumumuzun açılış konuşmasını yapmak üzere Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı Sayın Av. Berra Besler'i kürsüye davet ediyoruz.

BERRA
BESLER'İN
KONUŞMASI

Av. Berra BESLER (TBB Başkan Yardımcısı): Sayın Vali Yardımcım, Sayın Başsavcım, Çok Değerli Akademisyenler, Çok Değerli Baro Başkanlarım, Değerli Meslektaşlarım, Saygıdeğer Konuklar, bu anlamlı ve güzel etkinliği gerçekleştiren Samsun Barosu'nun değerli Başkanı, Yönetim Kurulu üyeleri ve Samsunlu meslektaşlarım...

Müdafaa-i hukuk ruhu ve Kuvayı Millîye ateşiyle kurtarılan bu benzersiz Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla sonuçlanan kutsal şahlanışın en güçlü meşalelerinin yandığı tarihimizde emsalsiz bir yeri olan Samsun'da tekrar sizlerle birlikte olmaktan gerçekten çok gurur ve mutluluk duyuyorum. Az önce çok değerli meslektaşımın da bahsettiği gibi bizleri derinden yaralayarak kısa bir süre önce aramızdan ayrılan Türkiye Barolar Birliği'nin çok değerli yiğit başkanı Sayın Özdemir Özok'u saygı, sevgi ve minnetle anarak sizlere Türkiye Barolar Birliği adına saygılarımı sunuyorum.

Değerli konuklar, bizlere manevi miras olarak akıl ve bilimi bırakan devletimizin kurucusu Büyük Önderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ü bilgi çağı olarak adlandırılan XXI. yüzyılda onun ilkelerine ve mirasına sadık kalarak anmayı ve anlamayı yerine getirilmesi gereken önemli bir görev olarak görmekteyiz. Yüce Atatürk'ü anlayabilmenin tören ve seremoni ortamlarında değil, gerçekçi, adil, cesur ve bilimsel bir düşünce ortamında gerçekleşebileceğine inanıyoruz. İşte bu anlayışla Türkiye Barolar Birliği olarak, XXI. yüzyılda Atatürk'ü Düşünmek başlığı altında Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı çerçevesinde

düzenlediğimiz, dört yıl boyunca sürecek etkinlikleri 9 - 14 Kasım 2009 tarihinde Ankara'da başlattık.

Değerli konuklar, az önce size sözünü ettiğim programın ikinci etkinliği 8 Ocak 2010 tarihinde Çanakkale'de Çanakkale Barosu ve Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşları Araştırma Merkezi ile birlikte düzenlediğimiz hepimiz için heyecan, coşku, gurur verici olduğuna içtenlikle inandığımız etkinlikti. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın ilk adımının 91. yıldönümünde bugün üçüncü etkinliğimizi burada hep birlikte aynı heyecan, gurur ve onurla paylaşarak gerçekleştireceğiz.

Değerli konuklar, savaştan yeni çıkmış darmadağın bir imparatorluğun subayıdır Mustafa Kemal. Bir devletin yok edilmesini hedefleyen Mondros Antlaşması imzalanmış, işgaller başlamış, galip devletlerin donanmaları İstanbul kıyılarına demir atmıştır. Türk askerleri ise anlaşma hükümleri doğrultusunda terhis edilmekte, ordu silahsızlanmaktadır. Yıllar süren savaşlarda en yakınlarını yitirmiş Anadolu halkı, bir yandan işgal güçlerine, öte yandan çete baskınlarına ve iç isyanlara karşı savunmasız kalmıştır. Kaybedilen topraklardan canlarını kurtarabilenler Anadolu'ya göç etmektedir. Uzun süren savaş sırasında cepheden cepheye koşan asker yorgun, halk aç, perişan ve yığındır. Her şeye rağmen umutlarını yitirmeyen vatanseverler kendi bölgelerinde küçük gruplar halinde örgütlenmeye başlamışlardır, ama birbirinden kopuk bu yerel örgütleri birleştirecek bir güç yoktur. Bu sırada Şişli'deki evinde yakın arkadaşlarıyla birlikte vatani kurtarmanın çarelerini arayan Mustafa Kemal, halk direnişini örgütlemek üzere Anadolu'ya geçmeye karar vermiştir. Ama nasıl?

O Mustafa Kemal ki, ne kadar ateşli ve idealistse o kadar da mantıklı, planlı ve gerçekçidir. Yakın arkadaşlarına, "Hiçbir sıfat ve yetki sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en uygun yer ve beni oraya götürecek en kolay yol hangisidir?" diye sormaktadır. İşte böyle bir ortamda Mustafa Kemal'in Anadolu'ya girdiği şehirdir Samsun. Benzeri görülmemiş bir direnişin kapısı, mucizeye çıkan yolun başlangıcıdır. Onun direniş çetelerini tespit etmek ve bastırmak üzere ordu müfettişi olarak ta-

yin edildiği Samsun'a ulaştıktan üç gün sonra yazdığı rapor, talimatları hiçe saydığının ve sayacağına açık kanıtıdır. İstanbul Hükümeti ve işgal kuvvetlerini çileden çıkarabilecek ifadeler kullanmakta, Yunanların İzmir'i işgale haklarının bulunmadığını, halkın millî egemenliğini gerçekleştirmeye çalışacağını söylemektedir. Esasen bunun sonuçlarını ve büyük direnişi hiçbir sıfat ve yetki sahibi olmaksızın örgütlemek zorunda olduğunu çok iyi bilmektedir.

Değerli konuklar, 25 Mayıs'ta daha güvenli bir bölge olan Havza'ya çekilen Mustafa Kemal, Samsun'a hareketinden bir gün önce İzmir'in işgalinin halkta uyandırdığı isyan duygusunu hissetmiş ve 28 Mayıs'ta bütün askerî ve sivil makamlara gönderilen bildirilerde, işgali protesto etmek için her yerde mitingler yapılmasını talep etmiştir ve bu çağrıya en güzel cevabı almış, ülkenin dört bir yanında 100'e yakın miting yapılmış ve yok edilmeye çalışan bir ulus yaşamak için ölmeye yemin etmiştir.

Görevden alınmadan önce ordu müfettişliğinin sağladığı imkan ve yetkileri kullanmakta acele eden Mustafa Kemal, 12 Haziranda geçtiği Amasya'da hazırladığı bir bağımsızlık bildirisini anlamını taşıyan genelgeyi Anadolu'daki bütün makamlara şifreyle bildirmiş, "*Milletin bağımsızlığını yine milletin kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır.*" demiştir. 8 Temmuz 1919 günü kaçınılmaz emir gelmiş, görevden alındığını bildiren ve derhal İstanbul'a dönmesini isteyen İstanbul Hükümeti'ne de istifayla cevap vermiştir.

Değerli konuklar, Samsun'dan açılan kapıdan Anadolu'ya giren Mustafa Kemal ve arkadaşlarının etrafında kilitlenen halk direnişinin her ilimizde, her kasabamızda, her köyümüzde romanlara sığamayacak öyküleri vardır. Bu yüzden Samsun ve 19 Mayıs, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir simge olarak görülmemiştir. Bunu en yakın arkadaşlarına hatırlatan da 1927 yılındaki *Büyük Nutuk*'una "*1919 yılı Mayısının 19. günü Samsun'a çıktım.*" diye başlayan Mustafa Kemal'dir.

Saygıdeğer konuklar, Mustafa Kemal Atatürk, gerçekten yüzyılların nadir olarak yetiştirdiği bir dahiydi. Onun değerini her gün hâlâ bağnazlıktan ve karanlıktan çıkmamış toplu-

rı, toplulukları gördükçe çok daha iyi anlıyoruz. Bu topraklarda yaşamış, yaşayan ve yaşayacak olan herkesin ona minnet borcu olduğunu biliyor ve bunun unutulmamasını diliyoruz. Onun açtığı aydınlık yolda yürüyebilenlere ve onu anlayabilenlere ne mutlu. Ulu önderimiz ve silah arkadaşlarının dünyada benzeri olmayan fedakârlıkları ve Türk halkının yaşlısı, genci, kadını, erkeği, çocuğuyla gösterdikleri kahramanlıklarla gerçekleştirilen kurtuluş ve ilân edilen Cumhuriyetimizin paha biçilmeyecek bir nimet olduğunu herkesin bilmesi gerekmektedir. Büyük Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sonuza kadar barış içinde yaşamasını istemesi, onun ve Cumhuriyet'in ilânında emekleri geçenlerin ödenemeyecek haklarıdır. Cumhuriyetimizi, kurumları, kavramları, kuruluş felsefesini yaşatmak ve bu bilinci gelecek nesillere aktarmak da Türk insanının önde gelen görevidir. Türkiye Barolar Birliği olarak sonsuzluğa uğurlayışımızın 71. yılında bağımsızlık savaşımızın önderi, laik, demokratik, çağdaş Cumhuriyetimizin kurucusu, eşsiz devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk'ün anısını minnet, şükran ve saygıyla selamlıyoruz.

Büyük Atatürk,

Aklın ve ilmin rehberliğinde en büyük eseriniz Cumhuriyeti yüceltmek, en büyük hedefiniz çağdaş uygarlığı yakalamak, ilke ve devrimlerinizi ödünsüz gerçekleştirmek için sarsılmaz bir inançla çalışacağımızı ve bu hedefler yolunda bizi geriye götürmeyi amaçlayan her türlü girişimi göğüsleyeceğimizi bütün dünyaya bir defa daha tekrar ediyoruz. Saygılarımla.

Sunucu: Berra Hanım'a çok teşekkür ediyoruz. İkinci konuşmayı yapmak üzere Samsun Barosu Başkanı Sayın Av. Necat Anıl'ı kürsüye davet ediyoruz.

NECAT
ANIL'IN
KONUŞMASI

Av. Necat ANIL (Samsun Barosu Başkanı): Sayın Vali Yardımcım, Sayın Başsavcım, Sayın Adalet Komisyonu Başkanım, Sayın Bölge İdaresi Mahkemesi Başkan Vekilim, Sayın Rektör Yardımcım ve mensubu olmakla gurur duyduğum Türkiye Barolar Birliği'nin Başkan ve üyeleri ve bu etkinliğimize katılmak için zaman ayırıp yanımıza gelen, bize kuvvet veren çok değerli baro başkanları ve sevgili eşleri...

Bu kürsüde bugün Türkiye Barolar Birliği Başkanı, dürüst, yılmaz, sözünü esirgemeyen, hukukun üstünlüğüne, eşit olarak uygulanmasına, kesinsiz demokrasiye inanan ve bunu yaşayan büyük insan, büyük hukukçu, cumhuriyet evladı, çok değerli Av. Özdemir Özok'un olmasını isterdik. O, Samsun'da bu etkinliğin olmasında son derece istekliydi. Samsun'un seçilmesinde bizzat kendisinin önerisi ve ısrarı vardı. Vefatından 15 gün kadar önce kendisiyle görüştüğümde, buradaki toplantıyı, burada yapacağı konuşmayı çok önemsiyordu. Biz onun yolundayız. Unutmayacağız. O her zaman içimizde.

Değerli misafirlerim, değerli basın mensupları... Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekili Sayın Av. Berra Besler Hanım, çok anlamlı, çok güzel prensipler ihtiva eden konuşmasını yaptılar. Ben, sizlere Cumhuriyetimizin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda ilk adımı attığı Samsun'da Türkiye Barolar Birliği ve Samsun Barosu'nun Atatürk'ü *Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı* içerisinde birlikte hazırladığı "*Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın İlk Adımı Samsun 1919*" konulu sempozyuma hoş geldiniz diyor ve teşekkür ediyorum. Hepinize saygılar sunuyorum:

Özdemir ÖZOK
1945 - 2010

**Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve
Anma Programı -3**

**ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NIN
İLK ADIMI: SAMSUN 1919**

---

7 Mayıs 2010

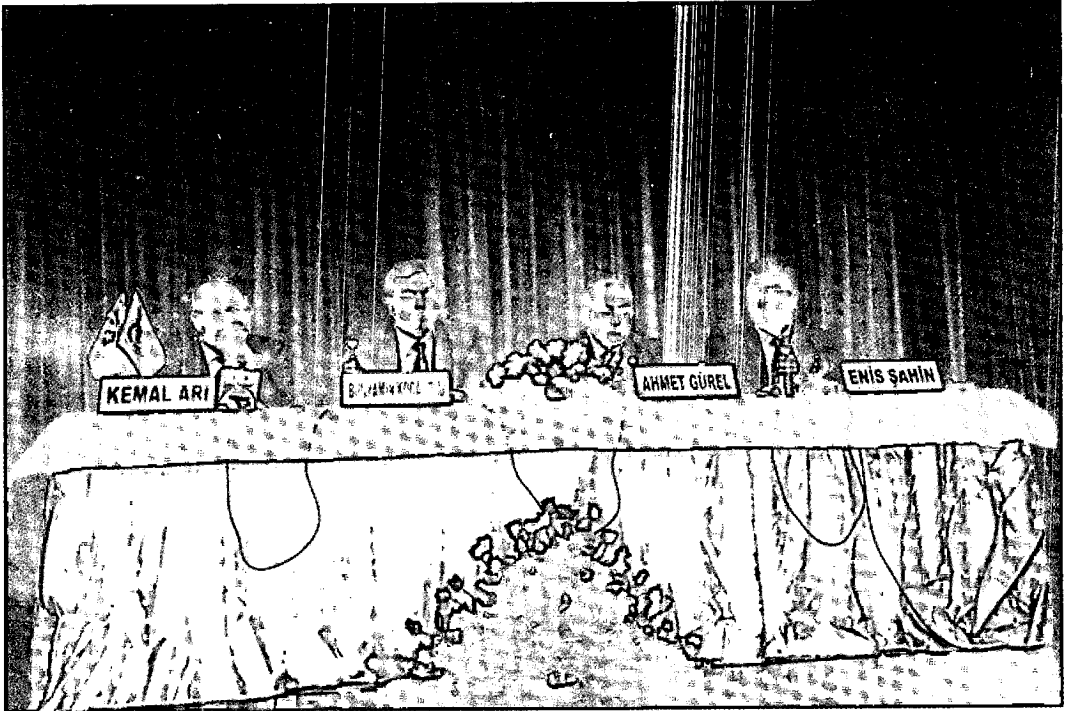
Birinci Oturum

Oturum Başkanı: Av. Ahmet GÜREL
(TBB Yönetim Kurulu Üyesi)

Doç. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU
“Mondros Mütarekesi ve İşgaller”

Doç. Dr. Enis ŞAHİN
“Mondros Mütarekesi'nden Sonra Ordunun Durumu”

Doç. Dr. Kemal ARI
“Mondros Mütarekesi'nden Sonra
Anadolu'da Sivil Örgütlenme”

Sunucu: Sayın Baro Başkanımıza çok teşekkür ediyoruz.

Sayın Av. Özdemir Özok'un anısına kısa bir slayt gösterimiz var. Kendisini sevgiyle anıyoruz.

Slayt gösterimi yapıldı

Yeri doldurulamaz çok özel insan Av. Özdemir Özok'u, avukatlık mesleğinin onuru, hukukun üstünlüğü ve çağdaş demokrasiye katkılarından dolayı asla unutmayacağız.

“Ulusal Bağımsızlık Savaşının İlk Adımı Samsun 1919” konulu sempozyumumuzun birinci oturumunu Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu Üyesi Sayın Av. Ahmet Gürel yönetecektir, kendisini sahneye davet ediyoruz.

AHMET
GÜREL'İN
KONUŞMASI

Av. Ahmet GÜREL (TBB Yönetim Kurulu Üyesi): Sayın Vali Yardımcım, Türkiye Barolar Birliği Başkan Vekilim, Cumhuriyet Başsavcım, Adalet Komisyonu Başkanım, Bölge İdaresi Başkan Vekilim, Rektör Vekilim, Değerli Yönetim Kurulu üyeleri, baro başkanlarım, değerli konuklar, değerli meslektaşlarım...

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı'nın üçüncü etkinliği olan "Ulusal Bağımsızlık Savaşının İlk Adımı: Samsun 1919" konulu sempozyumu, Türkiye Barolar Birliği ve Samsun Barosu birlikte gerçekleştiriyor. Bir hukuk kurumunun tarihle ilgili böyle bir sempozyum yapmasının nedeni nedir diye akla soru gelebilir. Bildiğiniz üzere tarih, geçmişteki olayları yer ve zaman itibarıyla sebep-sonuç ilişkileri içinde irdeleyen bir bilim dalı. Bu yönüyle tarih, geçmişle gelecek arasında bir köprü. Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda geçen hafta ebediyete intikal eden Türkiye Barolar Birliği Başkanımız, değerli insan merhum Özdemir Özok'un öngörüsüyle düzenlediğimiz bu etkinliklerin üçüncüsü, belki geleceğe ışık tutacaktır, geleceğimizi aydınlatacaktır.

Ben, sözü çok fazla uzatmadan, bu oturumda söz alacak olan konuşmacılarımızı sizlere tanıtmak istiyorum.

Birinci konuşmacımız Bünyamin Kocaoğlu, 1974 yılında Bafra'da doğdu. Kendisi hemşerimiz. İlk, orta öğrenimini Bafra'da tamamladıktan sonra 1995'te Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Eğitim Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1998'de yüksek lisansını, 2003'te de doktorasını tamamladı. 2009'da Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanın-

da “Doçent” unvanını aldı. Halen Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi olup, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü'nü sürdürmektedir. Buyurun Sayın Kocaoğlu.

İkinci konuşmacımız Enis Şahin, 1968'de Trabzon'da doğdu. 1989'da Atatürk Üniversitesi Tarih Bölümü'nü birincilikle bitirdi. 1990 yılında Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Yüksek lisans (1991) ve doktorasını (1996) aynı Enstitü'de tamamladı. 1996'dan itibaren Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı ve halen aynı Üniversite'de öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. 2006 yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk İnkılapları alanında “Doçent” ünvanını elde etmiştir. Öğretim üyeliğinin yanı sıra, Türk Tarih Kurumu Ermeni Masası'nda görevli olarak çalışmaktadır. Çalışma konuları, Atatürk ve Türk Millî Mücadelesi, Türk-Kafkas ve Türk-Ermeni ilişkileridir. Buyurun Sayın Şahin.

Üçüncü konuşmacımız Kemal Arı, 1965'te Samsun'da doğdu. O da hemşerimiz. 1985'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitirdi. Yüksek lisans ve doktorasını Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde yaptı. “Mübadele, Göç ve Değişiklik Boyutları ve Cumhuriyet Tarihi” üzerine 9 kitabı, 60'a yakın makalesi vardır. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü görevini sürdürmektedir. Buyurun Sayın Arı.

Teknik bir arızadan dolayı biraz geç başladık, o itibarla zamanımızı mümkün olduğunca ekonomik kullanmaya gayret edeceğiz. Konuşmacılara 20'şer dakika süre vermek istiyorum. Bilmiyorum, yeterli olur mu? İlk konuşmacımız Doç. Dr. Bünyamin Kocaoğlu, “Mondros Mütarekesi ve İşgaller” konusunu anlatacak. Buyurun Sayın Kocaoğlu.

BÜNİYAMİN
KOCAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

Doç. Dr. Bünjamin KOCAOĞLU (Sakarya Üniversitesi Eğitimi Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü):¹ Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

İmparatorluktan millî devlete geçiş sürecinde son perdeyi Mütareke Dönemi teşkil etmiştir. Pek çok sıkıntılı ve sancılı olaylara sahne olan mütareke dönemi, hızla çöken İmparatorluğun yerine Anadolu'da işgal güçlerine karşı verilen büyük mücadele neticesinde millet iradesine dayalı yeni bir siyasal sistemin temellerinin atıldığı ve yepyeni bir milletin doğduğu, yakın tarihin belki de en hızlı, en hareketli zaman dilimini oluşturdu. Söz konusu dönemin adlandırılması, I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti ile itilaf devletleri arasında 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nda imzalanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tam teslimiyeti ve mağlubiyeti anlamına gelen *Mondros Mütarekesi* ile olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın son yılı olan 1918'in İmparatorluk ve Türk tarihi açısından en önemli gelişmesi olan Mondros Mütarekesi, başta siyasi olmak üzere, her açıdan yeni bir Türkiye'nin kapılarını araladı. Dört yıl süren ve büyük felaketlere, can kayıplarına neden olan I. Dünya Savaşı'na son vermek ümidiyle imza edilen Mondros Mütarekesi, 4 yıl boyunca bu defa Anadolu'da çok daha sıkıntılı günlerin yaşanmasına neden oldu. Mütareke'nin imzalanmasının hemen ardından İmparatorluğun kalbi İstanbul I. Dünya Savaşı'nın galibi itilaf devletlerinin siyasi ihtiraslarının esiri olurken, Anadolu ise, aynı devletlerin yaklaşık bir asırdan fazla bir süredir, tarihin en büyük imparatorluğu olan Osmanlı Devleti'nin aleyhinde yürüttükleri paylaşma ve parçalama politikalarının hayata geçirildiği toprak parçası olmuştur. Bura-

¹ Bu konuşmanın metni, aşağıdaki şu eserlerden faydalanılarak hazırlanmıştır:

Bleda, Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.

Cavid Bey, *Felaket Günleri Mütareke Günlerinin Feci Tarihi*, Cilt I (Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 2002.

Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000.

Demirbaş, Bülent, "Mondros Mütarekesi ve Sonrası", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt IV, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

Koloğlu, Orhan, *Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918 Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete*, Boyut Yayınları, İstanbul 2000.

da daha çok söz konusu dönemin ve yaşanan olayların nedeni olan Mondros Mütarekesi ve bu Mütareke'nin hangi şartlar altında imzalandığı ve nasıl tatbik edildiği hususları üzerinde bilgiler vermeye çalışacağım.

Savaşın son yılı 1918, Osmanlı Devleti için içte ve dışta önemli gelişmelere neden oldu. 3 Temmuz 1918'de Sultan V. Mehmed'in ölmesi ve yerine 4 Temmuz'da VI. Mehmet Vahideddin'in tahta çıkması savaşın sonu yaklaşırken iç siyaset dengeleri açısından son derece önemli bir değişim oldu. Saltanatının hemen tamamını İttihat ve Terakki yönetimi tarafından kenara itilmiş ve pasifize edilmiş bir şekilde geçirmiş olan M. Reşad'ın yerine geçen Vahideddin, siyaseten halefine benzemiyordu. Daha şehzadeligi döneminden beri İttihat ve Terakki siyasetine uzak duran ve hoşnutsuz bakan Vahideddin, icraatlarıyla da bunu ortaya koyacaktı. Hatta Ocak 1913'den beri iktidarda bulunan ve Türkiye'yi savaşa sokan İttihat ve Terakki politikalarından rahatsızlık duyan bir kısım çevrelerce yeni padişahın saltanatı memnuniyetle karşılanmıştı. Nitekim bu sıralarda Karlsbad'da bulunan Mustafa Kemal Paşa dahi, 19 Temmuz 1918'de Lütfi Simavi Bey'e, ordu komutanı sıfatıyla gönderdiği bir mektubunda, yeni padişahın Osmanlı tahtına çıkmasından duyduğu memnuniyeti, "*Rahmetli Sultan Reşat Hazretlerinin ölümünden üzgünlük duymakla birlikte vatanın, milletin, ordunun ehilsiz ellerde oyuncak olmaktan kurtarılacağı kanaati bu üzüntüyü oldukça hafifletmektedir.*" cümleleriyle ifade ediyordu.

Gerçekten de Vahideddin'in Osmanlı tahtına çıkması Türk iç siyaset dengeleri, özellikle 1913'den beri Osmanlı siyasetinin tek gücü İttihat ve Terakki yönetimi açısından yeni bir dönemi başlatacaktır. Özellikle Türkiye'nin savaşa girişi ve savaş yıllarındaki siyasi ve sosyo-ekonomik uygulamaları ve cephelelerdeki olumsuzluklar nedeniyle bir süredir yorgun ve yıpranmış bir iktidar görüntüsü veren İttihat ve Terakki yönetimi, şimdi kendisini fazla dikkate almayan bir padişahla ve savaşın gittikçe ağırlaşan şartları ile mücadele etmek durumunda kalacaktı. Nitekim Vahideddin tahta çıktıktan hemen sonra siyasetin iplerini yeniden ele almaya yönelik icraatlara koyulacak, bu çer-

BÜNYAMİN
KOCAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

- Selek, Sabahattin, *Millî Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Cilt I, Ağaoğlu Yayınları, Mart 1970.
- Simavi, Lütfi, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, Hürriyet Yayınları, İstanbul (?).
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, MEB Yayınları, İstanbul 1991.
- Türk İstiklal Harbi I *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay ATASE Yay. Ankara 1999.
- Türkgeldi, Ali Fuad, *Görüp İşittiklerim*, TTK yay. Ankara 1987.
- Türkgeldi, Ali Fuad, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara 1948.

çevrede Enver Paşa'nın Başkumandan Vekili unvanını "Erkan-ı Harbiye Riyaseti"ne dönüştürüp, ordu ve donanmaya gönderdiği bir hattı-hûmâyûn ile emir ve komutayı ele aldığını bildirecektir. Bununla birlikte yeni padişah savaş gerekçesiyle İttihat ve Terakki Hükümeti'nin devamına da müsaade ederek ittihatçılara karşı temkinli davranmayı da becerebilmiştir. Ancak ilk fırsatta Vahideddin İttihatçılar ile ilgili gerçek niyetini ortaya koymaktan çekinmeyecek, bu fırsatı da padişaha mütareke sunacaktır. Şu halde iç siyaset dengelerinin yeni padişah lehinde değişmesi İmparatorluğun mütareke masasına oturması lüzumu ortaya çıkınca ancak gerçekleşecek, o ana kadar padişah ve hükümet temkinli bir siyasetle, âdeti bir ipte iki cambaz misali birbirlerini dengelemek mecburiyetinde kalacaktır. Bu açıdan bakıldığında Mondros Mütarekesi'nin en önemli yönlerinden biri de böyle bir siyasi tablonun ortaya çıkmasına zemin hazırlamasıdır. İttihat ve Terakki yönetimi açısından hiçte hoş olmayan bu taht değişikliğini Ağustos 1918'den itibaren safında yer aldığı müttefik devletlerin cephelerde aldığı ağır yenilgiler izledi. 8 Ağustos 1918'de İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Alman cephesini yarmaları ve Alman ordularını ağır bir mağlubiyete uğratmaları Osmanlı'nın da dahil olduğu dört devlet ittifakı için felaketin başlangıcı oldu. Söz konusu ağır Alman yenilgisi, Almanya ile Avusturya-Macaristan ittifakının bozulmasının ve her iki devletin de Wilson prensipleri çerçevesinde barış teşebbüslerinde bulunmalarının yolunu açtı. Bu gelişmelerden hemen sonra 15 Eylülde Makedonya Cephesi'nde ağırlık merkezi Doprovolje olmak üzere başlayan Fransız taarruzu neticesinde Bulgar Cephesi de yarılmış oldu. Bu şartlar altında harbe devam etmenin mümkün olmayacağına hükmeden Bulgar yönetimi bu panik havası içinde mütareke talep etmek suretiyle I. Dünya Savaşı'nın sonunu getiren mütarekeler sürecini de başlatmış oldu. Nitekim 28 Eylül 1918'de Bulgar Maliye Nazırı Lioptcehçff ile General Leokoff ve müşavir sıfatıyla Sefir Radeff'ten müteşekkil bir Bulgar heyeti, Fransız General Franchet d'Esperey ile mütareke şartlarını görüşmek üzere Selanik'e gitti. Yapılan müzakereler neticesinde, Sırp ve Yunan topraklarının boşaltılması, Bulgar ordusunun terhis edilmesi, Sofya hariç uygun görülen stratejik noktaların itilaf as-

keri tarafından işgali gibi birtakım şartları haiz bir mütareke 29 Eylül 1918 günü imzalandı. Selanik Mütarekesi adını taşıyan, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan bu ilk mütareke tek başına Bulgaristan'ı değil belki ondan daha fazla Osmanlı Devleti'ni çok daha yakından ilgilendiriyordu.

Çünkü Bulgar mütarekesinin anlamı Makedonya Cephesi'nin çökmesi, başka bir ifadeyle, Almanya-Avusturya-Macaristan ile Osmanlı Devleti'nin kara bağlantısının son bulması, Almanya'dan temin edilmeye çalışılan askeri yardımın son bulması anlamına geliyordu. Tehlike bununla da sınırlı değildi. Bulgar Cephesi'ni yaran itilaf kuvvetleri Meriç sınırına dayanmış durumda idiler. Bunun anlamı, Osmanlı siyasetinin kalbi İstanbul, itilaf tehdidi altına girmiş oluyordu. Bununla birlikte söz konusu bölgede Osmanlı Devleti'nin, bu askeri güce karşı durabilecek bir kuvveti de bulunmuyordu. Osmanlı Devleti için tek tehlike bu değildi. Bulgar Cephesi'nde bu tehlikeli gelişmelerin olduğu sıralarda Osmanlı orduları özellikle güneyde Irak ve Filistin Cephesi'nde de zor durumdaydı. Türk harbinin ağırlık merkezini oluşturan Irak ve Filistin Cephesi'ndeki Türk orduları hem asker hem malzeme açısından Doğu Cephesi'yle kıyaslanamayacak kadar zayıf durumda bulunuyordu. Bu cephede Türk ordularının karşısında harekât kabiliyeti çok üstün ve çok sayıda silah ve mühimmata sahip İngiliz orduları bulunuyordu. Irak cephesinde İngilizler 1917 başlarında Bağdat'ı, daha sonra da Somra'yı zapt ve işgal ederek Musul'un güneyine kadar ilerlemişlerdi. Irak cephesindeki bu tehlikeli duruma ilaveten Suriye Cephesi'nde de durum oldukça sıkıntılıydı. 19 Eylülde Filistin Türk cephesinin yarılması ve 20-22 Eylülde cereyan eden savaşlar Türk ordusunun büyük miktarlarda insan ve silah zayıfına mal oldu. Bu cephede bulunan ve Alman General L. von Sanders komutasındaki Yıldırım Orduları Grubuna bağlı 7. ve 8. Ordu birlikleri Mustafa Kemal Paşa'nın nezaretinde 22 Eylüldeki muharebeler neticesinde Şeria'nın doğusuna çekilmişti. Bu muharebeler Yıldırım Orduları Grubunun yeniden yapılanmasına neden olmuş, 5 Ekim 1918'de Halep civarına kadar çekilen 7. Ordu burada yeniden düzenlenmiş, 4. Ordu lağvedilerek kalan birlikleri 7. Ordu emrine verilmiş böy-

lece Yıldırım Orduları Grubu 7. ve 8. ordulardan yeniden oluşturulmuştur. Bu arada Halep, İskenderun ve Adana bölgesindeki 2. Ordu da Yıldırım Orduları Grubu emrine verilmiştir. Böylece Türk orduları Filistin'den çekilerek Halep ve civarında toplanmak zorunda kalmıştır. Bu durum Hicaz Asîr ve Yemen'de bulunan Osmanlı kuvvetleri ile olan bağlantının kesilmesine ve buradaki birliklerin âdeta kaderleriyle baş başa bırakılmalarına neden olmuştur.

Makedonya Cephesi'nin çökmesi neticesinde Bulgarların itilaf devletleriyle mütareke imzalaması sonucu Trakya'nın, dahası İstanbul'un işgal tehlikesiyle karşı karşıya kalması, Irak ve Filistin Cephesi'ndeki büyük askerî yenilgiler, güneyden gelen büyük İngiliz tehdidi Osmanlı Devleti'nin mevcut koşullar altında savaşı sürdürmesini mümkün kılmıyordu. Çünkü tek olumsuzluk sadece cephelerdeki ağır yenilgiler değildi. Devletin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartlar da en az cephelerdeki durum kadar kötüydü. Savaş nedeniyle Anadolu'daki üretim harpten önceki miktarın yarısına düşmüştü. Üretici, ürününü satmaktan sakındığı için, şehirlere sevkiyat durma noktasındaydı. İaşe teşkilatının depo ve ambarları boşalmıştı.

Halka ekmek yerine verilen 100 dirhem (320 g.) arpa, yulaf, bakla ile karışık mamul, miktarca az olduğu gibi lezzetsiz ve gıda kıymeti bakımından yetersizdi. Bir taraftan iaşe dağıtımındaki başarısızlık ve yolsuzluklar, diğer taraftan gayrimişru yollardan sağlanan kazançlar karşısında yaygın bir hal alan sefalet halkı bezdirmiş sosyal yapıda derin manevi bozukluklara neden olmuştu. Ayrıca Rus işgali nedeniyle doğu vilayetlerinden göç etmek zorunda kalan bir milyona yakın ahali, yollarda büyük zayiata uğramış ve batı vilayetlerinde sefil bir hayat sürmek zorunda kalmıştı. Bu sosyo-ekonomik koşullar Anadolu'da asayişin de ortadan kalkmasına neden oldu. Üretimin hızla düşmesi, hızlı bir kağıt para basma emisyonu ile birleşince, başta gıda maddelerinde olmak üzere büyük fiyat artışları görülmeye başlandı. Bu sosyal ve ekonomik şartlarda savaşı sürdürmek mümkün değildi. Osmanlı Devleti maddi kayıp-

ların yanı sıra bu savaşta daha önce hiç görülmemiş derecede büyük bir genç nüfus kaybına da uğramıştı.

Bütün bu iç ve dış gelişmeler ve ülkenin içinde bulunduğu ağır askerî ve siyasi koşullar, Osmanlı Devleti'nin siyaset yapısında önemli değişikliklerin meydana gelmesine ve bu çerçevede mütareke talebinde bulunmasına sebep oldu.

1918 Ağustosundan itibaren savaşın ağır koşulları altında oldukça yıpranmış bulunan Talât Paşa Hükümeti'nin mütareke talep etmesinde Bulgar mütarekesi etkili olmuştur. Kafkasya üzerinde Türk-Alman anlaşmazlığı ve birtakım sorunların çözümü için Eylül 1918'de Berlin'e ziyarette bulunan Talât Paşa, ziyaret dönüşünde 29 Eylül 1918'de Sofya istasyonundayken Bulgarların mütareke imzalayarak savaştan çekildiğine dair aldığı haber Talât Paşa Hükümeti'nin sonunu getirirken mütarekenin de yolunu açtı. Talât Paşa'nın İstanbul'a döndüğündeki ruh hâlini İttihat ve Terakki Fırkası Merkez-i Umumi Katibi Mithat Şükrü (Bleda) anılarında, *"Berlin'e giden ve Berlin'den dönen Talât arasında büyük farklar vardır. Talât sanki başka bir Talât'tı. Beş on gün içinde ağır bir hastalık geçirmiş gibi çökmüş bitkinleşmişti. Yüzü gülmüyor, başı dikleşmiyordu. Bu durumda aramıza dönen Talât'ı artık hiçbir şey teselli edemiyordu, edemezdi de..."* cümleleriyle anlatmıştır. Gerçekten de Talât Paşa İstanbul'a döner dönmez, mütareke sürecini başlatmıştır. Zira hükümet bir süredir kendi içerisinde bazı uyumsuzluklar yaşamaktaydı. Özellikle İsmail Canbolat (Dahiliye Nazırı) Bey, Enver Paşa ile olan gerginliklerden dolayı daha Talât Paşa Berlin'deyken istifa etmiş, kabinedeki huzursuzluk had safhaya ulaşmıştı. Bu arada 1 Ekim 1918'de Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa'nın İstanbul'a ulaşan telgrafında, Almanya'nın Wilson'un muhtelif tarihlerdeki konuşmalarında ve beyannamelerinde belirtilen şartları kabul ettiği ve sulh meselesinin halli için Wilson'un başkanlığında Washington'da bir toplantı yapılması hususunda Osmanlı Devleti'nin acilen görüşü isteniyordu. Bunun tek bir anlamı vardı. Artık Almanya da silahı bırakıyordu. Bu gelişme karşısında Talât Paşa, bir süredir Vahideddin'in bilgisi dahilinde İttihatçı hükümet aleyhinde sürdürülen olumsuz kampanyalardan da haberdar ola-

rak, nihai kararı vererek 5 Ekim 1918'de mütareke talebinde bulunduktan hemen sonra 7 Ekim akşamı Vahideddin'le yaptığı görüşmede hükümetten çekileceğini bildirmişti. Hükümetin istifasıyla ilgili resmî açıklama 13 Ekim'de yapılmıştır. Böylece resmen Türkiye'nin mütareke süreci de başlamış oluyordu. Talât Paşa, Türkiye'yi savaşa sokan İttihat ve Terakki yönetiminin mütareke masasında Türkiye'yi daha ağır şartlarla karşı karşıya bırakacağı endişesiyle ve hükümetinin yıpranmışlığını da dikkate alarak iktidardan çekilmiş, ancak mütareke sürecini kendi kontrolleri dahilinde tamamlayacak yeni hükümetin kurulması konusunda da geri durmamıştır. Nitekim istifasını Vahideddin'e sunduğu 7 Ekim görüşmesinde, kendisinden sonra hükümeti kimin kuracağı konusunda da görüş bildirmiş ve Ahmet İzzet Paşa'nın başkanlığında yeni hükümetin kurulmasını ve hatta Ali Fethi, Cavid ve Rauf beylerin de bu hükümette görev almalarını istemişti. Aynı görüşmede padişah, Ahmet İzzet Paşa adı karşısında pek yadırgama göstermemiş, ancak Talât Paşa'ya, "İzzet Paşa son muharebede İngilizlere karşı harp etti mi?" sorusunu sormaktan geri durmamıştır. Zira Padişah'ın bütün endişesi, kurulacak hükümetin bir mütareke kabinesi olacağı ve özellikle itilaf devletlerinin bilhassa İngilizlerin tepkisini çekmemesi noktasındandı. Talât Paşa'nın telkinlerine rağmen Vahideddin yeni hükümeti kurma görevini Ahmet Tevfik Paşa'ya vermişse de Ahmet Tevfik Paşa hükümeti kuramadığı için Padişah yeni hükümeti kurma görevini tekrar Ahmet İzzet Paşa'ya vermek zorunda kalmıştır. Ahmet İzzet Paşa bu çerçevede yeni hükümeti 14 Ekimde resmen kurmuştur. Hükümet 19 Ekim tarihli Meclis oturumunda güven oyu olarak Mütareke Dönemi'nin ilk hükümeti olarak çalışmaya başlayacaktır.

Kurulan bu yeni hükümet tam anlamıyla bir mütareke kabinesiydi ve en önemli vazifesi de Talât Paşa Hükümeti'nin başlattığı mütareke sürecini en kısa sürede mütarekeyi imzalayarak tamamlamaktı. Nitekim 19 Ekimde Meclis'te okunan Hükümet programında da ilk ve önemli iş ateşkes olarak tespit edilmişti. Türkiye ilk defa Talât Paşa Hükümeti'nin istifasından hemen önce 5 Ekimde önce İspanya, hemen ardından İs-

viçre aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne başvuruda bulunmuştu. Hatta aynı günlerde İzmir Valisi Rahmi Bey'i de İngilizler nezdinde mütareke için teşebbüste bulunmakla görevlendirmişti. Talât Paşa Hükümeti'nin mütareke teşebbüslerinin neticesi alınmadan hükümet istifa etmiş, Ahmet İzzet Paşa ise iktidara gelir gelmez başlatılmış olan mütareke teşebbüslerine hız vermiştir. Bu arada Kut'ulâmare'de esir düşen ve bir süredir Büyükkada'da ikamete mecbur edilen İngiliz generali Tawshend'in arabuluculuk talebi yeni hükümet tarafından uygun bulunmuş ve General Tawshend aracılığıyla bazı şartlar çerçevesinde Türkiye'nin mütareke yapacağı itilaf devletlerine bildirilmiştir. Buna göre:

1. İtilaf kuvvetleri tarafından işgal olunan topraklarda meskun ahalinin idari muhtariyeti Türkiye tarafından kabul edilecektir.
2. Türkiye'nin siyasi, mali ve iktisadi bağımsızlığı mahfuz kalacaktır.
3. Şimdiki buhranın önlenmesi için gerekirse Türkiye'ye mali yardım yapılacaktır.
4. Yukarıdaki esaslar içinde sulh yapılması için İngiltere Hükümeti'nin müzâheretinin temini.

Bu çerçevede 20 Ekim 1918'de General Tawshend Türk tarafının mütareke talep ve şartlarını İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe'ye ilettili. Bu arada hükümet başka arabuluculuk yollarını da denedi, ancak hükümetin General Tawshend aracılığıyla yaptığı müracaatı kabul gördü ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya bir telgrafla durum bildirildi ve bir an önce Türk delegelerinin gönderilmesi istendi. Ahmet İzzet Paşa, derhal Vahideddin ile durumu görüşerek mütareke görüşmelerinin başlatılmasını ve bunun için bir heyet teşkil edilerek gönderilmesini bildirmişti. Mütarekeye gönderilecek heyet sadaret ile saltanat arasında görüş ayrılıklarına neden oldu. Özellikle Vahideddin'in Mondros'a gönderilecek heyette Damat Ferit Paşa'nın olmasını istemesi ve bunda ısrar etmesi önemli bir sorun yaratmış, bununla birlikte Padişah kısa sürede ikna edilerek mütareke heyetinin Bahriye Nazırı Rauf,

Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Erkân-ı Harb kaymakamlarından Sadullah beylerden oluşması kabul edilmiştir. Ayrıca Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Türkgeldi de heyetin kâtibi olarak belirlendi. Heyetin tespitinden sonra Padişah, Mondros'a gidecek Osmanlı Heyeti'ne bir de talimat verilmesini emretti. Buna göre; Hilafet, saltanat ve hanedan haklarının korunması, bazı eyaletlere verilecek muhtariyetin yalnız idari olup, siyasi olmamasının temin edilmesi, buna çare bulunmadığı takdirde istiklâliyetin ehven olacağı, eğer siyasi muhtariyeti kabul edecek olursak İslamiyet âlemine ihanet edilmiş olacağı heyete verilen talimatta önemle belirtilen hususlardandı. Bu çerçevede Heyet, 24 Ekimde Peyk-i Şevket Kruvazörü ile İstanbul'dan hareketle, 26 Ekim akşamı mütareke müzakerelerinin yapılacağı Limni Adası'nın Mondros Limanı'na ulaşmıştır. İstanbul'dan hareketinden önce heyete Padişahın özel talimatından başka hükümet tarafından da 8 maddelik ayrı bir talimat daha verilmiştir. Söz konusu talimatta, Boğazların açılması, askerinin terhis, mali yardım ve bazı millî hassasiyetler tespit edilmiştir. Mondros Mütarekesi görüşmeleri 27 Ekim sabahı başladı. Mütareke görüşmelerini itilaf devletleri adına İngiliz Amiral Calthorpe idare etmiştir. Müzakereler İngilizlerin ünlü Agememnon Zirhlisi'nda gerçekleştirildi. Müzakerelere başlamadan hemen önce Rauf Bey'in talebiyle Amiral Calthorpe ile kısa süreli bir görüşme yapıldı. Bu görüşmede Rauf Bey, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinin sebebinin yüzyıllardır Türkiye'yi yok etme politikası güden Rusya ile ittifakının Türkiye'nin varlığı açısından büyük bir stratejik tehdit oluşturduğunu belirterek, Türkiye'nin sulh ve sükûn içerisinde gelişip ilerlemesinin başta İngilizler olmak üzere itilaf devletlerinin lehinde olacağı söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin istiklalini zedeleyecek şartlar dikte ettirilirse, Türkiye'nin kabul de mazur olacağı ilave etmiştir. Bu kısa görüşmeden sonra müzakereler başlamıştır. Müzakerenin ilk toplantısında, Amiral Calthorpe mütareke için ön şart olarak 4 madde ileri sürdü ve bu maddelerin hiçbir suretle değişmeyeceğini, bunlar kabul edildiği takdirde mütarekenin diğer şartlarının görüşülebileceğini öne sürdü. Buna göre, Boğazların açılması ve istihkamlarının işgali, Osmanlı karasularının torpillerden temizlenmesi, itilaf esirlerinin kayıtsız şart-

sız itilaf devletlerine teslimi, Karadeniz'deki torpil mevkilerinin yerlerinin bildirilmesi mütarekenin diğer şartlarına geçilmeden önce ön koşul olarak Osmanlı Heyeti'nin önüne konulmuştur.

Mütareke görüşmeleri 5 oturum halinde gerçekleşti. Görüşmelerde itilaf devletlerinin Mütareke şartları zaman zaman görüşmelerin kesintiye uğramasına neden oldu. Türk Heyeti'nin itirazları hemen hemen hiç dikkate alınmadı. Mütareke şartları itilaf devletlerince önceden tespit edilmiş olduğundan itirazlar Mütareke şartlarında köklü değişikliklerin olmasını sağlayamadı. İngilizler tarafından harbin devam ettirilmesi hâlinde vaziyetin Osmanlı Devleti açısından pek vahim bir hâl alacağı ve hatta bu takdirde öne sürecekleri şartların Osmanlı Devleti'nin istiklalini ve varlığını çok daha büyük bir tehlikeye düşürebileceği düşüncesi Türk tarafının en büyük endişesiydi. Görüşmeler sırasında öne sürülen şartlar anında İstanbul'daki hükümete bildirilmiş hükümetin de görüşleri alınmıştır. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 29 ve 30 Ekim tarihli Türk Heyeti'ne gönderdiği iki ayrı telgrafta, Boğaz istihkamlarının işgaline Yunan askerlerinin iştirak ettirilmemesi, işgal esnasında İngiliz ve Fransız askerlerinin yanında Türk askerlerinin de bulunması, İstanbul'un Mütareke'nin 7. maddesinin dışında bırakılması gibi bazı hususları bildirmiştir. Bununla birlikte Amiral Calthorpe, ileri sürülen bu taleplerden sadece Boğazların işgali sırasında Yunan gemilerinin geceleyin geç saatlerde Boğazlardan geçmesini temin etmek hususunda hükümetine yazacağını söylemekle yetinmiştir. Tartışmalardan sonra 30 Ekim günü son şekli verilen Mondros Mütarekesi imzalanmak üzere Türk Heyeti'ne dikte edildi. Türk Heyeti de aynı günün akşamı Mütareke'yi imzalamak zorunda kaldı. Mütareke'nin imzalandığı 30 Ekim akşamı Rauf Bey tarafından bir telgrafla hükümete bildirildi.

Mondros Mütarekesi, 24 madde ve ateşkes tarihini belirten ilave bir maddeden oluşuyordu. Mütareke'de iki esaslı madde dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının itilaf devletlerinin gemilerine açılması ve Boğaz istihkamlarının itilaf kuvvetlerince işgali maddesiydi. İkincisi ise, herhangi bir sevk-ül-ceyş noktasının işgalini öngö-

ren yedinci maddeydi. Bu maddelere Toros tünellerinin işgali ile Ermenilerin meskun olduğu altı vilayette bir karışıklık çıkması durumunda herhangi bir kısmının itilaf kuvvetlerince işgaline dair olan maddeler de eklenince Mütareke'nin esasında ne kadar ağır şartları ihtiva ettiği ortaya çıkmaktadır. Mütareke metni incelendiğinde, metnin bütününe bir belirsizliğin ve maddeler arasında düzensizliğin hakim olduğu görülmektedir. Görüşmeler sırasında, Türk Heyeti'nde kâtip sıfatıyla görev yapan Ali Fuat Türkgeldi, Mütareke metnindeki bu belirsizliğin, Mütareke'nin tatbiki esnasında maddelerin Türk Devleti'nin aleyhinde yorumlanmasına açık kapı bırakmak için itilaf devletleri tarafından kasıtlı olarak tespit edildiği yorumunu yapmaktadır. Ayrıca, Kilikya gibi birtakım tarihi yer adlarının kullanılması, Irak ve Suriye bölgelerinin hudutlarının açıkça belirtilmemiş olması, Sevk-ül-ceyş noktalarından ne kastedildiğinin belli olmaması, iğtişâş tabirinin muğlaklığı gibi hususlar metnin ne derece belirsizliklerle dolu olduğunu göstermektedir. Ayrıca metinde yer alan maddeler sıra takip edilmeksizin gelişigüzel bir şekilde yazılmıştır. Bütünüyle Mütareke metni değerlendirildiğinde, Mondros Mütarekesi açık bir şekilde itilaf devletlerinin Osmanlı Devleti'ni aralarında paylaşmak hususunda kesin olarak karara vardıklarının açık bir ifadesiydi.

Mütareke'nin imzalanmış olması ilk anlarda hemen bütün çevrelerce olumlu karşılanmıştır. Hükümet ve siyasi çevreler Mütareke'yi başarı olarak değerlendirmişlerdir. İstanbul'a döndükten sonra basına demeç veren Rauf Bey, İngilizlerin samimiyetinden söz ediyor ve Mütareke'nin devletin istiklalini ve saltanatın hukukunu tamamıyla kurtaracak bir belge olduğu yorumunu yapıyordu. Rauf Bey, ayrıca İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin devamından yana olduklarını, İstanbul'un hiçbir surette işgal edilmeyeceğini de söylüyordu. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa da Mütareke'yi başarı olarak değerlendirmiş, Mütareke'nin müttefiklerle yapılan en hafif Mütareke olduğunu ileri sürmüştür. Mütareke İstanbul basınında geniş yer bulmuş ve bir başarı olarak değerlendirilmiştir.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Mütareke'nin imzalandığını Osmanlı ordularına 31 Ekim 1918 tarihli bir telgrafla bildirmiş-

tir. Bu çerçevede Yıldırım Orduları Grup Komutanı olan Liman von Sanders de görevini 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'ya bırakmak zorunda kalıyordu. 1 Kasım 1918'den itibaren Mustafa Kemal Paşa karârgahı Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na tayin edilmiş bulunuyordu. Mütareke metni ile ilgili yapılan olumlu değerlendirmelerin aksine Mütareke'nin son derece sakıncalı hususlar taşıyan tehlikeli maddeler içerdiğine dair ilk yorumu Mustafa Kemal Paşa yapmıştır. Nitekim 3 Kasım 1918'de Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından gönderilen telgrafla Mütareke şartlarını öğrenmiş olan Mustafa Kemal Paşa, aynı günlerde Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Mütareke maddeleri ile ilgili duyduğu endişeleri dile getirerek bazı maddelerin açıklanması hususunu talep etmekten çekinmemiş ve bu meyanda bazı yazışmalar yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa bu telgraflarında özellikle Toros tünelleri ve Suriye ile ilgili Mütareke hükümlerinin farklı yorumlanabileceklerine dikkat çekiyordu. Hatta Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan gelecek cevabı beklemeden, 3 Kasım 1918'de 2. ve 7. ordulara gönderdiği bir telgrafla, Suriye hududu ve Toros tünelleri ile ilgili bazı talimatlar veriyordu. Yazışmalardan da görüleceği üzere Mütareke'nin itilaf devletleri tarafından işgal olarak yorumlanacağı Mustafa Kemal Paşa tarafından daha Mütareke'nin ilk günlerinde anlaşılmıştı.

Nitekim itilaf devletleri kısa sürede Mustafa Kemal Paşa'nın endişelerini haklı çıkardılar. Mütareke'yi niyetlerine uygun bir şekilde tatbik koyuldular. Bu çerçevede daha 1 Kasım 1918'de 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'ya General Allenby tarafından gönderilen mektupta, Musul'u boşaltması talep edilmiştir. Zira bu talep Mütareke hükümlerine aykırıydı. Çünkü, Mütareke imzalandığında itilaf orduları Musul'un 60 km. güneyinde idi. Mütareke ile ileri hareket durması gerekirken, şimdi Mütareke'nin 7. maddesi gerekçe gösterilerek, Musul'un işgal edileceği bildiriliyordu. Ali İhsan Paşa'nın tüm itirazları ve direnmelerine rağmen 8 Kasım 1918'de Türk orduları Musul'u boşaltmak zorunda kalmıştır.

İşgaller, itilaf kuvvetleri tarafından dört bir taraftan gerçekleştirildi. 6 Kasımda Çanakkale'ye gelen İngiliz Heyeti, kü-

çük bir askerî birliğin dışında bölgedeki askerlerin derhal İstanbul'a sevkini sağladıktan ve Boğaz istihkamlarını kontrol altına aldıktan hemen sonra 10 Kasım'da Çanakkale işgal edildi.

Aynı günlerde İskenderun'un boşaltılması ile ilgili olarak Fransızlar baskılarını artırmışlardı. 9 Kasım itibariyle Trakya'daki önemli demiryolları Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın bölgeden ayrılmasından hemen sonra 14 Kasım 1918'de İskenderun Fransızlarca işgal edildi. Bu arada 60 parçalık büyük bir itilaf devletleri donanması 7 Kasım'da Çanakkale Boğazı'nı geçerek 13 Kasım sabahı İstanbul Dolmabahçe önlerinde konuşlandı. İtilaf devletleri Mütareke'den ne anladıklarını kısa bir sürede göstermiş oldular. Kars, Ardahan ve Batum'da yapılan plebisitte bölge halkı kendi rızasıyla Türkiye'ye katılmayı kabul ettiği hâlde, İngilizler Mütareke'den hemen sonra bu bölgenin de boşaltılmasını isteyerek, nihayet 24 Aralık 1918'de Batum'u işgal ettiler. Ayrıca 1918'de Fransızlar Dört Yol, Mersin, Adana ve Afyon'u; İngilizler ise Antep, Maraş ve Konya istasyonunu, Ocak ve Şubat 1919'da ise Maraş ve Bilecik'i işgal etmişlerdir. İngilizler ayrıca Urfa'yı işgal ettikten başka Samsun'a da 200 kişilik bir askerî kuvvet yerleştirmişlerdir. İtalyanlar ise, Mart 1919'da Antalya'yı, Mayıs 1919'da Kuşadası, Fethiye, Bodrum ve Marmaris'i işgal etmişlerdir. İtalyanlar, ayrıca Konya ve Akşehir'e de birer müfreze yerleştirmişlerdir.

Mütareke'den hemen sonra itilaf devletlerinin Mütareke hükümlerine aykırı olarak Türk vatanını hızla işgale koyulmaları Türk milletini ayağa kaldırmış, elinde kalan son toprak parçası Anadolu için büyük bir tepki koymuştur. Türk milleti, kısa sürede örgütlediği Kuvayı Millîye ve Müdafaa-yı Hukuk oluşumlarıyla işgalleri önlemeye ve düşmanı Anadolu'dan atmayı başarmıştır. İşgaller Anadolu'da Türk Millî Mücadelesi'ni başlatmıştır.

Ben, kısaca Mütareke metni ve Mütareke'nin nasıl algılandığı konusunda bunları söylemek istedim. Sabırla dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum.

Av. Ahmet GÜREL: Çok teşekkürler Sayın Kocaoğlu; gerçekten akıcı ve doyurucu öz anlatımınız nedeniyle.

Sözü Sayın Enis Şahin'e veriyorum. "*Mondros Mütarekesi'nden Sonra Ordunun Durumu*" başlıklı konuşmasıyla bizi aydınlatacak. Buyurun...

BÜNYAMİN
KOCAOĞLU'NUN
KONUŞMASI

ENİS
ŞAHİN'İN
KONUŞMASI

Doç. Dr. Enis ŞAHİN (Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi):¹ Teşekkür ederim Sayın Başkan. Öncelikle Türkiye Barolar Birliği'ne ve Samsun Barosu'na teşekkür ediyorum, böyle bir programı organize ederek, bilgilerimizi sizinle paylaşma fırsatı verdikleri için.

Saygıdeğer Dinleyenler,

Millî Mücadele başlangıcında en sıkıntılı alanlardan bir tanesi tabii ordu, ordunun durumu. Çünkü başlangıcıyla bitiş arasında dağlar kadar fark var diyoruz, ama herhâlde o tabirin biraz yetersiz kaldığı bir alan ordu. Öyle ki, savaştan önce seferberlik kapsamında miktarı 2 milyon 900 binlerde gösterilen, savaş içerisinde ihtiyat kuvvetlerinin silâh altına alınmasıyla birlikte 3 milyon 300 binleri zorlayan bir ordu, mütareke sonrasında âdeta yok olma noktasındadır, tükenmiştir, bitmiş ve bitirilmiştir, miktar olarak da, varlık olarak da, ve tabii ki güç ve etkinlik olarak da.

İnsanlık tarihi boyunca savaşlar, gücün ve egemenlik tesis etmenin en önemli araçları olmuşlardır. Savaşların şekil ve yöntemleri değişmiş, fakat etkileri hiç azalmamıştır. Milletler ve ülkeler, savaşlarla var olmuşlar, savaşlarla zayıflamışlar veya yok olmuşlardır. Dünya tarihinin en uzun süreli veya muktedir devletlerinin tarihleri incelendiğinde, savaşın bu unsurlar üzerindeki rolleri hiçbir surette görmezlikten gelinemez. Savaş bu devletler için, âdeta bir güç ve iktidar vasıtası olmuştur. İnsanlık tarihi için bu kadar büyük önemi haiz olan savaşların ise, zaman değişse de değişmeyen tek enstrümanları vardır: Ordular. Osmanlı Devleti'nin de diğer örnekleri gibi dün-

¹ Bu konuşma metninin hazırlanmasında, birçok eserin yanı sıra, özellikle şu çalışmalardan geniş olarak istifade edilmiştir ki, yazarlarına burada teşekkür etmek, benim için vicdanî ve bilimsel bir borçtur: Zekeriyâ Türkmen, *Mütareke'den Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa (1918-1919)*, İstanbul 2010; *Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal (Ekim 1918-Ocak 1920)*, Ankara 2002; *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1919)*, Ankara 2001.

ya gücü hâline yükselmesindeki en önemli faktörlerin başında, güçlü mali kaynaklarla desteklenen güçlü ordularının mevcudiyeti geliyordu. Maliye ile ordu arasındaki bu doğru orantı, yükselişte olduğu gibi, çöküşte de kendisini göstermişti. 1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, devleti zaferden zafere ulaştıran gücün, yani ordunun bozulmasıyla karşı karşıya kalınacak felaketleri göstermesi açısından önemliydi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra onun yerini Prusya (Sonra Alman) mantığıyla ikame edilen Harbiye Nezareti ve onun kumandasındaki Türk Silahlı Kuvvetleri almıştı. Ancak bu yeni mantaliteyle yürütülen gerek Kırım ve 93 harpleri gerek Balkan ve gerekse cihan harpleri büyük felaketlerle sonuçlanmıştı. Tabiidir ki bu dönem Osmanlı malî durumunun bozukluğunun ve özellikle İkinci Meşrutiyet dönemi ordunun gençleştirilmesiyle ilgili operasyonların, bu yıkıcı mağlubiyetlerin alınmasındaki rollerini de gözden ırak tutmamak gerekir.

Osmanlı orduları açısından cihan harbi büyük olumsuzlukları beraberinde getirdi. Bu savaşta alınan askerî mağlubiyetler de bir anlamda devletin sonunu getirdi. Güney, Batı, Kafkas ve Çanakkale cephelerinde savaşan Osmanlı ordularının bu savaş içerisinde çizmiş oldukları başarı-başarısızlık tablosu büyük bir değişkenlik göstermektedir. Çanakkale Cephesi'ndeki mücadelelerin sonuçları ortadadır ve tartışılması dahi gereksizdir. Ancak askerî açıdan ve bilhassa ordu birlikleri açısından büyük kayıplar ihtiva ettiği de kesindir. Tabii ki bu cephenin ihtiyatî bir cephe olduğu da unutulmamalıdır. Batı ya da Galiçya Cephesi'ndeki durum ise askerî açıdan büyük bir başarı olmasa da başarısızlık oranı da düşüktür şeklinde değerlendirilebilir. Ancak Güney ve Kafkas cepheleri, Osmanlı ordularının savaş içerisindeki performanslarını göstermesi açısından önemlidir. Bir anlamda Osmanlı Devleti'nin savaşın sonundaki kaderini, bu iki cephenin belirlemiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Güney Cephesi'ndeki birkaç muharebe hariç fazla varlık gösteremeyen Osmanlı orduları, savaşın sonunda imzalanan mütareke sırasında hemen hemen bugünkü sınırlara giremek mecburiyetinde kalmışlardı. Kafkas Cephesi'ndeki durum biraz daha farklıydı. Sarıkamış harbiyle bu Cephe'deki ge-

2 Mondros Mütarekesi'nin 25 maddeden oluşan hükümleri şunlardan oluşmaktaydı:

1. Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak, serbest geçiş için Çanakkale ve Karadeniz istihkâmları itilaf devletleri tarafından işgal edilecektir.

2. Osmanlı sularındaki bütün torpil, torpido ve kovanların buldukları yerler gösterilecek ve bunların kaldırılması için yardım edilecektir.

3. Karadeniz'deki torpiller hakkında bilgi verilecektir.

4. İtilaf devletlerine ait savaş esirleri ile Ermeni esir ve tutuklular İstanbul'da toplanacak ve kayıtsız şartsız teslim olunacaktır.

5. Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülen kuvvetlerin dışında, Osmanlı ordusu hemen terhis edilecektir.

6. Osmanlı karasularında güvenlik amacıyla kullanılacak küçük gemi-

lişmelerin Osmanlı Devleti adına çok olumsuz bir şekilde başlaması ve 1916 yılının sonuna kadar bu cephedeki Rus ilerleyişleri, Osmanlı ordularının fazla bir varlık göstermelerini engellemiştir. Ancak 1917 Şubat ve Ekim aylarındaki Rus ihtilalleri, durumu Osmanlı Devleti adına tam anlamıyla tersine çevirmiş, Osmanlı orduları savaşın başından beri kaybettikleri toprakları tekrar geri alma fırsatını ele geçirmişlerdir. Üstelik bununla da yetinilmemiş, savaşın son aşamasında imzalanan Brest-Litovsk Barışının da etkisiyle Osmanlı ordularının ilerlemeleri sonucunda 1914 yılında savaştan önceki sınır aşılarak, pek çok bölgede 1878 ve pek az yerde de 1828 yılındaki Türk-Rus sınırlarına ulaşılmıştı. Hatta İslam orduları adıyla teşkil edilen Osmanlı orduları, Eylül-Kasım 1918 tarihlerinde bir koldan Bakû'ye ve bir koldan da Dağıstan'a ulaşmışlardı ki, bu, bir Osmanlı ordusunun Kafkasya'da o zamana kadar ulaştığı en uç noktayı gösteriyordu. Savaşın sonunda cephelerdeki durum genel itibariyle bu şekildedir.

Osmanlı Devleti, 1914-1918 yılları arasında devam eden I. Cihan Harbi'ni, 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi ile mağlup olarak tamamlamak durumunda kaldı. Bu Mütareke'yle genel olarak Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetleri büyük ölçüde dağıtılıyor, önemli geçitleri işgal ediliyor, liman ve tersanelerine giriliyor, haberleşmesi kontrol ediliyor, hükümetin eli kolu bağlanıyor, kısacası devletin parçalanma süreci başlatılıyordu. 25 madde² olarak imzalanan bu Mütareke'de, Osmanlı ordularının durumunu belirleyen önemli maddeler vardı. Mütareke'nin orduyla doğrudan ilgili maddeleri 5, 6, 11, 16, 17, 18 ve 20. hükümleriydi. Bunların dışında kalan maddelerin hemen hemen tamamı orduyu yine ilgilendirmekle birlikte, orduyla ikinci derecede ilgili maddeler ise şunlardı: 1, 2, 7, 9, 13, 19 ve 24. Mütareke'nin 7. maddesi Osmanlı Devleti'nin, hükümetinin ve tabiatıyla ordularının çaresizliğini çok aşikâr bir surette ortaya koymakla birlikte, 5. madde ordunun genel durumunu belirleyen ve sonraki durumunu da kısıtlayan özelliğinden dolayı en önemli hüküm niteliğindedir. "Hudutların muhafazası ve asayiş-i dahilinin idamesi için lüzum görülecek kuvayı askeriyeden maadasının derhal terhisi"ni öngören

bu maddenin devamında, “sınırların korunması ve içgüvenliğin sağlanması için gerekli görülecek” miktarın, itilaf hükümetleri ile Osmanlı Devleti arasında yapılacak müzakerelerden sonra belirleneceği ifade ediliyordu. Bilindiği üzere bu sayı, daha sonra 50.700 asker sayısı olarak kararlaştırılacaktır. Ama bu rakamın, seferberlik sırasında üç milyona yakın insanını cephele süren bir devletin savunulmasının çok ötesinde bir rakam olduğu ortadadır. Bunun, Anadolu ve Trakya’nın Mütareke’yi müteakiben tamamen işgal edileceğinin habercisi ve Türk milletinin savunma mekanizmalarından mahrum bırakılmak istenmesinin doğal bir sonucu olduğu ortadadır.

Mütareke’yi Osmanlı Devleti adına imzalayan heyetin³ başkanı Rauf (Orbay) Bey’in açıklama ve hatıralarından, Mütareke’de “yazılı olmayan” birtakım farklı vaatlerin olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı Heyeti Mondros Mütarekesi’ni imza ederken, Boğazlar hariç olmak üzere, Osmanlı ülkelerinden hiç birisinin işgal edilmeyeceğine ve Mütareke tarihindeki Türk ileri hatlarının, “Mütareke hattı” olarak kabul edileceğine inanmıştı. Türk Heyeti yine, Mütareke’yi, iki ordu arasındaki muhasamata son veren bir mukavele sayıyordu. Bu yüzden İstanbul, İzmir, Musul, İskenderun, Adana, Antep, Maraş ve Urfa’nın işgalleri söz konusu dahi olamazdı. Batum, Kars ve Ardahan’ın tahliyeleri ise birtakım şartlara bağlanmıştı. Mütareke’yi imzalayan heyet ve Osmanlı idarecilerinin benzer kanaatlerine rağmen, itilaf devletleri, Mütareke’nin hükümlerini bahane ederek, Mütareke metninin yürürlüğe girişinin ertesi günü, 1 Kasım 1918 tarihinden itibaren Musul, İskenderun, İstanbul ve Çanakkale boğazları ve daha sonra Trakya ve Anadolu’nun çeşitli bölgelerini işgal etmeye başladılar.

Ancak itilaf devletlerinin sadece bu işgallerle yetineceklerini düşünmek, iyimserlikten başka bir şey olamazdı. Çünkü yine aynı tarih itibariyle onlar başka alanlarda da harekete geçtiler ki, bu alanların en önemlilerinden birisi de ordu konusundaydı. Oysa İngilizlerin harekete geçtikleri sırada, Osmanlı orduları Mütareke hükümlerinin ayrıntılarından dahi haberdar değillerdi. Nitekim 1 Kasımdan itibaren, zaten savaşın zorunlu sebepleri yüzünden çoğunluğu dağılık, bitkin ve kötü bir du-

ENİS
ŞAHİN’İN
KONUŞMASI

ler dışındaki Osmanlı savaş gemileri teslim olacak ve gösterilecek Osmanlı limanlarında gözetim altında bulundurulacaktır.

7. İtilaf devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması hâlinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır.

8. Osmanlı demir yollarından itilaf devletleri yararlanacak ve Osmanlı ticaret gemileri müttefiklerin hizmetinde bulunacaktır.

9. Osmanlı tersane ve limanlarında itilaf devletleri gemilerinin tamiri için kolaylık gösterilecektir.

10. Toros tünelleri itilaf devletleri tarafından işgal olunacaktır.

11. İran’ın içlerinde ve Kafkasya’da bulunan Osmanlı kuvvetleri en kısa zamanda savaştan önceki sınırın gerisine alınacaktır.

12. Hükümet haberleşmeleri dışında telsiz, telgraf ve kabloların denetimi itilaf devletlerine geçecektir.

13. Askerî ve ticarî madde ve malzemeler tahrip edilmeyecektir.

14. Ülkenin ihtiyacı

rumda bulunan Türk birliklerinin ellerindeki silah, teçhizat ve malzemesinin büyük bir kısmı elinden alınmaya başlandı. İlk etaptaki bu şaşkınlık darbesini müteakiben, itilaf devletlerine ait kontrol subayları, Anadolu içlerine gönderilerek, iç bölgelerdeki silah ve cephanenin de kısa zaman zarfında kontrol altına alınması için hummalı çalışmalara geçildi. Bu gelişmelerle birlikte, Mütareke'nin bir son değil, aslında yeni bir başlangıç olduğunun çok geçmeden her kesim tarafından farkına varıldı.

sağlandıktan sonra, itilaf devletlerine kömür, mazot ve yağ maddeleri sağlanacak, bu maddelerin hiçbiri ihraç edilmeyecektir.

15. Bütün demir yolları itilaf devletlerinin kolluk kuvvetleri tarafından kontrol altına alınacaktır.

16. Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki kuvvetler en yakın itilaf devletleri kumandanlarına teslim olacaktır.

17. Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan garnizonuna teslim olacaktır.

18. Trablus ve Bingazi'de Osmanlı işgali altında bulunan limanlar İtalyanlara teslim edilecektir.

19. Alman-Avusturya subaylarıyla, sivil memurları birkaç ay içinde Osmanlı topraklarını terk edeceklerdir.

20. Terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait askerî teçhizat, silah, cephane ve taşıma araçları, itilaf devletlerine hemen teslim edilecektir.

21. Müttefiklerin çıkarlarını korumak için, İaşe Nezareti memurları yanında itilaf temsilcileri bulu-

Saygıdeğer Dinleyenler...

Bu gerçeklerin ortaya çıkmasıyla birlikte, Mütareke'nin imzalanıp da savaşın sona ermesini bekleyen kesimlerde önce bir hayal kırıklığı, takiben de bir tepki evresi başlamıştır. Mütareke'nin hükümleri, metnin imzalanmasından önce dahi asker tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştı. Bu nedenle önemli ölçüde tepkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Mütareke'nin tatbikat alanına konulmasıyla birlikte, bu tepkiler daha da netleşmeye başladı. Bunlar arasında Yıldırım Ordu-ları Grup Komutanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa, 2. Ordu Komutanı Nihat Paşa, 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Fevzi Paşa ve diğerleri, Mütareke'nin askerî hükümlerine önceleri önemli tepkiler göstermişlerdir. Ancak bilahare Harbiye Nezareti'nden ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nden gelen emir ve talimat üzerine, görünürde boyun eğmek mecburiyetinde kalmışlardı. Güney Cephesi'nde bulunan ordu birlikleri, taşıyabildikleri malzemeleriyle birlikte kuzeye doğru, yani Anadolu içlerine doğru çekilmek mecburiyeti hasıl olmuştu. Mütareke hükümlerinin hemen uygulanması yönündeki baskılara rağmen, ordunun ağırlıklılarıyla birlikte, memleketin iç kesimlerine taşınması aylar alacaktı. Bu yüzden personelin büyük çoğunluğunun yaya olarak gönderilmesi de düşünülüydü. Diğer taraftan yapılan tren seferlerinde silah, cephane gibi malzemeler gizli şekilde yüklenerek, Anadolu içlerine nakledilmekte idi. Bu arada Konuya, cephanelerin toplandığı merkez haline gelmiş, askerî malzemeler medrese, cami gibi dinî kurumlarda saklanmaya başlanmıştı. Yalnız kadro hâline düşen ordu mevcudu ile depola-

rın korunması mümkün olmuyordu. Bu da bazı bölgelerde bulunan Rum ve Ermeni çetelerinin, asker mevcudunun azlığından cesaret bularak, depolara yönelik birtakım fevri hareketlere girişmelerine sebep olmaktadır. Kadro dışı bırakılan malzemenin hemen dağıtılması, yani elden çıkarılması gerekiyordu. Bu nedenle daha evvel orduda kullanılıp da kadro dışı bırakılmış hayvanlar, çiftçi, esnaf ve diğer ahali kesimine satılmaya başlandı. Böylece malzemeler, ordudan, millete intikal etmiş oluyordu. Vahdettin'in ordudaki hizipleşmeyi engellemek ve İttihatçıların orduyla bağlantılarını kesmek amacıyla Karargâh-ı Umumi'yi lağvetmesi, esasında İngilizlerin işine yaramıştı. Ama buna karşı komutanlar bir refleks olarak orduyu geç terhis etmek, silah ve malzemeleri de bu aşamada iç bölgelere çekme tepkisini gösterdiler. Nitekim VI. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa, IX. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, II. Ordu Komutanı Nihat Paşa, VII. Ordu Komutanı Vekili Ali Fuat Paşa ve Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın geri çekilirken, silah ve malzemelerini büyük ölçüde Anadolu içlerine çektikleri anlaşılmaktadır. Bu aşamada uygulanan başka bir yöntem, kolordu birliklerinde mevcut tüm silahların sürgü kollarının çıkartılarak depolara kaldırılmasıydı. Bazı kolordu komutanları ellerindeki mevcut silah miktarını gizleyip, az gösterirken, bazıları da teslim etmek şöyle dursun, Mütareke hükümlerinin tersine olarak kuvvetlerini silahlandırmakta idi.

İtilaf devletleri Türklerin elindeki silahları Mütareke hükümleri ve yazışma dışı yöntemlerle de ele geçirme taktikleri uyguluyorlardı. Türklere güvenmediklerinden, onların kontrolü altındaki silahhanelerde bulunan silahlara yönelik olarak zaman zaman yaptıkları baskınlarla el koymaya çalışmışlardı. Bu baskınlarda zaman zaman önemli miktarda silah ve cephaneyi elde etmişlerdi. Mesela 23 Ağustos 1919'da Maçka Silahhanesi'nden alınan tüfeklerin miktarı 268.291'e ulaşmıştı. Ama bütün bu faaliyetlere rağmen, itilaf devletlerinin ilgili komisyonları, Gelibolu, Maçka ve Taşkılla gibi silah depolarının tamamında kesin bir hakimiyet kuramamışlardır. Özellikle Maçka Silahhanesi'nde geri kalan malzeme, silah ve cephanenin büyük bir kısmı, Anadolu'daki millî hareketin başlamasıyla

ENİS
ŞAHİN'İN
KONUŞMASI

nacak, bu devletlerin ihtiyaçları temin edilecek ve isteyecekleri bilgiler kendilerine verilecektir.

22. Osmanlı savaş esirleri itilaf devletleri yanında muhafaza edilecektir.

23. Osmanlı hükümeti üçlü itilaf ile bütün ilişkilerini kesecektir.

24. Vilâyât-ı Sitte'de (Sivas, Harput, Bitlis, Diyarbakır, Van, Erzurum) bir karışıklık çıkması hâlinde, itilaf devletleri bu vilayetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkına sahip bulunacaklardır.

25. Müttefiklerle Osmanlı Devleti arasındaki savaş 1918 yılı Ekim ayının 31. günü öğle vakti sona erecektir.

3 Rauf Bey'in dışında, heyetin diğer üyeleri şunlardır: Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Yarbay Sadullah Bey.

birlikte gayet gizli bir şekilde Anadolu'ya aktarılmıştır. Bu arada İstanbul'da bulunan diğer silah ve mühimmat depolarından pek çok malzeme gizli grupların faaliyetleriyle aynı akıbete uğratılmıştır. Bu arada Harbiye Nezareti, Şubat 1919'da orduların çeşitli birliklerine gönderdiği emirde, kadro fazlası silahların itilaf devletleri kontrolünde bulunan depolara gönderilmeyip, birliklerin depolarında muhafaza altına alınmasını emretmişti. Bu aşamada kara ordularına göre daha farklı bir konuma sahip bulunan jandarma, iç güvenlikten sorumlu olduğu için daha fazla miktarda silah bulundurabilecekti. Ancak Harbiye Nezareti'nin Şubat 1919'daki yazısına rağmen, 31 Mart 1919 tarihindeki silah teslimat cetvelleri, durumun Türkler aleyhine olduğunu gösteren şu rakamlarla doluydu: 199 ağır top ve 70 kama, 46 sahra topu ve 151 kama, 33 cebel topu ve 74 kama itilaf devletleri temsilcilerine teslim edilmişti. 206.000 adet sürgü kolu da İstanbul'a getirilmişti. Buna karşılık ordunun elinde 729 ağır, 84 sahra ve 148 cebel topu bulunuyordu. Cephanesinin miktarında da durum vahametini koruyordu. Ordunun cephanesinin miktarının önemli bir kısmı itilaf yetkililerine teslim edilirken, Osmanlı birliklerinin depolarında 987 makineli tüfek ve 165.927 sandık cephanesinin kalmıştı. Bu miktarlar ilerleyen dönemde daha da azalacak, buna karşılık Kuvayı Millîye faaliyetleri sayesinde durum sürekli olarak dengede tutulmaya çalışılacaktı.

Mütareke'nin özellikle 7. maddesine yönelik olarak da ciddi tepkiler vardı. "İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkması halinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal etmek hakkına sahip olacaklardır." maddesi, sivil-asker her kesimin hoşnutsuzluğuna sebep olmuştu. Bu madde, her kesim tarafından hangi kayıt ve şart kabul edilirse edilirse, itilaf devletlerinin istedikleri yerleri işgal etme hakkını elde edecekleri şeklinde yorumlanıyordu. Bu durumda, askerlerin tuttukları savunma mevzilerinin ve fiili ateşkes hattının hiçbir yararı olmayacağı anlamına geliyordu. Mütareke'ye göre, sınırların denetlenmesi ve içte asayişin korunması için gerekli olan birliklerin dışındaki Türk orduları terhis edilecek, ellerindeki silah ve malzemeyle birlikte savaş gemileri de itilaf devletlerine terk edilecekti.

İşte tüm bu nedenler ve itilaf işgallerinin başlamasıyla birlikte, ordu kademelerinde bazı önemli refleks tepkiler geliştirilmeye başlandı. Barış zamanlarında normal ordu kadrosuna göre, piyade, topçu, süvari, istihkâm, telgraf ve makineli tüfek, tayyare gibi muharip-teknik sınıflara mensup kıtaların kesinlikle lağvedilmemesi gerekiyordu. Mantıki eğilim bu yönde olduğu için, komuta kademesi de üzerine düşen görevi yerine getirmekte tereddüt göstermiyordu. Özellikle işgaller nedeniyle, Türk ordusunun komuta kademesinin geneli terhis işlerinden vazgeçiyor, hatta mevcut kuvveti mümkün olduğunca artırmaya yönelik bir faaliyet içerisinde bulunmaya başlıyordu. Bu, doğal bir refleksti. Çünkü düşman istilasının başlayacağı açıktı. Böyle bir durumda tecrübeli bir kumandanın, eldeki mevcut kuvvetlerini terhis etmesi asla beklenemeyeceğinden, ordunun komuta kademesi de bu fikir doğrultusunda davranma eğiliminde bulunmuştur. Zaten ordunun terhis edilmesi, memleketin düşman işgali altına girmesi anlamına geliyordu. Dolayısıyla itilaf devletlerinin mütarekeye rağmen işgallerini ve silah, cephane toplanması işini hızlandırdığına göre, değişen bir şey olmayacaktı. Her iki durumda da vaziyet değişmeyeceğine göre, elde mevcut kısıtlı imkanlarla yurdun savunmasına kalkışılması, en akıllıca ve sonuç getirici bir davranış modeli olarak değerlendiriliyordu.

Bu aşamada Osmanlı Genelkurmayı'nın tutumuna değinmeden önce, Mütareke hükümetinin gelişmeler karşısındaki tavrını irdelemek daha doğru olacaktır. Mondros Mütarekesi'ni imzalayan hükümet Ahmet İzzet Paşa Hükümeti idi ve Mütareke'den 2.5 hafta kadar önce 14 Ekim 1918 tarihinde kurulmuştu. Ahmet İzzet Paşa, hükümetini kurarken en çok ittihatçılardan çekindiği için, Cavit, Fethi ve Rauf Bey gibi İttihatçıları da kabineye dahil etmişti. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kurulduktan sonra, ilk vazife olarak savaşı sona erdirecek bir Mütareke'nin imzalanmasını benimsemişti. Sonuçta imzalanan Mütareke, Ahmet İzzet Paşa tarafından, Osmanlı Devleti'nin bağlaşıkları Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'a göre daha hafif şartlar içerdiği şeklinde değerlendirildi. Mütareke'nin imzalanmasından evvel, esaslarının

Meclis-i Âyân ve Meclis-i Mebûsân'ın çoğunluğu tarafından onaylanması da, genel kanının bu doğrultuda olduğunu gösteriyordu. Mütareke'nin imzalanmasından sonra ise Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa imzasıyla Osmanlı ordularına gönderilen şifreli bir yazıyla, Mütareke'nin imzalandığı ve içermiş olduğu şartlar bildirilmişti. Bu yazıyla her ordunun tatbik etmesi gereken hususların yerine getirilmesi isteniyor, gerektiğinde izahat ve talimat verileceği ifade ediliyordu. Erkân-ı Harbiye-i Umumîye Riyaseti de, 1 Kasım tarihinden itibaren ordu komutanlarına Mütareke hakkında gerekli talimatları göndermeye başlamıştı. Yazıları alan komutanların ilk tepkileri, "Türk heyetine âdeta dikte ettirilen bu mütarekename, kayıtsız-şartsız teslim olmak." anlamına geliyordu. Bu nedendir ki, yukarıda ifade edildiği gibi, ordu komutanları, itilaf devletlerine karşı mukavemet edilmesinden yana bir tavır sergiliyorlardı. Yani bu gelişmelerden anlaşılan oydu ki, hükümet daha "siyaseten" davranırken, askerinin tavrı çok daha netti ve mukavemetten yanaydı. Ancak bilindiği gibi Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin ömrü çok uzun olmayacak ve ittihat ve Terakki'nin yıldızının sönmeye başlamasıyla birlikte, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ağırlıkta olduğu hükümetler kurulmaya başlanacaktır. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti'nin yerini, 11 Kasım 1918 tarihinde Tefvik Paşa Hükümeti alacaktır.

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı, ancak henüz yürürlüğe girmemiş olduğu 30 Ekim 1918 tarihinde, Türk ordularının mevcut durumu ve konuşlandırıldıkları bölgeler şu şekildedir:

Başkomutanlık Karargâhı ve I. Ordu	İstanbul
II. Ordu	Adana
III. Ordu	İstanbul
IV. Ordu	lağvedilmiş ⁴
V. Ordu	Gelibolu
VI. Ordu	Musul
VII. Ordu	İslahiye

⁴ IV. Ordu lağvedilerek, birlikleri VI. ve VII. Ordu arasında bölüştürülmüştür.

VIII. Ordu	İzmir	ENİS
IX. Ordu	Kars	ŞAHİN'İN
Yıldırım Orduları Grubu ⁵	Adana	KONUŞMASI
Kafkas İslam Ordusu	Bakû	

Mütareke'nin imzalanmasını müteakiben, kasım ayının ortalarından itibaren, Mütareke'yle ilgili hareketlenmeler başladı. Musul'un İngilizler tarafından zaptını müteakiben, itilaf devletleri müşterek donanması 13 Kasım'da İstanbul önlerinde demirlemiştir. Sarayın ve şehrin üzerine toplarını yönelten donanma, bu suretle hükümet ve halk üzerinde bir panik havasının doğmasını arzu etmişti. İşte bu psikolojik baskıların ağır bastığı şartlar sonucunda, Osmanlı Genelkurmayı, Mütareke'de istenen şartlara uygun olarak, kendisine bağlı orduları lağvetme kararı aldı. Orduların lağvedilme süreçleri Şubat 1919 tarihine kadar sürdü. Bunda özellikle İngilizlerin baskılarının asıl faktör olduğu bilinmektedir. Ancak bu yapılırken, sadece çekirdek kadro halinde olmak kaydıyla kolorduların elde tutulmasına özellikle dikkat edildi. Burada dikkat edilecek husus, kolorduların zabitan kadrosunun ve teknik personelinin mutlaka vazifeleri başında bulundurulmasıydı. Çekirdek kadro, yani orduyu ayakta tutacak beyin takımı mevcut oldukça, seferberlik durumunda asker toplayıp yeniden teşkilatlanmak ve cephelere yetiştirmek zor olmayacaktı. Osmanlı Genelkurmayı, ordu komutanlıklarını lağvetme kararını uygularken, bu hususa özellikle dikkat etmişti. Lağvetme kararının uygulanmasında da çok bilinçli davranılmış, ordunun terhisî üzerinde çok fazla durulmamış, silahların teslimi konusunda son derece ağır davranılmış, Genelkurmay da bu yöndeki gelişmeleri "*itaatsizlik*" olarak değerlendirmemişti. Hatta lağvedilen orduların komuta kademesinin bir kısmı İstanbul'daki Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti karargâhında görevlendirilirken, bir kısmı da mülkî ve askerî yeni birtakım görevlere atanmışlardır. Silah ve cephanenin teslimi konusunda da "*idare-i maslahat*" politikası uygulanmış, devlet merkezinden sık sık gönderilen emirlerle rağmen, kolordu komutanlarının büyük bir kısmı işi sürünce-

⁵ II. ve VII. Ordu'dan oluşturulmuştu.

mede bırakma politikası izlemişlerdir. Görünürde silahları teslim etmiş gibi görünüp, aslında kendi birliklerini donatmaya çalıştılar. Mesela, 12, 14 ve 15. kolordular silahlarını bu yöntemlerle teslim etmedikleri gibi, itilaf devletlerine yönelik türlü türlü oyalama taktiklerinden geri durmadılar.

Mütareke ortamı çok büyük olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. O “kara günler”de bir gün sonrasında ne olacağını kestirmek ve kestirilse bile bunlara karşı önlem almak çoğu defa mümkün olamamıştır. Mütareke’yi müteakiben Osmanlı ülkesini terk etmek zorunda kalan Enver, Cemal ve Talât paşaların İstanbul’dan ayrılışları (1-2 Kasım 1918), ordu kademelerinde de bir otorite boşluğu meydana getirmiştir. Özellikle Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın ayrılışı, bu alandaki otorite boşluğunun asıl nedenidir. Bu boşluğu doldurmak için Padişah Vahdettin doğrudan doğruya harekete geçmiş, Enver Paşa tarafından Osmanlı ordularının seferberlik teşkilatına göre kurulmuş bulunan Karargâh-ı Umumî’nin çalışmalarına, Mütareke’nin imzalanması ve artık buna ihtiyaç olmadığı gerekçe gösterilerek son verilmiştir. Karargâh-ı Umumî, padişah iradesi de alınmak suretiyle 19 Kasım 1918 tarihinde lağvedilmiştir. Bunu müteakiben “Başkumandınlık”ta bulunan İttihatçı komuta kademesi padişah tarafından birer birer tasfiye edilmiştir. Hatta İttihat ve Terakki’nin kabuk değiştirmiş şekli olan Teceddüt Fırkası’nı pasifize etmek için de yoğun çaba sarf etmiştir. Vahdettin, bu aşamada tıpkı ağabeyi II. Abdülhamid gibi davranmış, politik güç ile silahlı kuvvetler gücünü tek elde birleştirerek, otoritesini sağlamlaştırmak istemişti.

Padişah bu yöndeki düşüncelerini üç aşamada hayata geçirdi. Öncelikle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’ne verdiği emirlerde, Mondros Mütarekesi’nin harfiyen uygulanmasını emretti. Hükümet, savaşın galiplerine boyun eğerek, daha çok diplomatik yollardan mücadele etme kararına gelmişti. Emirlerle karşı gelenler, padişah tarafından komuta kademelerinden uzaklaştırmaya çalışıldı. İkinci aşamada şahsına bağlı yeni bir istihbarat teşkilatı kurarak, sarayın etkinliğini artırmaya çalıştı. Abdülhamid’in Yıldız’ı gibi, bu dönemde de Vahdettin’in Çit

Kasrı önem kazandı. Bu suretle Teşkilat-ı Mahsusa'nın etkinliğini kısa zaman zarfında ortadan kaldırma amacı güttü. I. Dünya Savaşı'nın yolsuzluklarını ortaya çıkarmak, aslında orduda ve sivil idaredeki İttihatçıları yargılamak amacıyla divan-ı harpler teşkil ettirdi ve rakip olabilecek zümreleri susturmaya çalıştı. Kurulan divan-ı harplere, Enver Paşa'nın tasfiye hareketinden nasibini almış kişileri getirmeye özellikle dikkat etti. Böylece kendisi İttihatçı hareketi tamamen ortadan kaldırarak, tam anlamıyla yeni bir sistem oluşturmaya çalıştı. Ancak Padişah Vahdettin'in bunda uzun süreli olarak başarılı olması mümkün görülüyordu. Zira bu en kritik dönemde orduları tasfiye eden padişah, farkında olarak-olmayarak itilaf devletlerinin istediği gibi davranmış da olmaktaydı. Dolayısıyla itilaf devletlerine gösterilen tepkilerin kısa zaman zarfında yönetime karşı gösterilmesi işten bile değildi. Nitekim öyle de oldu. İttihatçılar, mevcut gelişmeler karşısındaki tepkiyi, büyük bir oluşuma çevirme gayretine girdiler. Bunun için ortam da çok müsait idi. Nitekim mevcut İttihatçı düşmanlığının İttihatçıları yer altına ve gizliliğe ittiği ve tabiatıyla işgalci İngilizlerin karşısına diktiği ve dahası filizlenmeye başlamış olan Millî Mücadele'ye doğal olarak destek vermeye getirdiği noktada, İttihatçılar için itilaf devletlerine ve yönetime karşı duyulan tepkileri organize bir harekete çevirme işi çok zor da olmayacaktı.

Bu karşı hareketler, itilaf devletlerinin dikkatlerinden de kaçmıyordu. Bu aşamada Osmanlı Genelkurmayı'nın zaman zaman sergilediği kayıtsız ve umursamaz tavırları karşısında, Müttefik İşgal Orduları komutanları da baskı ve tazyiklerini artırmışlar ve bölgesel işgallerle hükümet üzerinde yıldırma ve baskı oluşturma politikaları izlemişlerdir. Nitekim bu gibi gelişmeleri, Boğazlara hakim olma politikası uğrunda kullanmak isteyen İngiltere, V. Ordu birliklerini tazyik ederek Boğazlar mıntıkasından uzaklaştırmış ve 10 Kasım 1918 tarihinde Çanakka- le Boğazı'na tamamen hakim olmuştur. İngilizlerin Çanakka- le Boğazı ve çevresini kontrol altına almaları üzerine, bu bölgeden uzaklaştırılan V. Ordu bilahare lağvedilerek, bu ordunu bünyesinden çıkan I. ve XIV. kolordular, Trakya bölgesinde konuşlandırılmışlardır.

Bu şekilde başlayan orduların yeniden yapılandırılması ve konuşlandırılması çalışmaları sonucunda, Mütareke sonrasında Türk birliklerinin genel durumu şöylece gerçekleşmiş oldu:

II. Ordu ve Yıldırım Orduları Grubu: Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Grubu karargâhı ile VII. Ordu, 7 Kasım 1918'de lağvedildi ve bu gruptaki 3. Kolordu Mütareke konuş yeri olan Sivas'a gönderildi. Bu sırada Grup Komutanı Mirliya Mustafa Kemal Paşa da Harbiye Nezareti emrine alındığından, Ordular Grubu ve bölge, II. Ordu Komutanı Nihat (Anılmış) Paşa'ya bırakıldı. Ancak Harbiye Nezareti 10 Aralık 1918 tarihinde II. Ordu'yu da lağvederek, komutanını Adana Valiliği görevine tayin etti. Bu suretle II. Ordu'ya bağlı bulunan 12. Kolordu karargâhı Konya'ya, 20. Kolordu karargâhı Ankara'ya ve 15. Kolordu karargâhı da Erzurum'a nakledildi.

VI. Ordu: Irak'ta bulunan VI. Ordu, Harbiye Nezareti'nin emri doğrultusunda 10 Kasım 1918 tarihinde Musul'u bırakarak, Nusaybin'e çekildi. 2. ve 5. tümenlerden mürekkep kalan VI. Ordu, 9 Şubat 1919'da lağvedilerek, adı 13. Kolordu'ya tahvil edildi. Bu kolordu, karargâhı Diyarbakır olmak üzere, Siirt ve Mardin'e yerleştirildi.

VIII. Ordu: Suriye Cephesi'nde geri çekilme esnasında mağlup olarak dağılan VIII. Ordu, ekim ayı sonlarına doğru ismen ve karargâh olarak İzmir'e nakledilmişti. Bu ordu 13 Kasım 1918 tarihinde lağvedildi ve bünyesinden çıkan 17. Kolordu'yu oluşturan 56. ve 57. tümenler İzmir'de bırakıldı. Bu Kolorduya 23. ve 61. tümenler ile Tekirdağ'daki 25. Tümen dahil edildi.

IX. Ordu: Mütareke'nin imzalandığı sırada Kars'ta bulunan IX. Ordu, 11. Kafkas Tümeni ile Hoy'da, 9. Kafkas Tümeni ile Kamerli'de, 12. Kafkas Tümeni ile Serdarabat'ta, 36. Kafkas Tümeni ile Gümrü'de, 3. Kafkas Tümeni ile Ahıska'da ve 10. Kafkas Tümeni ile Batum'da bulunmaktaydı. Mütareke şartla-

rını ileri süren İngilizlerin Osmanlı Hükümeti'ne yaptıkları baskılar sonucunda, IX. Ordu, 1877-1878 Osmanlı-Rus sınırına çekilmek mecburiyetinde bırakıldı. Bu suretle Kars, Ardahan ve Batum'un oluşturmuş olduğu Evliye-i Selase boşaltılarak, komutanlığını Mirliya Yakup Şevki Paşa'nın yaptığı IX. Ordu Erzurum'a alındı. 21 Ekim 1918'de Şark Orduları Grubu karargâhı ile 1. Kafkas Kolordusu lağvedilmişti. Harbiye Nezareti, 27 Ekim 1918'de İslam Ordusu ve Kuzey Kafkas Komutanlığı'nı da lağvetti. Mütareke'nin imzalandığı sırada karargâhı Bakû'de bulunan Kafkas İslam Ordusu'na bağlı 15. Tümen Petrovsk'da, 36. Kafkas Tümeni de Bakû'de bulunuyordu.

Saygıdeğer Dinleyenler,

Sonuç itibariyle yukarıdaki bilgilerden anlaşılan şuydu ki, Yıldırım ve Kafkas İslam ordularıyla birlikte toplam onbir tane olan Osmanlı ordularının, Cihan Harbi'nin sonundaki durumu içler acısıydı ve Mütareke sonrasında elde kalan toplam ordu miktarı dört adet idi. Bu ordular II, VI, VIII ve IX. ordular idi. Bu orduların durumu da hiç iyi değildi. Subay ve asker sayısı açısından ciddi eksiklikleri mevcuttu. Bunun dışındaki diğer orduların bazıları hemen hemen tamamen yok olmuşlar, önemli bir kısmı da ciddi kuvvet kaybına uğradığından, diğer orduların içerisinde eriyip gitmişlerdi. Mesela barış zamanlarında 900-1.200 civarında olması gereken bir taburun asker miktarı, iyi durumda olan taburlar için 100-150'ye kadar inmişti. Mütareke imzalandığı sırada 400.000 civarında bulunan Osmanlı ordusu, savaş yıllarının olumsuzlukları ve terhis işlemleri nedeniyle çok kısa zaman zarfında 100.000 civarına düşmüştü. Bu nedenle Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyularak, Osmanlı orduları yeniden organize edildi ve konuşlandırıldı. Bu yeni düzenlemeye göre Osmanlı orduları toplamda dokuz kolordu olarak yeniden düzenlenecekti. Bu talep, 2 Ocak 1919 tarihinde İngiltere'nin Avrupa Türkiyesi Müttefik Kuvvetler Komutanı Korgeneral Sir Wilson'a yazılı olarak iletildi. Yeni sistemde, en azından ilk etapta ordu bulunmayacaktı. İngiliz askerî yetkilileri, Türk Silahlı Kuvvetleri için daha küçük boyutta bir ordu dü-

şünmüşlerse de, Türk tarafının isteği bu şekilde galip devletlere iletilmişti.

Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, yukarıdaki yazısından yaklaşık olarak üç hafta sonra, 21 Ocak 1919 tarihinde, Mütareke devresi için ordunun er, tüfek, makineli tüfek ve top kadrosuna dair bir proje hazırlattı. Buna göre ordunun elinde 20 tümen için 30.800 tüfekli er kadrosu, 9 kolordu için 152 karargâh eri, 1971 istihkâm eri, 1.800 süvari eri, 6 uçak bölüğü için 168 er, 5.820 piyade eri de geri hizmetler için olmak üzere, toplam 40.801 tüfekli er ile 137 batarya için 548 top, 15'lik obüs ve 10.5'luk ağır top için 84 top olarak, toplam 632 top ile 756 makineli tüfek ayrılması gerekiyordu. Bu talep, İngilizler tarafından genel olarak kabul gördü, sadece top ve makineli tüfek sayısı fazla bulunmuştu.

Saygıdeğer Dinleyenler,

Yeni düzenlemeye göre dokuz kolordu ve bağlı birlikleri, Nisan 1919 tarihinde şu şekilde organize edilmişlerdi:

1. Kolordu (Edirne):	49. Tümen (Kırklareli) ve 60. Tümen Malkara
3. Kolordu (Sivas):	5. Kafkas Tümeni (Trabzon) ve 15. Tümen (Samsun)
12. Kolordu (Konya):	11. Tümen (Niğde) ve 41. Tümen (Karaman)
13. Kolordu (Diyarbakır):	2. Tümen (Sular) ve 5. Tümen (Mardin)
14. Kolordu (Tekirdağ):	55. Tümen (Tekirdağ) ve 61. Tümen (Bandırma)
15. Kolordu (Erzurum):	3. Kafkas Tümeni (Tortum), 9. Kafkas Tümeni (Hasankale), 11. Kafkas Tümeni (Van) ve 12. Tümen (Erzurum)

17. Kolordu (İzmir):	56. Tümen (İzmir) ve 57. Tümen (Aydın)
20. Kolordu (Ereğli):	23. Tümen (Afyon) ve 24. Tümen (Ereğli)
25. Kolordu (İstanbul):	1. Tümen (İzmit) ve 10. Tümen (İstanbul)

Bu plana göre, 9 kolordunun toplam tümen sayısı 20 olacaktı. Ordunun mevcut kuvveti bu tümen sayısına göre tespit edilecekti. Yeni düzenlemede ordular kaldırılmış, yerine hareket kabiliyeti daha iyi olan kolordu sistemi getirilmişti. Türk askerî erkânı istikbalde şartların elverişli olması halinde, bu kolorduların küçük müdahalelerle orduya çevirebilecek tarzda organize edilmesini tasavvur ediyordu. Bu, esasında Mütareke hükümlerine de uygundu. Zaten bu uygulama, itilaf devletlerinin tepkilerini minimum seviyede tutmak için alınmış tedbirlerden sadece birisiydi. Mütareke hükümlerine göre ordunun toplam asker sayısı elli bin civarında olması gerektiğine göre, memleket savunmasının gerektirdiği şekilde, bu rakam tümenler arasında bölünebilecekti. Terhis edilen rütbeli askerlerin bir kısmı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nde görevlendirilirken, bir kısmı da sivil memuriyetlerle valilik ve kaymakamlık makamlarına getiriliyorlardı. Rütbesiz askerlerin büyük bir kısmı ise önce terhis ediliyor, ancak üniformalarını çıkardıktan sonra Kuvayı Millîye şekline dönüştürülüyor, müteakiben halk ile bütünleşiyorlardı. Bu kuvvetler, daha sonra düzenli ordulara geçiş aşamasında tekrar askerî birlikler dahiline alınacaklardı. Bir anlamda “*ordu-millet*” kavramı bütünleştirilmiş oluyordu. Zaten Millî Mücadele'yi en kutsal kılan yönlerden birisi, bu “*ordu-millet*” bütünleşmesinden başka bir şey değildir.

1 Nisan 1919 tarihli Ordu Dairesi raporuna göre, ordudaki asker sayısı 65.464 olarak görülüyordu. Ancak 1892-1896 yıllarına ait 43.193 kişilik dört tertip askerinin de kolordu, birlik ve karargâhlarda olduğu göz önüne getirilirse, toplam sayının 114.726'ya ulaştığı görülmektedir. Aynı tarihteki kayıtlara göre, 337.615'er de terhis edilmişti. Diğer taraftan itilaf komiserlik-

leri, miktarı yüz binin üzerinde bulunan asker miktarını sınırlamak için çeşitli baskı mekanizmalarını harekete geçirmişlerdi. Bu mekanizmalar etkili olmuş olmalıdır ki, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, 29 Mayıs 1919 tarihli bir yazısında, 9 kolordu karargâhı için 14.103 er, 1 tümen için 2.020 er ve 20 tümen için de 40.400 er olarak, rakamları aşağıya çekme kararını açıkladı. Bu düzenlemeye göre, tümenlerin ve kolorduların yekûnu 54.503 kişiyi geçemeyecekti. Buna 24 ağır top için 900 er ilavesi ile yekûn 55.403 ere ulaşıyordu. Yine asker alma şube ve daireleri için toplam olarak 5.820 er de ilave edildikten sonra, ordunun toplam mevcudu 61.223'e ulaşıyordu.

Bu arada dikkat çeken bir husus da şudur ki, subay miktarından asla bahsedilmemektedir. Muhtemelen ordunun zabitan kadrosu gizli tutulmaktaydı. Üstelik erler için terhis işlemi uygulanırken, aynı şey zabitler için geçerli olmadı. Büyük bir kısmı birliklerinden izinli sayıldı. Özellikle ordunun sicil puanı yüksek olan subaylarının tespitine ve bunların askerlikle alakalarının kesilmemesine özellikle dikkat edildi. Her ne kadar bu dönemde İstanbul'da İttihatçılara yönelik olarak bir tutuklama kampanyası başlatılmış olsa da bu organizasyonların tamamında İttihatçılar etkin olarak yer aldılar. Bu dönemde bir kısmı İstanbul'da hizmet verirken, mevcut şartlardan dolayı önemli bir kısmı da Anadolu'ya geçti. Özellikle taşra teşkilatlanmasında İttihatçılar aktif olarak bulundular. İttihat ve Terakki, bundan böyle artık siyasi faaliyetlerden çok, memleketin kurtarılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmayla meşgul olacak ve bunda da çok başarılı olacaktır.

Mütareke sonrası orduyla ilgili inişli çıkışlı bu durumların ve ordunun daha etkisiz bir duruma gelmesinin, toplumsal sonuçları kısa zaman zarfında kendisini gösterdi. Bunun en doğal sonucu, Anadolu ve Trakya'daki asayişsizlik olaylarıdır. Bu asayişsizlik olayları inzibat kuvvetlerinin zayıflığından dolayı çıktığı gibi, devletin zafiyet içerisinde bulunmasının, ülke içindeki gayrimüslim unsurları cesaretlendirici bir vasfı da olmuştur. Asayişsizlik hadiselerinin bir başka boyutu ise, itilaf devletlerinin bu hadiseleri Mütareke'nin ihlâli şeklinde kabul ederek, yeni işgallerin gerekçesi olarak kabul etmeleridir. Hatta

Orta Karadeniz bölgesinde faaliyet gösteren İngiliz istihbarat subaylarının raporlarında, Türklerin yeniden seferber duruma geçecekleri, Rum ve Ermenilerden öç alacakları şeklinde bilgiler bulunmakta ve bu bilgiler İstanbul'daki itilaf devletleri yetkilileri tarafından Türk yetkililere tehditvari bir şekilde iletiliyordu –ki, bu Mustafa Kemal Paşa'nın ordu müfettişi olarak Samsun'a gönderilmesi, bu tür bilgilerin yansımalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Hükümeti, bu asayişsizlik olaylarının yeni işgalin başlangıcı olacağını bildiği için, bunlarla ilgili bir dizi tedbir aldı. Jandarma güçlerinin durumlarının iyileştirilmesi düşünüldü. Düşünülen yöntemlerden bir diğeri de ordu müfettişliklerinin kurulmasıydı ki, aşağıda bu hususa ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Ülke içindeki asayişin temini için iyi eğitilmiş, kuvvetli bir kolluk kuvvetine ihtiyaç vardı. Hükümet, Mütareke şartları gereği bu tür tedbirleri yoğun bir şekilde alamıyordu, ama itilaf devletleri yüksek komiserleri de Mütareke gereği asayişten birinci derecede hükümeti sorumlu tutuyorlardı. Yani mesele ve çözüm, birbiri içinde kısır bir döngüye sahipti. Bu nedenle doğrudan müdahalenin mümkün olmadığı bu şartlarda, Osmanlı Hükümeti farklı bir tedbir olarak ülke sathına nasihat heyetleri gönderme kararını aldı. Amaç, saygın kişileri bu heyetlere dahil ederek, Osmanlılık ruhu etrafında, ülkedeki asayiş hadiselerini, duygulara hitap ederek engellemek, en azından azaltmaya çalışmaktı. Damat Ferit Paşa basına verdiği beyanatta, şehzadelerin idaresinde vilayetlere mülkiye, ilmiye ve askeriyeden seçilecek kişilerden meydana gelen heyetlerin gönderileceğini, bu heyetlerin devletin hukukunu ve varlığını devam ettirmek maksadıyla hizmet edeceklerini ve halka, padişah adına teminat vereceklerini açıkladı. 5 Nisan 1919 tarihinde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Amiral Webb'i de ziyaret eden Damat Ferit, hem heyetler hakkında bilgi verdi hem de İngiliz subaylarının da bu heyetlere katılmasını istedi. Webb ise buna imkân olmadığını ifade etti. Böylece ortaya çıkacak büyük bir problem, sıkıntısızca engellenmiş oldu. Zira hükümetin durumu itilaf devletlerine açıp, İngiliz subay talebinde bulunmalarının asıl nedeni, İngilizlerin konuyla ilgi-

li müdahalelerini engellemekti. Sonuçta biri Anadolu'ya, diğeri Trakya'ya olmak üzere, Şehzade Abdürrahim ve Şehzade Cemaleddin efendilerin başkanlığında iki heyet teşkil edildi. Bu heyetler Nisan ve Mayıs 1919 aylarında ziyaretlerini gerçekleştirerek İstanbul'a döndüler. Heyetler, bu gezilerinde padişahın şefkat ve teveccühünü halka iletiler, kurtuluş için birlik mesajları verdiler. Ancak uzun vadede nasihat heyeti uygulamasından beklenen sonuçlar elde edilememiştir.

Mütareke'den hemen sonra ordu konusunda Osmanlı hükümetlerinin almış olduğu en önemli tedbirlerden birisi müfettişlik teşkilatı ve uygulamalarıdır. Osmanlı Devleti'nde ordu müfettişliklerinin kurulması, bazı ihtiyaçlar sonucunda zaman zaman görülmüştür. Mesela, o zaman için en yakın uygulama, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a hakim olmasıyla hayata geçirilmişti. Ordu müfettişliği uygulaması, o tarihten sonra Osmanlı Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin benimsediği ve olağanüstü zamanlarda uygulamaya koyduğu bir yöntem olmuştu. Mesela, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, 9 Temmuz 1910 tarihinde "Teşkilat-ı Askeriye Nizamnamesi"ni kabul ederek, ordu komutanlıklarını kaldırmış ve yerlerine ordu müfettişliklerini kurmuştu. Ordu müfettişlikleri personel ve muamelat işlerinden muaf tutuldular ve kendilerine sadece eğitim ve seferberlik işleri ve hazırlıkları yetkisi verildi. Bir müddet sonra jandarmada da müfettişlik uygulamasına geçilmişti. Cihan Harbi'nin çıkması ve seferberliğin ilan edilmesiyle, müfettişlik teşkilatına son verilmişti. Savaş içerisinde İttihat ve Terakki kabinelerinin konuyla ilgili birtakım uygulamaları olduysa da ordu müfettişlikleri bir daha hayata geçirilmedi.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra orduların lağvedilmesi, kuruluş ve kadrolarının yeniden düzenlenmesi zaruretini ortaya çıkarmıştı. Anadolu'da ve Trakya'da toplam 9 kolordu ve bunlara bağlı 20 tümenden ibaret olan ordu, yeniden bir düzenlemeye tabi tutuldu. Hükümet, bu sırada İstanbul'da toplanmış bulunan genç ve muktedir komutanları Anadolu'da etkin görevlere atayarak, asayişin iadesini düşünmüştü. Bu amaçla Anadolu'da ve Trakya'da bulunan kolorduların başına Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Nurettin, Yusuf

İzzet ve Cafer Tayyar paşalar ile Refet, Selahattin Adil, Kâzım ve Şefik beyler gibi komutanları getirmişti. Ancak divan-ı harp üyelikleri ve başkanlıklarına İttihatçı aleyhtarları olanların getirilmesine özellikle dikkat edilmişti. Ordu müfettişliklerinin kurulması ise, tarihe “Üçler Misakı” adıyla geçen ve Şakir Paşa’dan sonra Harbiye Nezareti’ne getirilecek olan Hafız Şevket Turgut Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat (Çobanlı) Paşa ve Kavaklı Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa’nın Nisan 1919’da İstanbul’da yapmış oldukları gizli toplantılardan sonra hayata geçirilen bir proje oldu. Üçler Misakı, Mütareke’den sonra Anadolu’nun itilaf devletleri tarafından işgal edileceği görüşünden hareketle, vatanın kurtarılmasına yönelik hâl çarelerini muhtevi gerekçeli bir rapordur.⁶ Bu rapor, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nde uzun münakaşalara sebep olduktan sonra tasdik edilmiştir ki, ordu müfettişliklerinin tekrar hayat bulması, bu rapora dayandırılmıştır.

Harbiye Nazırı Şakir Paşa, İşgal Orduları Komutanlığı’nın fazla dikkatini çekmeden, bu teşkilatın yapılması yolunda emirler vermişti. Bu doğrultuda 1919 Nisanının sonlarına doğru oluşturulan bu teşkilatlanma, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından Harbiye Nezareti’ne sunulurak onaylandı. (30 Nisan 1919) Aynı gün padişah da müfettişlik teşkilatına geçilmesi hakkındaki iradeyi onayladı. Bu iradenin hükümlerinin yürütülme yetkisi Harbiye Nezareti’ne verilmişti. Harbiye Nazırı Şakir Paşa, hazırladığı talimatnameleri 1919 Mayısının ilk haftasında, oluşturulmuş olan ordu müfettişliklerine tebliğ etti. Nihayet Dahiliye Nezareti ile yapılan yazışmalardan sonra, müfettişlik teşkilatı hayata geçirilmiş oldu. Oluşturulan müfettişlik teşkilatına göre kurulan müfettişlikler ve komutanları şu şekilde belirlenmiş oldu:

1. Merkezi İstanbul olan I. Ordu Müfettişliği ve Komutanı Fevzi (Çakmak) Paşa.

2. Merkezi Konya olan Yıldırım Kıtaatı (Sonra II. Ordu) Müfettişliği ve Komutanı Mersinli Cemal Paşa.

3. Merkezi Erzurum olan IX. Ordu (Sonra III. Ordu) Müfettişliği ve Komutanı Mustafa Kemal Paşa.

ENİS
ŞAHİN’İN
KONUŞMASI

6 Üçler Misakı şu ilkeleri içeriyordu:

1. Yapılan çalışmalar sonunda kurulması kararlaştırılmış olan üç ordu müfettişliğinin bir an evvel teşkiliyle ordunun emir ve kumandasının tanzimi lazımdır.

2. Mümkün olduğu kadar çok miktarda silah, cephane, mühimmat vesairenin Anadolu’daki muhtelif depolarda toplatılarak, itilaf devletlerine teslim edilmemesi vatani bir vazifedir.

3. İstanbul’daki hükümet, İngiliz işgal kuvvetlerinin elinde esir olduğundan, İstanbul’dan verilen ve verilecek emirlerin icra ediliyormuş gibi gösterilerek icra edilmemesi, Anadolu’da “milli bir idare vücuda getirilmesi” elzem görülmektedir.

4. Millî galeyandan istifade ederek, Kuvayı Millîye teşkili ve millî iradenin buna istinat ettirilmesi gerekmektedir.

5. Bundan böyle mutlak müdafaada kalınmayaarak, tecavüzkâr düşmanlarımız üzerine mukabil taarruzlara geçilmesi lazımdır.

4. Sakallı Nurettin Paşa'nın komutasında Rumeli Kıtaat-ı Askeriyesi Müfettişliği oluşturulduysa da bunun varlığı sadece kâğıt üzerinde kaldı. Diğer üç müfettişlik gibi fiili olarak hayata geçememiştir. Yine yukarıda izah edilen üç ordu müfettişliğinin haricinde Diyarbakır'da bulunan 13. Kolordu doğrudan doğruya İstanbul'daki Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlanmıştı.

Yapılan düzenlemelerden sonra müstakilen merkeze bağlı 13. Kolordu haricinde kalan 8 kolordu I, Yıldırım (II) ve IX. (7 Haziran 1919'dan sonra III) ordu müfettişlikleri namıyla üç ordu müfettişliğine taksim edilmiş oldu. Esasında I, II ve III. Ordu adlarıyla herhangi bir askerî birim yoktu. Mütareke'den sonra düzenlenen 9 kolordu, bölgelerine göre üçe ayrılmış ve üç ayrı müfettişlik olarak düzenlenmişti. I, II ve III. ordu müfettişlikleri, sadece müfettişliklerin yetki alanlarını belirlemek amacıyla isimlendirilmişti. Bu isimlendirme, ileride gerektiğinde hemen ordu teşkilatlandırılmasına dönüşürülecek tarzda oluşturulmuştu. Yeni düzenlemeye göre 9 kolordu şu müfettişlikler arasında taksim edilmişti:

I. Ordu Kıtaatı Müfettişliği: Fevzi Paşa

1. Kolordu (Edirne): Cafer Tayyar Paşa

49. Tümen (Kırklareli) ve 60. Tümen (Malkara)

14. Kolordu (Bandırma): Yusuf İzzet Paşa

55. Tümen (Tekirdağ) ve 61. Tümen (Bandırma)

25. Kolordu (İstanbul): Sait Paşa

1. Tümen (İzmit) ve 10. Tümen (İstanbul)

II. Ordu Kıtaatı Müfettişliği: Cemal Paşa

12. Kolordu (Konya): Miralay Selahaddin Adil Bey

11. Tümen (Niğde) ve 41. Tümen (Karaman)

17. Kolordu (İzmir): Nurettin Paşa

56. Tümen (İzmir) ve 57. Tümen (Aydın)

⁷ İzmir'in işgalinden önce 17. Kolordu Komutanlığı I. Ordu Kıtaatı Müfettişliği bölgesindeyken, işgali müteakiben II. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne bağlanmıştır.

20. Kolordu (Ankara): Ali Fuat Paşa

23. Tümen (Afyon) ve 24. Tümen (Ereğli)

III. Ordu Kıtaatı Müfettişliği: Mustafa Kemal Paşa

3. Kolordu (Sivas): Miralay Refet Bey

5. Kafkas Tümeni (Trabzon) ve
15. Tümen (Samsun)

15. Kolordu (Erzurum): Kâzım Karabekir Paşa

3. Kafkas Tümeni (Tortum),
9. Kafkas Tümeni (Hasankale),
11. Kafkas Tümeni (Van) ve
12. Tümen (Erzurum)

Müstakil 13. Kolordu (Diyarbakır): Miralay Cevdet Bey

2. Tümen (Sular) ve 5. Tümen (Mardin)

Müfettişlikler genel olarak şu bölgelere münhasırdı: I. Ordu, Marmara; II. Ordu, İç ve Batı Anadolu ve III. Ordu da Orta ve Doğu Karadeniz ile birlikte Doğu Anadolu. Ordu müfettişliklerinin görev ve yetkileri hakkında bilgi vermek, konunun bütünlüğü açısından son derece önemlidir. Mütareke'yi müteakiben ülke dahilindeki asayişin sağlanması amacıyla 11 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükelâ kararıyla, Osmanlı ülkesi mülki açıdan numaralandırma esasına göre 10 bölüme taksim edilmiş ve her bölümün başına birer mülkiye müfettişi tayin edilmesi kararlaştırılmıştı. Mülkiye müfettişleri idari açıdan her türlü problemle uğraşacaklar, hatta buldukları bölgenin askerî üst düzey yetkilileriyle de ortaklaşa çalışacaklardı. Amaç tabii ki, savaş sonrası yaralanan devlet otoritesini yeniden düzene koyabilmektir. Fakat kısa bir zaman içerisinde, mülkiye müfettişlikleri vasıtasıyla ülkenin siyasi açıdan dağılan otoritesinin düzene konulmasının mümkün olmadığı anlaşıldı. İşte Osmanlı hükümetlerinin mülkiye müfettişlerinin görevlerini, kısa za-

man içerisinde ordu müfettişliklerine devrederek, tüm yetkiyi onlara vermesinin asıl sebeplerinden birisi de buydu. Askerî otoritelerin, mülki otoritelere göre daha etkin olacağı beklentisi, bu değişiklikte başlıca rolü oynamıştı. Yeni kurulan üç ordu müfettişliği görevine Rumeli Müfettişliği de eklenmişse de bu müfettişlik sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. Bu devir teslimden sonra ordu müfettişliklerinin görev ve yetkileri de artırıldı.

30 Nisan 1919 tarihinde teşkilatı onaylanan üç ordu müfettişliği ile müstakil 13. Kolordu için hazırlanan talimata göre, müfettişlikler hem askerî ve hem de mülki yetkilerle donatıldı. Bunları maddeler hâlinde şu şekilde göstermek mümkündür:

1. Müşterek vazifeler olarak; mıntikalarda dahili güvenliğin iade ve istikrarı, asayişsizlik sebeplerinin araştırılarak tespit edilmesi, ötede beride bulunan silah, cephane vesairenin bir an evvel toplatılarak münasip depolarda muhafaza altına alınması sağlanacaktır.

2. Müfettişlik ve kolorduların, yukarıda sıralanan vazifeleri gerçekleştirmek ve uygulamak için verecekleri her türlü talimatı, mıntikalarında bulunan vilayetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya yerine getireceklerdir.

3. Müfettişlikler ve kolordular, kendi mıntikaları civarında ki asayişin sağlanması ve sair işler için doğrudan doğruya civar kolordu ve müfettişliklerle koordineli olarak vazife icrası için muhabere edeceklerdir.

4. Müfettişlik emrinde bulunan kolordular, harekât ve asayiş hususlarında doğrudan doğruya müfettişlikle irtibat hâlinde bulunurken, yazışma ve personel işleri ile olsun, silah ve teçhizat ikmali konularında olsun, eskiden olduğu gibi Harbiye Nezareti ile muhabere etmek mecburiyetindedir. Fırka veya mıntika komutanlığı veya özel bir göreve tayin edilecek subayların tayin veya tebdilleri, müfettişliğin muvafakat ve talebiyle gerçekleştirilecektir. Bununla beraber diğer hususlarda lüzum ve menfaate göre müfettişliklerin verdikleri talimatı kolordu komutanları aynen uygulamaya koyacaklardır. Mıntika komutanları, subayların tayin ve tebdilleri konusunda da yetkilidirler.

Ordu müfettişlikleri teşkilatının kurulmasıyla, Osmanlı silahlı birlikleri, görünüşte de olsa seferî kadro düzeninden, hazeri kadro teşkilatına geri dönmüş oluyordu. Müfettişlikler normal olarak talim ve terbiye gibi hususlarla uğraşacakları gibi, ötede beride dağınık bir hâlde bulunan silah, cephaneye ve teçhizatı depolarda toplatarak koruma altına alacaklardı. Çalışmaya başladıktan sonra bölgelerinde huzuru bozacak her türlü harekete mâni olduktan başka, güven ortamının tesis edilmesinde çok önemli bir rol oynadılar. Nitekim ilk bakışta, sanki Mütareke hükümlerini tatbik mevkiine koymak için kurulmuş teşekküller olarak göze çarpan ordu müfettişlikleri, icraatlarına ve başlarındaki görevli kişilerin tavır ve hareketlerine bakılırsa, memleket menfaatine kurulmuş bulunan olağanüstü devrin en önemli teşekkülleri olduğu anlaşılır. Bu yönüyle Mütareke şartlarını uygulamak bir yana, uygulamamak üzere kurulu bir yapılanmaları söz konusudur. Ordu müfettişliği görevlerine getirilen komutanlar, Mütareke şartlarının yazıldığı şekliyle hayata geçirilmesini, Anadolu ve Trakya coğrafyasındaki Türklüğün sonu olarak değerlendiriyorlardı. Müfettişlerin tamamı son derece vatanperver, ülkenin içerisinde bulunduğu zor şartları hakkıyla idrak etmiş kimselerdi. Bunlar, gerek padişah ve gerek hükümet nezdinde en seçkin ve güvenilir komutanlar arasında yer alıyorlardı. Kendilerinin bu göreve getirilmelerindeki en seçici faktör Alman aleyhtarlığı ve İttihatçı olmayışları olsa da bu durum, bu komutanların itilaf devletleri lehine kararlar alacağı ve uygulayacağı anlamına da gelmiyordu. Ancak yine de itilaf devletleri temsilcileri tarafından, Alman ve İttihatçı karşıtı olduklarından, bu göreve getirilmelerine ses de çıkarılmamıştı.

Ordu müfettişlerinin çalışmalarına bakıldığında, en aktif müfettişlerin II. ve III. Ordu müfettişleri oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle Türk Millî Mücadelesi'nin yürütülmesi açısından değerlendirildiğinde, Mustafa Kemal Paşa'nın çok aktif bir şekilde çalıştığı, en önemli çalışmalarını bu dönemde gerçekleştirdiği ortadadır. Samsun'a çıkıştan, Havza Genelgesi'ne, Amasya Tamimi'nden Erzurum ve Sivas kongrelerine kadar geçen süreç, hep bu aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu süreç zar-

de kafa taşıyoruz, kafa.” sözleriyle, esasında kendi düşünce yapısının çok farklı olduğunu, bugün bizim Millî Mücadele adıyla bildiğimiz çok şanlı, şerefli bir tarihi evrenin başlangıcının müjdecisi olduğunu da ifade etmek gerekmektedir.

Sabrınız ve ilginiz için teşekkür ediyorum.

Av. Ahmet GÜREL: Çok teşekkürler Sayın Şahin. Gerçekten çok akıcı, çok doyurucu bu açıklamalarınız bizlere ışık tutuyor. Ümit ediyorum, gelecekte bu sıkıntıları bir daha yaşamayız.

“Mondros Mütarekesi’nden Sonra Anadolu’da Sivil Örgütlenme” konusunu Doç. Dr. Kemal Arı anlatacaklar; buyurun Sayın Arı...

Doç. Dr. Kemal ARI (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü): Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

Çok değerli konuklar, sözlerime başlamadan önce, başında bulunduğum Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü adına hepinizi saygıyla selamlıyorum. Doğup büyüdüğüm Samsun'da, ulusal tarihimiz için son derece önemli bir olayın hem de şu an bulunduğumuz salonun yüz metre kadar yakınında gerçekleştiğini düşünürken, o an ve onu izleyen süreçle ilgili burada, siz seçkin topluluğa sesleniyor olmanın gururunu yaşadığımı belirterek sözlerime başlamak istiyorum.

Bu önemli toplantıda çok önemli ve ulusal tarih bilincimizi zenginleşmesi için son derece değerli veriler, yorumlar ve bilgiler ortaya çıkacak; buna yürekten inanıyorum.

Samsun; Türk tarihine, Türk ulusunun Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlattığı ulusal kalkışmanın başlangıcı olan 19 Mayıs gününü, bir yadigar olarak bıraktı. Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisinin de dediği gibi, 19 Mayıs 1919'da Samsun'da Anadolu topraklarına ayak bastığında elinde hiç bir maddi güç yoktu. Ancak Türk ulusunun tarihi ona güven veriyordu; çünkü o, ulusun, tarihin hiç bir döneminde bağımlı yaşamayacak ölçüde soylu olduğuna inanıyor; bu duygudan güç alıyor ve bu öz güven içinde bu yolculukta amaçladığı şeylerin başarılı olacağını biliyordu.

Onca kaygı, endişe, kuşku içinde Samsun'a doğru başlayan o yolculukta karşılaşılan çok sayıda tehlikeye, olumsuz etkilere ve olasılıklara karşın; o, Samsun'a bir öz evladın, kutsal bir ananın kucacağına kendini atmak istercesine koşuyordu. Biliyoruz ki, bırakışma döneminde, Türk aydınlarının, sivil-asker bürokrat kesimlerin onca çözüm arayışı sonuç vermemişti. Mustafa Kemal Paşa da artık İstanbul'da bir çözüm yolu bulunmadığı düşüncesine gelmişti. Ne yapsa, kiminle bir temas kursa, düşüncelerin, eylemlerin, öngörülerin bir sonuç getirmeyeceğinin ayırtına varmıştı. Yalnız o değil, onun çevresinde onunla sık sık görüşmeler yapan pek çok yurtsever subay da tek çözümün Anadolu'da bir ulusal direniş başlatmak olduğunu biliyordu. O da arkadaşları gibi, Anadolu'ya geçiş yollarını aramaktaydı. Bunu da başardı. Yeni görevi, 9. Ordu Müfettişliği'ydi. Sonradan 3. Ordu Müfettişliği olarak adlandırılacak olan bu göreve getirilişini, bu yeni evrede düşündüğü ve istediği ulusal kalkışma için önemli bir aşama olarak görmekteydi. Artık kutsal yurt ananın yardımına koşmak gerektiğini düşünüyordu. Sanki o kutsal ananın çocuğu olarak, tıpkı kendisi gibi düşünen pek çok arkadaşı gibi, o anadan güç almaya muhtaçtı ve o "Ana" da Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi kişiliğinde, karşı karşıya kaldığı o büyük, tiksindirici ve ürkütücü tehlike karşısında, çocuklarının kendisine koşmasını ve tarihsel sorumluluklarını yerine getirmesini bekliyordu.

Bu duygular içinde Mustafa Kemal Atatürk, o kutsal yurt topraklarının kendisini bağrına basacağını, kendisini algılayacağını, hatta kendisini kabulleneceğini düşünüyordu. Bu duygu ve hazlar içinde, İzmir'in 15 Mayıs 1919 günü, bir kıyım biçiminde gelişen kanlı işgali sonrasında, İzmir'in yitirilmiş olmasının ruhuna yüklediği tepkiler ve acılar ile birlikte, onca tehlikeleri göze alarak, İstanbul'dan Samsun'a doğru yola çıkıyordu.

Yurt çocukları, mutlaka kendisinin çevresinde bütünleşecek, kutsal yurt ananın yardımına koşacaklardı.

Bu düşüncesinde de yanılmadı.

İşte, onun bu düşüncesinin güç kazanmasında, ilk olarak Anadolu topraklarına ayak bastığı Samsun'un ve Samsunlu

yurtseverlerin büyük bir etkisi olmuş, Samsun'dan sonra, kimi düş kırıklıklarına, kaygılarına karşın bu güç gittikçe artmıştı.

Ancak sanırım, daha Samsun'a ayak bastığı andan bu yana, Mustafa Kemal Atatürk'ün neyi isteyip de bunda yanılıp yanılmadığının saptamasını doğru biçimde yapmak gerekir. O, Anadolu'ya niçin çıkmıştı ve neyi amaçlamıştı? Onun amaçladığı şeyler, o dönemde yurtseverler tarafından ne ölçüde biliniyor ve benimseniyordu? Bu süreçte o, kendi düşüncelerini topluma anlatmak, benimsetmek, kanıksatmak ve içselleştirmek için, ne gibi bir yol ve yöntem izleme gereksinimi duydu? Toplumda öncü rol oynayan kişi ve kesimler, onun bu çabalarına nasıl bakıyor ya da en azından onun yöneldiği yöntemler konusunda neler düşünüyorlardı? Değerlendirmeler ne yöneydi ve bu değerlendirme biçimlerine uygun olarak, o günün toplumunda ne gibi süreçler ortaya çıktı? Örneğin, bu düşünceler uygulamaya dönüştükçe, biçimlenen bu süreçler karşısında, ne gibi farklılaşmalar, ayrışmalar ya da bunun tersi olarak birleşmeler ve kaynaşmalar ortaya çıktı? Bu ayrışma ya da birleşme süreçlerinde, temel kaygılar nelerdi ve Mustafa Kemal Atatürk, bütün bu karmaşık, iç içe geçmiş süreç ve olguların içinde, nasıl bir yol çizgisi oluşturarak belleğindeki çözüm yoluna doğru yürüyebildi? Ve belki de en önemli soru da şudur: Türk ulusu, onca geleneksel ve dinsel etki altında yönlendirilmiş bir psikolojik etki altında bulunurken, nasıl bir iç dürtü ve istenç ile Samsun'dan başlayan ve giderek büyük bir kalkışmaya, bağımsızlık ve özgürlük savaşına dönüşecek bu savaşımında, onun çevresinde kenetlenme yoluna gidebildi? Bu sonucun ortaya çıkmasında, sivil düşünce, istenç ve örgütlenmelerin yeri neydi?

Kuşkusuz, bu soruların yanıtı önemlidir. Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın niteliğinin ve boyutlarının kavranabilmesi için bu soruların yanıtları üzerinde olabildiğince yoğunlaşmak gerekir. Bu kısa konuşma içinde, bunların tümünün yanıtını vermenin olanaksız olduğunu burada bulunan herkes kabul edecektir. Ben, bu zor hatta olanaksız olan uğraşıya girerek, buna yeltenecek değilim. Ancak yine de sivil örgütlenme süreçlerinin, Samsun'dan başlayarak, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın

kendi doğal akışı içindeki etkileri üzerinde olabildiğince durmak, en azından bu katkının niteliği üzerinde kimi saptamalar yapmayı özellikle görüyorum.

Bu saptamaların ilkinin, olumsuz bir yönden yapmaya çalışım:

Bugün hepimiz biliyoruz ki, Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a doğru o maceralı ve tehlikeli yola yönelişini olduğundan başka türlü açıklamaya, saptırmaya ve ulus bireylerini yanıltmaya dönük yayınlar ve söylemler son zamanlarda oldukça artmıştır. Bu önyargılı ve yanlı yaklaşımların, bütün kurulu değerleri –ne yazık ki– alt üst etmesi gibi kötü etkileri bulunuyor. Bilgi kirliliği ve kafa karıştırma süreçlerinin, tarih bilinci ve toplumsal kimlik oluşumu üzerindeki olumsuz etkilerini açıklamaya gerek bile yok. Pek çok kişi, bulunduğu noktaya ve bakış açısına göre, sözde kanıtlar ve görüşler öne sürüyor. Tarih yöntemi kuralları alt üst edilerek, hiç bir bilimsel temelle dayanmayan, uydurma görüşler ne yazık ki toplum tarafından da değer görüyor ve böylece, arka arkaya gelen, halkalar içinde bir yanıltma çabası ortaya konularak, geniş kitleler yanıltılabiliyor. O zaman da tarihte, kimi önemli kişiliklerin oynadıkları roller, büyük bir aşındırmaya uğrattılıyor. Cüceler gereksiz yere devleştirilirken, devleri, daha küçük bedenler ve düşünceler içine sığdırma gayretkeşliği, şaşırtıcı boyutlara ulaşıyor. Örneğin, son Osmanlı padişahı Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'ya Anadolu'daki yeni görevini, amacını bilerek ve isteyerek vermiş değildir. Onun anlatımına göre, Sultan, İngilizlerle kendi çıkarları için işbirliğine geçmekten geri kalmayan bir hahindir. Bu sözler Mustafa Kemal Atatürk'e aittir ve ünlü yapıtı büyük Nutuk'ta, daha ilk satırlarda bunu söyler.

Atatürk, kuşkusuz eleştirilemez değildir; ancak bu yapılmak isteniyor diye, her şeyi asılsız kimi yaklaşımlarla alt üst etmenin gereği de bulunmuyor. Atatürk, bu yaklaşımını ünlü yapıtında oldukça açık ve tartışılmaz bir netlikte ortaya koymuş olmasına karşın, son Osmanlı padişahı Vahdettin'e olduğundan çok rol ve kişilik verme çabalarını yadsımamak olanaksızdır. Vahdettin'in Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a Anadolu'da bir bağımsızlık savaşı vermek için görevlendirdiğini, onun da

bu buyruk uyarınca Anadolu'ya geçtiğini, Sultan Vahdettin'in de her türlü güçlükleri üzerine çekerek, yani bir anlamda büyük bir özveriye girmeyi baştan benimseyerek, ulusal savaşı desteklediğini dillendirenler bugün hiç de az değil.

Bu sorun, tarih yöntemi açısından sonradan yaratılan, bilinen tarih yaklaşımlarına bilinçli olarak sokuşturulan bir sorundur. Bu yaklaşımların olumsuz etkileri ise, devrim kuramı açısından oldukça ürkütücüdür. Niçin? Bu yaklaşımın geçerlilik kazanması durumunda, bütün devrimin varlığını sorgulamak gibi iç içe geçmiş süreçler, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır ve giderek bu olumsuz süreçler, günümüzün siyasal yaklaşımlarını belirleyen etkenler hâline bile gelebilmektedir. Bugün siyasal ideolojik bakış açılarında bir bakalım. Hepsinin kendine göre bir tarih algılaması var. İstedikleri kişiliklere istedikleri roller verilebiliyor; böylece tarihsel gerçekliğe uygun bir tarih anlatımı ve sunumu değil, herkesin kendi bakış açısına, sahip olduğu dünya görüşüne ve ideolojik tutumuna göre biçimlendirilmiş bir tarih anlatımı geçerli oluyor. Yapay, uydurulan, sonradan oluşturulan, önyargılarla örüntülenmiş ve sarmalanmış bir tarih yaklaşımı üzerine nasıl bir tarih bilinci oluşturulabilir ve bu çarpık bilinç nasıl bir toplum kimliği ve duruşu yaratabilir? Aslında mantık çok basittir: Vahdettin, denilen gibiyse, yani büyük özverilere katlanmış bir yurtsever kahramansa, o zaman Atatürk'ün anlatıldığı gibi bir kimlik ve kişilik olmadığına kadar gidecek, oradan da devrim sürecinde ortaya çıkan pek çok şeyi sorgulatacak bir çarpık yaklaşım geçerlilik kazanabiliyor. Böylece, bu etkiler altında, öylesine bir Atatürk portresi oluşturulabilmektedir ki, o, yani Atatürk, ünlü yapıtında Vahdettin için "Hain" derken, bu yaklaşımdan uzaklaşıyor ve Vahdettin'in onca özverisine karşın(?) ona ihanet etmiş(?) bir Atatürk portresi ve kimliği yaratılmış oluyor. Dolayısıyla tam da ulusal savaşın başladığı gün olan 19 Mayıs 1919 tarihi ile ilgili olarak, ulusal savaşın felsefesini, kuramsal boyutunu, özünü oluşturan eylem ve düşünceler, bir kirlilik bombardımanına uğratılmış oluyor. Bu tavır ve çaba, devrimin özünü, ulusal savaşın felsefesini ve tarihsel anlamını kemirmeye çalışan gizli, sinsî tuzaklarla örülmüş bir görüntü sunmaktadır.

Çok ünlü bir Osmanlı tarihçisi vardır; ince zekâsıyla ve nüktedanlığıyla kendini sevdirmiş bir kişilik: İbnü'l Emin Mahmud Kemal (İnal) Bey ... Onun çok tanınan bir yapıtı var: *Son Sadrazamlar*. Kendisi Sait Paşa'nın yanında bulunmuş, uzun süre Abdülhamid döneminde saraya sunulan jurnâleri tasnif etmiş, hâl görmüş, iş bilir bir kişi ve kişilik... Bu yapıtında o, sarayda tanık olduklarıyla, son dönem Osmanlı sadrazamlarını ele alır. Ancak, Sultan Vahdettin'i yakından tanıdığı ve pek çok olaya tanık olduğu için yapıtında sadrazamları tanıtmak üzere yola çıkmış olmasına karşın, Vahdettin'i de tanıtmadan geçemez. Gerek burada gerek örneğin, Turgut Özakman'ın ya da Yılmaz Çetiner'in Vahdettin'i ele alan kitaplarında da görmek olanaklıdır. Atatürk'ün kendisi de Sultan Vahdettin'le ilgili biliyorsunuz, kimi saptamalarını bizlere aktarmıştır. Görülen o ki, Sultan Vahdettin'in kişilik portresiyle, Damat Ferit Paşa'nın portresi yan yana getirildiğinde, insanın ister istemez, ülkenin ne zihniyette yönetenlerin elinde olduğuna bakarak, şaşkınlık duymaması olanaksızdır. Arnavut kökenli bir siyasetçi olan Damat Ferit Paşa'nın bütün varlığı aslında Sultan Vahdettin'in ablası sultanla evlenmiş olmasındandır. Londra Türk Büyükelçiliği'nde adı pek de bilinmeyen, pek bir becerisi de olmayan konumda iken, günün birinde padişahın ablası sultan, işte, fotoğrafını görüyor, ona vuruluyor, tanıştıyorlar, bir bakıyorsunuz, Damat Ferit Paşa, Osmanlı sarayının ve Sultan Vahdettin'in vazgeçilmez sadrazamı, yani hükümet başkanı... Soruyor Vahdettin, Damat Ferit Paşa'ya: *"Birader, enişte, ne yapacaksın sen? Yani anlaşmayı nasıl imzalayacaksın?"* –çünkü Mondros Bırakılması yapıldı ve bunun bir barış anlaşmasına dönüşmesi gerekiyor– Sadrazam cevaplıyor: *"Atlarım bir zırhlıya, kalkanım doğru Londra'ya giderim, çıkarım kralın karşısına..."* –yeni kral tahttadır, eski kral ölmüştür– *"Derim ki Krala, ben senin babanın poker arkadaşıydım, ben şu anda babanın bir poker arkadaşı olarak geldim. Babanın evladı olduğunu göster ve bizlere yaşayabileceğimiz topraklar bırak..."*

Yanlıı anımsamış olabilirim sözleri; ancak bu anlama gelen bir yaklaşımda bulunuyor.

Değerli konuklar, bakın şu garipliğe: Yani devleti yönetenlerin ne kadar acizlik içinde olduğunu, ülkenin gerçek gündeminden ne kadar uzakta olduklarını, insanların duruşunu, insanların içinde buldukları zorlukları görmekten ne kadar uzak olduklarını gösteren en önemli belgelerden bir tanesidir bu. Ne olacak böyle olursa? İngiltere Kralı, “Ne güzel, babamın arkadaşı gelmiş; bir Türk, o babamla poker oynamış. Şimdi ben Türklere yaşayabilecekleri, onları tatmin eden bir toprak vereyim.” mi diyecek? Koskoca bir sömürge imparatorluğu, dış politikasını bu mantığa göre oluşturacak, bizimki bunun olacağına inanıyor gerçekten... Üstelik bunu bir politika gibi anlatıyor, hem de kime? Osmanlı Devleti'nin padişahına... Vahdettin bile bu sergüzeştin haleti ruhiyesini anlamıştır ve garip garip Damat Ferit Paşa'ya bakmıştır, “Bu ne söylüyor?” diyerekten... Şimdi böyle bir kişi uzun dönem ve sık sık sadrazam oluyor; onun politikası ve yönlendirmesiyle süreç biçimlendiriliyor. Bu sürecin, bu mantık ve yaklaşımla, Türkler lehine olmasını beklemek olanaklı mıdır? Bunun ulus neresinde; akıl ve mantık neresinde; diplomasi neresinde? İşte koskoca bir ulusun yazgısı bu tip politikacıların ellerinde, onların öngörüsüne ve anlayışına göre biçimlendiriliyordu. Gerçekten de ulus, Atatürk'ün dediği gibi, başsız ve çaresizdi.

Ulusun, kendi sağduyusuna güvenerek, Mustafa Kemal Atatürk'ün çevresinde kenetlenmesinin anlamını sanırım buna bakarak anlayabiliriz. Koskoca bir ulusun yazgısı, bu zihniyetin elindeydi ne yazık ki.

Bu konuya, şimdilik burada bir nokta koyalım ve sürecin sivil örgütlenme ve direniş boyutuna bakmaya çalışalım. Ancak şunu söylemekten de geri kalmayalım: Bu çarpık yaklaşım ve bakış açısı genel bir yargı hâline geldiğinde, aslında sivil örgütlenme süreçleri ile ilgili de ilginç sonuçlar ortaya konulabilir. Bu tıpkı, çarpık bir temel üzerine oturtulan yapının, orasının burasının çarpık çurpuk olması gibi bir durumdur. Öyle ya! Ulus, geleneksel ve dinsel etkiler nedeniyle sultan ve halifeye bağlılık duygusu içindeyken –hem de bir süre sömürgeci güçlerin yanı sıra sultan ve halifeyi de karşısına alan o büyük kalkışma sürecinde– türlü kışkırtmalara, isyanlara karşın, Mus-

tafa Kemal Paşa'nın çevresinde kenetlenebilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, Samsun'dan başlayan yolculuğunda amacını, "Hâkimiyet-i Millîye'ye müstenit, bilâkaydüşart müstakil, yeni bir Türk Devleti tesis etmek..." olarak belirtir.

Değerli konuklar, Sultan Vahdettin'in rejimi mutlak monarşidir. Geçmiş dönemde, iki kere koşula bağlı monarşik dönüşüm çabaları çare olmamıştır. Atatürk ise, bunun yerine cumhuriyeti öngörür. Bunu düşünmek, öngörmek, sonra da önermek kolay mıdır? Bir kere bunun üzerinde durmak gerekir. Onun, Samsun'da başlayan yolculuğunda, nasıl bir görev üstlendiğini söylemesi hâlinde, çevresinde bulunanların didişmeleri, karşı çıkışları ortasında, süreç nerelere ve nasıl savrulur, sağa sola sürüklenir; bunu anlamaya çalışmak gerekir. Doğal olarak Mustafa Kemal Atatürk de bu düşündüklerini diyemez ilk başlarda, söyleyemez; tepkilerden çekinir. Ancak gidiş, adım adım bu yönedir. Kurtuluş Savaşı'nın Samsun'dan başlayan yolculuğunda böyle bir kurgulama vardır. Bu nasıl olur? Yani bir monarşik yapı nasıl cumhuriyete dönüşür? Bu bir uzlaşma ile olamaz; çünkü tarihte, benzer koşulları yaşamış ulusal kalkışma hareketleri yoktur. Aynı koşullarda da olsa, başka egemenlik değişimi deneyimlerini yaşamış toplumlarda –ki onların sayısı da bir ikiyi geçmez– bu süreç uzlaşma ile yaşanmış değildir. O zaman, Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan bu yana bir görevi de üstlenmiş oluyor; ulusu ve orduyu, sultan ve halifeye karşı bir kalkışma sürecine yöneltmek; böylece katı monarşiyi devirerek, egemenlik erkini ulusa vermek gibi bir savaşımı gerçekleştirmek. Bu anlaşılabilir bir şey. Sonuçta cumhuriyet getirilecekse, ancak böyle getirilebilir. Ancak, ikinci olgu, kayıtsız koşulsuz bağımsızlık olarak vurgulanıyor. Yani cumhuriyete dayanan bu devlet, kayıtsız koşulsuz "tam bağımsız" olacak. Bunu öngörüyor Atatürk. Kaldı ki, bu görkemli bir düşünce ve o dönemin aydınları, seçkin yöneticileri, bürokratları içinde bunun gerçekleşebileceğine inanan hemen hiç yoktur. Karmaşık duygular ortasında bir özgüven bunalımı, bir karamsarlık, teslimiyetçilik; başkalarını üstün, Türkleri geri gören çarpık bir zihniyet ve bakış açısı... Onca deneyimlere karşın, dev-

let yönetme konusunda iradesizlik ve inanç eksikliği, neresinden bakarsanız bakın, bir çöküş ve eriyiş...

Pekâlâ, Osmanlı ülkesinin bağımsızlığını ortadan kaldıran etken ne? Kuşkusuz emperyalizm ve onun baş aktörü İngiltere ve yandaşları ile bir maşa hâline getirilmiş olan Yunanistan. Bu tablo içinde Yunanistan bir maşadır; başkalarının elinde bir oyuncak, bir taşeron güçtür. İşi gücü başkalarının koltuk altında büyük hedeflere ulaşma çabası, gayretkeşliği ve fırsatçılığı... Bunun için uğraşırken, zorla karşılaştığında da efendilerine sığışma, el açma ve sızlanma... Bir tür, sırtı okşanmış, şımartılmış çocuk gibi... Böyle çöküş anlarında her zaman köşe başlarından kimi kişiler çıkar –düşmeye görülsün bir kez–, yol gösteren, akıl veren çok olur. Hep akli evveller, bildik mütareke aydını umut yerine, teslimiyetçilik aşlamaktadır topluma. Ali Kemaller, Refik Halid Karaylar, Refiğ Cevatlar iş başındadır. Sürekli olarak atılan olumlu adımlarla ince bir ironi yaparlar. Öz güven tacirliğinin para ettiği zamanlardır. Bundan da öte, başka sorunlar da vardır kuşkusuz: Yüzyıllara dayanan aşırı borçlanmalar, batılı ülkelere verilen sınırsız ayrıcalıklar, egemenlik erkini her yönden baltalayacak gereksiz açılımlar... Bu olumsuz koşullar, prangalar, çepeçevre çevrilmeler nasıl parçalanacak, bir huruç hareketi gibi ulus, bu cendereden nasıl çıkarılacaktır? Bir ulusal bağımsızlık savaşıyla, emperyalizme karşı koyarak, direnenek ve gerekirse yok olmayı göze alıp varlığını kendi gücüyle sağlayarak... O, yani Atatürk, bu yolculukta ulusal egemenliğe dayanan, kayıtsız koşulsuz bir devlet kurma amacını taşımaktadır. Bu, hani şöyle de düşünebiliriz, düşünmesi zor, gerçekleştirmesi ise tümünden olanaksız bir düş gibi gelebilir.

Görülüyor ki, Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'dan başlayan yolculuğunda kurguladığı süreç, hiç de kolay bir süreç değildir. İç içe geçmiş, karmaşık etkenler yumağında, çepeçevre sarılmışlık sarmalından, ulusu aydınlığa çıkaracak bir çaba, o günkü koşullarda bir düşmüş gibi algılanabilir. Ancak, Atatürk'ü büyük ve ayrı kılan da bu yönüdür. O, çok kişinin görmediğini gören, umutsuzluğu umuda çeviren, karizmatik bir önderdir. Ulusunun en zor günlerinde, tıpkı Prometheus gibi

onun yardımına koşmuş ve aydınlığın yolunu göstermiştir. Elbette kendi kişisel ego, benlik ve çıkarlarını bir yana bırakarak, bütünüyle bu yönlerini, ulusun çıkarlarıyla örtüştürerek ve uzlaştırarak...

Bunları, bu karışık tabloyu niçin sorguladık? Şundan: Sivil örgütlenme dediğimiz süreç, bu tablo içinde biçimlenmiştir. Kafa karışıklıklarının, farklı düşüncelerin, ayrışmaların, karşı duruşların olduğu bu tablo içinde ulus, kendi sağduyusuna dayanarak, içinden gelen sese kulak vererek, Mustafa Kemal Atatürk'ün çevresinde yer almış ve bu amaçlara yönelebilmştir. Ulustaki bu iç dürtü son derece önemli ve anlamlıdır.

Şöyle düşünmek gerekir: O dönemde, dinsel ve geleneksel bakış, sultan ve halifeye itaati, bağlılığı gerektirir. Onun sözünden dışarı çıkmak, dinden ayrılmak gibi algılanır. Öyleyse, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderlik ettiği ulusal kalkışma bir fitne hareketi, bir dinden çıkma eylemi, bir Bolşeviklik, dinsizlik, çapulculuk gibi gösterilirken, hatta Sultan Vahdettin'in, Şeyhülislam Dürrizâde mühürlü fetvalarla berkitilmiş idam fermanları varken, bu ulusal sezgi, sağduyu ya da içten gelen dürtü, nasıl olmuştur da ulusu Sultan Vahdettin'in buyruklarını hiçe sayacak bir noktaya getirebilmiştir? Bu gücün ve istencin kaynağı nedir? Bu psikolojiyi sanırım sorgulamak gerekir.

Sivil örgütlenme dediğimiz şey, ulus bireylerinin, işgal tehlikesi karşısında, bir dayanışma içine girerek, bulunduğu bölgede silahlı ya da silahsız bir amaca dönük olarak kuramda ve uygulamada ortak tavrını, duruşunu ve mücadelesini anlatır. Sivil örgütlenme budur. Kimi yerlerde kongrelerle, kimi yerlerde konferanslarla, kimi yerlerde de ulusal savunma örgütleri ve işgale karşı koymak için oluşturulmuş silahlı güçlerin varlığıyla kendisini gösterir. İyi anımsayalım, yalnız Erzurum ve Sivas kongreleri değil, Anadolu'nun dört bir yanında kongreler yapılmaktadır. Bir kongreler dönemi yaşanmaktadır. Alaşehir, Balıkesir, Edirne, Lüleburgaz kongreleri... Ülkenin dört yanında siviller, askerler, bürokratlar ve her kesimden yurtseverler, bir dayanışma, kaynaşma, arayış ve çırpınış içindedir. Anadolu ve Trakya coğrafyasına bakıldığında, bu oluşum hemen hemen her yerde vardır. Trakya'da Cafer Tayyar Paşa, doğu-

da Kâzım (Karabekir) Paşa, güneyde Şefik Bey ve Şahin Bey, kuzeyde Topal Osman Ağa, batıda Çerkez Ethem ve daha nice efeler... Karayılanlar, Sütçü İmamlar, Demirci Mehmet Efeler ve daha niceleri... Her biri kendi bulunduğu yörede olan ya da beklenen işgallere karşı, halkı örgütlemeye çalışan sivil önderler olarak ortaya çıkmışlardır. Bir yandan sultan ve halifenin yapmayın, etmeyin, bu yollara gitmeyin çırpınışlarına karşı, onlar buldukları yörede kendi algılamalarına göre yurt, namus ve onur savaşına yönelmişlerdir. Kimi yerlerde bu oluşumlar, sivil-asker bürokratlarla iç içelik taşır. Örneğin Güney Cephesi'nde Kılıç Ali'nin Şefik Bey güçlerine verdiği destek ya da Batı Cephesi'nde Ali Çetinkaya ya da Bekir Sami güçlerinin, Çerkez Ethem'in seyyar güçlerine destek vermesi, birlikte hareket etmesi gibi...

Bu hareketlerin hiç biri, merkezde bir otorite ya da buyruk sahibinin, böyle yollara gidin, direnin çağrısı ile ortaya çıkmamış, tam tersine sultan ve halife, bu ulusal refleksi dumura uğratmak için, öğüt kurulları oluşturmuş ve bu çabaların önünü kesmeye çalışmıştır. Bu yetmeyince de, örneğin Ali Galip gibi, Anzavur Ahmet gibi kimi şişirilmiş kimlik ve kişilikleri, arkasına takılan sözde ordu güçleri ile ancak İngilizlerin öngörülerini doğrultusunda bu ulusal önderlerin ya da sivil oluşumların üzerine sürmekten de geri kalmamıştır. Örneğin, Ulusal Meclis'in açılmasından önce sözü edilen fetvalarla ortaya çıkan sivil ayaklanmaların yarattığı tehlike göz önüne getirildiğinde, Anadolu'daki ulusal istenç ve eylemin, ne denli ulusal reflekslerden ortaya çıktığı derhal anlaşılır.

Bunlar sonraki süreçte karşılaşmış olan olaylardır. Burada işte şu soru çok önemlidir: Bu ulusal örgütlenme ve sivil direniş, türlü olumsuzluklara ve engellemelere karşın, Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'da başlayan yolculuğundan bu yana, bu süreçte katkısıyla nasıl bir ulusal direniş hareketine dönüşebilmiştir?

Değerli konuklar, bu aşamada Anadolu'nun o gün için içinde bulunduğu koşullara bakmak gerekir. Çünkü o koşullar ulusu bir sivil direniş düşünce ve eylemine itmiştir. Toplum, içinde bulunduğu koşullarda büyük bir umutsuzluk dalgası içinde, ta-

rihsel varlığına son verilmek istendiğini sezgisel olarak görmüş olmasına karşın, ulusun yazgısını elinde bulunduranların çaresizliğinden yakınmaktadır. Bir kurtuluş yolu arayan toplum kesimleri bilgisizlik ve bilinçsizlik içinde bunun olmasını isterken, bu kurtuluşun nasıl bir kurtuluş olabileceği konusunda sağlıklı bir öngörüye de sahip değildir. Mandacılık bir ara umut ışığı gibi olur, ancak bunun bir Amerikan oyunu olduğu derhal anlaşıldığında, işin çehresi değişmiş, bu düşünceye destek veren pek çok aydın, büyük bir umut kırıklığı yaşamıştır. Mandacılık düşüncesi, işte Türklerin kendilerini yönetemediği, onları İngilizlere karşı koruyacak bir güce gereksinim olduğu, bu gücün de Amerika Birleşik Devletleri olabileceği kanısıyla bütünlüştür. Meşhur silahşor, yer altı teşkilatçısı Kara Vasıf, neredeyse mandaya karşı çıkmayı bir ihanet olarak görür. Bir anlamda mandacılar, artık Türklerin Türkler tarafından yönetilemediğini ve savunulamadığını, bunu Amerika Birleşik Devletleri'ne ihale etmenin doğru bir yol olacağını, çünkü İngiltere gibi namı bir düşmana karşı Türkleri ancak Amerikan gücü ve politikasının koruyabileceğini öngörüyorlardı. Kendi kendine güvensizlik ve başka bir güce sığınma psikolojisi genel olarak bu yaklaşımda egemendi. Sultan ve halifenin İngiliz yanlı politikaları ise o dönemde belki de en teslimiyetçi politika ve yaklaşımdır.

Benden önce konuşan arkadaşım Sayın Kocaoğlu da vur-guladı: Mondros Bırakışması, koşulları oldukça ağır bir bırakışma metniydi. Onu bir utkuymuş gibi gösterenler, uygulamalar ortaya çıktığında ne denli yanıldıklarını kısa sürede gördüler ve "Yanılmışız." deme gereksinimi bile duydular. Gerçekten de yanılmışlardı. Türklerin ata yurdu, her yanından çevrilip kuşatılmış, adım adım işgaller başlamıştı. İşgaller kanlı olaylara sahne oluyordu. Örneğin, İzmir'in 15 Mayıs 1915 günü kanlı biçimde işgal edilişi ulusal vicdanı kanatmış, her yerde tepkiler başlatmıştı. Bu olayın etkisiyle Anadolu kaynıyordu. Her yanda mitingler yapılıyor, bu kanlı işgal kınanıyor, direniş için yeminler ediliyor, İzmir bir ülkü ve hedef halinde mitleştiriliyordu. Bu toplum psikolojisi, kuşkusuz, bir yandan da bir hedefe yönlendirilmeyi bekleyen bir gücü de barındırmaktaydı. Oradan buradan gelen kıyım ve katliam haberleri, önce fısıltılar biçiminde kulağın kulağa aktarılıyordu. Gün geliyor, önce büyük bir haykı-

rışa, ardından da işgalcilere karşı direniş ve karşı koyma duygusuna dönüşüyordu. Bu süreçte, yurtseverler, bir kurtuluş ümidine gönül kulaklarını dikmiş, kendilerine yol gösterecek, onların içine su serpecek bir ses bekliyorlardı.

Değerli konuklar; işte Mustafa Kemal Atatürk'ün, daha Samsun'da, örneğin, 22 Haziran 1919 günü Sadaret makamına çektiği telgrafta İzmir'in işgalini kınarken, "*Ulusun Türklük duygusunu ve egemenlik ilkesini*" hedef aldığından söz etmesi, bu beklenen sestен başkası değildi. Kaygılar kaynaşmaya, kaynaşmalar sivil örgütlenmelere, sivil örgütlenmeler de direnişе dönüyordu. Mustafa Kemal Paşa boş durmadı; Samsun'dan yetki alanı içinde bulunan yerlere gönderdiği telgraflarda, ulusun kendi içten gelen isteğiyle kurulmuş olan ulusal direniş gruplarının durumunu, niteliğini, üye sayılarını, ellerindeki direniş olanaklarının ne olup olmadığını öğreniyordu. Bu bir derlenme toparlanma sürecinin de başladığını gösteren, önemli bir gelişmeydi. Yurtseverler artık, ulusal hareketin anlamını kavramaya ve Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerine önderlik edeceğini anlamaya başlamışlardı. Bu nedenle geçtiği yerlerde o, sivil halkın, olumsuz olaylar karşısındaki tepkisini, örgütlü bir yapıya dönüştürmek için çaba harcıyordu. Örneğin, Havza Mitingi'nde olduğu gibi, yörenin tanınmış eşrafını, sivil önderlerini bu oluşumun içine çekmeye çaba gösteriyordu. Bu kararlı sese kulak veren ve bu sestен güç alan ulus artık öyle hareketsiz durmuyor, kendi göbeğini kendi kesmek istercesine, sürece müdahale etme gereksinimi duyuyordu.

Bu süreç, onun amacı doğrultusunda, ulusun sivil tabanda desteğiyle perçinlenmesi gibi basit bir akışta da gerçekleşiyor değildi. Karşıtlar, aykırılar, arabozucular ve bozuncular bu süreçte hep vardı. İşbirlikçilik o dönemin en yaygın geçer akçelerinden biriydi. Yılginlar, direnişі gereksiz görüyorlar, hatta bu direnişin, gerçek bir yok oluş olacağını dillendiriyorlardı. Bunların yanı sıra, kimi çıkar bağlarıyla, başkalarının hesabına çalışan işbirlikçiler de vardı. Kimi istihbarat işiyle uğraşiyor, kimi elinde silah, işgalcilere destek veriyor, onların bilmediği ya da çok az bildiği coğrafyada onlara kılavuzluk ediyor, yol ve hedef gösteriyorlardı. Ulusal hareketin gelişmesinden bu kesim kuş-

kusuz rahatsızlık duyuyordu. Yakınmalar daha Mustafa Kemal Paşa'nın ilk temaslarıyla ve adımlarıyla birlikte oluşmaya başlamıştı. Dolayısıyla, Anadolu'nun her yanı o aşamada tek düze, kaynaşık bir yapı gösteriyor değildi. Dağınıklık ve bölük pörçük bir görüntü söz konusuydu. İç ayaklanmalarda bu özellik, acı biçimde ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal Atatürk ise, bu dağınıklıktan bir bütünlük çıkarmak zorundaydı. Türkler ve Müslümanlar, böylesine karışık, değişik ve çelişik düşüncelerle bölük pörçükken, işgale taraftar olanların karşı ataklarının da bir türlü sonu gelmiyordu. Yalnız ulusal örgütlenme temelinde bir sivil oluşum söz konusu değildi; aynı zamanda, ulusal coğrafyada ulusal varlığa karşı olan kesimlerde de sivil zeminde oluşumlar, örgütlenmeler ve hatta eylemli girişimler söz konusuydu.

Karadeniz coğrafyasında bu aykırı ve karşıt gelişme, "Pontus Sorunu" olarak ortaya çıktı. O tarihlerde, Osmanlı ülkesinin pek çok yöresinde olduğu gibi, gayri Müslim tebaa olarak Karadeniz Bölgesi'nde de Rum-Ortodoks nüfus vardı. Trabzon'da bir Metropolitlik vardı ve bunun başında Hrisantos adında bir başpapaz bulunuyordu. Samsun'da Tütün Rejisi Müdürlüğü de yapmış başka bir Rum seçkin, Hrisantos'u desteklemekteydi. Bir de Marsilyalı işadamı vardı ki, onlara para olarak da destek veriyordu: Konstantinidis. Trabzon'daki kiliseye pek çok kilise bağlıydı. Bölgede Rumlar, kentlerde mahalleler, kırsalda ise köyler hâlinde Türklerden ayrılmışlardı. Hrisantos'un ve onun çevresinde yer alıp ona destek verenlerin heyecanlarının haddi hesabı yoktu. Bir rüya görüyorlardı: Pontus Devleti'ni kuracaklardı. Hrisantos, görünüşe bakılırsa her şeyi hesaplamış, yalnız eylemli önlemler değil, diplomatik çıkış yolları da aramış ve kendince bulmuştu. Başka bölgelerde, diğer din adamlarıyla ilişkilerinin olduğu da biliniyordu. İzmir Metropoliti Hrisostomos ile Fener Patrikhanesi'nde Rahip Fury onun yakından iletişim kurduğu kişilerdendi. Onlarla ortak hareket ettiği konular da vardı.

Ancak, Hrisantos'un o tarihte Karadeniz Bölgesi için ön gördüğü strateji, dönemin koşullarına göre oldukça akıllı biçimde kurgulanmıştı. Biliyoruz ki o sıralarda, fetih hakkına da-

yanan siyasetler artık geçerli olmamaya, Amerika engeline takılmaya başlamıştı. 1815 Viyana Kongresi'nden beri tartışılan bu konu, gün gelmiş Meternich tarafından da dillendirilmiş; ancak yine de uygulanmaya devam etmişti. Oysa şimdi Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson devredeydi. O, fetih hakkını tanımıyor; toplumların kendi geleceklerini kendilerinin belirleme haklarından hareket ederek (*Self-determination*), bir bölgede çoğunluk olan halkların, kendi geleceklerini kendilerinin belirleme hakkı olduğunu söylüyordu. Kim nerede, nasıl bir çoğunluk elde etmiş, bu o günkü koşullarda nasıl kanıtlanmış, bunlar önemli sorunlardı. Ancak şunu belirtelim, özellikle İngiltere'nin her türlü saldırgan dayatmaları karşısında bunalmış toplulukların ve karmaşa dönemlerinde kendileri için ulusal bir egemenlik alanı oluşturmak isteyen fırsatçı etnik unsurların umut kaynağı olmuştur. Herkes, kendi bakış açısına ve konumuna göre, bu açımda kendine uygun bir yan buluyor, bunu kabul ettiklerinde, *self-determination* hakkının ulusal varlıklarının sürmesine olanak tanıyacağını düşünüyorlardı. İşte, Hrisantos da kendisini bu çekiciliği yüksek görüşe kaptırmıştı. Şimdi Hrisantos yana yakıla kendisini bölgede Ortodoksların çoğunluk olduğunu kanıtlamaya vermişti. Ancak, ne yaparsa yapsın, gerçek bunun tam tersiydi. Karadeniz Bölgesi'nde çok az küçük yerleşim alanları dışında, Türkler ve Müslümanlar karşılaştırma kabul etmeyecek ölçüde çoğunluğu ellerinde bulunduruyorlardı. Ne yapsın şimdi Hrisantos? Nasıl yapsın da çıksın İngiltere'nin ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin karşısına, "Ey İngiltere, Ey Amerika; ben Rum olarak çoğunluğum; benim ulusal devletimi kurmama olanak tanı; bunun için bana egemenlik alanı ver; ve ben orada kendi ulus devletimi kurayım!" diyebilirdi! Şimdi, bu tabloyu, yani Türklerin çoğunluk, Rumların da azınlık olması gerçeğini ters yüz etmesi gerekiyordu. Çözüm açıktı: Türkler azalmalı, Rumlar çoğalmalıydı.

Ancak nasıl?

Hrisantos'a göre yapılacak şey belliydi: Türkler göç ettirilir ya da imha edilir, onlardan boşalan yerlere başka yörelerden, örneğin Rusya'dan, Adalar'dan bin bir türlü toprak ve para sözü verilerek Ortodoks aileler getirilir ve yerleştirilirdi.

Çoğunluk oldukları kanıtlandığında, Avrupa'da ve Atlantik ötesinde biçimlenen siyasetin, Wilson ilkeleri ışığında, kendilerine bir egemenlik alanı vereceğine inanıyorlardı. Hatta bu inanç, kesin bir yargı biçimine de gelmiş, Hrisantos gelecekte kuracağı Pontus Devleti'nin başkentini bile belirlemişti: Amisos; yani Samsun. Ve bu kentte, Tütün Rejisi'nin binası olarak kullanılan, sonradan da askerî hastane hâline getirilen gösterişli bina, bu hükümetin yönetim merkezi olacaktı.

Üstelik Türklerin kendi aralarında bir sivil direniş ya da örgütlenme eylemini, kendi varlıkları için tehlikeli görüyorlardı. Bunu da yok etmek için, ellerinden gelenleri ardına koymuyorlardı. İşte, bu aşamada, kimi başıbozuk serserilerden oluşan çeteler kuruldu. Bunlardan güç alınarak, olası bir İngiliz ya da Yunan işgaline çanak tutacak her türlü eylemin altında yer alındı. Gördükoğlu Simon, Balık İlya gibi çetelerle, Türklere akıl almaz baskılar yapıldı. Rum çeteler, kırsal alanda yaşayan Müslüman halkın ambarlarını, buğday tarlalarını, depolarını yakıp yıktılar. Koca koca köyler bir gecede yerle bir edildi. Yiğınla insan katledildi.

Karadeniz'de bunlar olurken, Batı Anadolu'daki, Marmara Bölgesi'ndeki ya da başka yerlerdeki Ortodokslar da bunlardan geri kalmadı. İşgalleri kolaylaştıracak her türlü yollara başvuruldu. Örneğin, İzmir'de liman, çoğu zaman Yunanistan'dan gelen ve sandıklar içinde silah indiren gemilerin gelişine tanıklık ediyordu. Çok kişi bu sandıklarda getirilen balyalar halindeki silahların ve cephanenin farkındaydı; ancak kimsenin ne diyecek sözü, ne yapabilecek bir şeyi kalmıştı. Aynı şey, Güney illerinde de vardı. Antep, Urfa, Maraş, Adana gibi yerlerdeki hareketlenmeler almış başını gidiyordu. Önce İngilizlerin, ardından da Fransızların gelişi ile buralardaki Ermeni lejyonlar azmış, Türk avına çıkmışlardı. Sivil Türkler kendi başlarını kurtarmanın çabası içindeydiler. Kentler kuşatılmıştı. Gıda, giyecek ve başka tüketim mallarının kentlere girişine izin verilmiyordu. Açlıktan insanların öldüğüne tanık olunuyor, bir deri bir kemik kalmış, gölge kabilinden insanlar, Maraş sokaklarında, İngiliz toplarının gölgesinde dolaşıp duruyorlardı. İşgal bütün acı yüzüyle ortadaydı. Açlıktan ölmek için insanlar ne yapacağı-

nı şaşırılmış bir hâldeydiler. “Kürkçüoğlu Hanı” diye bir handa bilmem şu kadar kadın toplanmış, yörede çok yetişen zerdali çekirdeklerini öğütürerek, elde ettikleri maddeyi una katıyor ve bu halka ekmek yapımı için dağıtıyordu. Toksin içeriğine sahip olan bu karışım, kimi ölümlere bile neden olmuştu.

Değerli konuklar, biliyorum, başınızı ağrıttım. Ancak yavaş yavaş konuyu toparlamaya çalıştığımı da belirtmek isterim...

Şimdi, düşünmek gerekir. Böyle bir tablo karşısında Türklerin varlığını sürdürmeleri olanaklı olabilir miydi? Teslimiyetçi politikalar, başka güçlere paravan ya da uydu olma hevesleri, Amerika'nın güdümüne girmeyi öngören çıkış arayışları, nedenli ulusal varlığın sürdürülmesini sağlayabilirdi ki?

Böyle bir sarmal ortasında Anadolu'daki Türk'ün yazgısı-na baktığımız zaman... Anadolu'daki Türklerin görüntüsü, gerçekten kötüydü. Acınacak durumlar, dramlar yaşanıyordu. Her evde, her ailede şehitler ve doğal olarak dullar ve öksüzler vardı. Yıllardır süren savaşlar bu tür yıkımları getiriyordu. Bu karmaşa ortamında sorunlara çözüm bulması gereken hükümetlerin bir anlamda çaresizliğine de tanık olmaktadır. Kuşkusuz, çaresizlik ayrıdır; başkalarına payanda olmak, halkının çıkarlarıyla uyuşmayacak süreçlere yönelmek ayrıdır. Ancak duygusal davranışlar, akıl ölçülerinden uzaklaşmalar, görülen sanal bir düşün etkisine kapılıp, onu gerçek yaşamda izlemeye çalışmalar... Ne yazık ki koskoca bir ulusun yazgısı, bu tür düşsel yaklaşımların eline bırakılmıştır.

Şimdi, Mustafa Kemal Atatürk, Samsun'a 19 Mayıs 1919'da çıkıp, bir ulusal savaş başlattığı zaman, ulusun bir sivil örgütlenme sürecine yönelmesini sağlayan çok sayıda etken arasında, devleti yönetenlerin acizliğini de katmak gerekir. Ulusal güçler, yani Kuvayı Millîye güçlerinin, Müdafa-i Hukuk örgütlerinin ve Redd-i İlhak cemiyetlerinin ortaya çıkması, kuşkusuz belli tarihsel etkenlerin zorunlu kıldığı bir sürecin eseridir. Özellikle İzmir'de kanlı olayların yaşanışı ve bir travma biçiminde o olayların, ulusun zihnine çakılmış olması, bu süreci hızlandırmıştır. O gün, yani 15 Mayıs'ta Kemeraltı sokaklarında öldürülen insanların cesetlerinden âdeta yığınlar oluşturul-

muştur. Mustafa Necati, Vasıf (Çınar) gibi İzmir'in tanınmış simaları bu olayları kanlı gözlerle izlemişler, İzmir'i yeniden kurtarmak için yeminler etmişlerdir. Dolayısıyla Anadolu'daki sivil örgütlenmenin temelinde, kutsal ananın, yani yurdun elden çıkıyor olmanın belleklerde yarattığı vurgunları çok iyi değerlendirmek gerekiyor. Türkiye nasıl koşullardan geçmiş, nasıl o koşullarda bir ulusal birlik ve bütünlük ortaya koymuş, bunu anlamak adına, bu yaşananların kuşkusuz büyük değeri bulunuyor.

Şimdi ne yapacaktır Mustafa Kemal? Ulusuna, onun bağımsızlık aşkına güvenen birisi olarak, elbette ulusuna koşacak, ona yol gösterecek, önderlik edecek; ulusunun verdiği güçle, sömürgecilere ve onun yerli payandalarına karşı savaşacaktır. Ancak burada akıl ölçüleri içinde, belli bir stratejiyle hareket etmek kaçınılmazdır. Mustafa Kemal Paşa da bunu yapmıştır: 19 Mayıs 1919'da, sabaha karşı saat 06.00 sularında 19 kişiyle Samsun'da Anadolu karasına ayağını bastığı andan itibaren gelip de Mıntıkı Palas'a yerleştiğinde ilk girişimlerinden birisi, bölgedeki ulusal güçlerin varlığını tanımlamak olmuştur. Yazılar yazmıştır yakın çevresine; ulusal örgütlere katılmış ne kadar insan olduğunu; çetecilik hareketlerinin neler olduğunu; bunlara karşı nerelerde konuşulduğunu anlamak için kimi kişi ve makamlarla temasa geçmiştir.

Biliyorsunuz, Mondros Bırakışması ordunun dağıtılması yükümlülüğünü getirir, ama aynı zamanda ordunun elindeki silahları İngilizlere teslim etme yükümlülüğü de vardır. Üstelik bu bir rastlantıya da bırakılmamış; kimi kurullara bu süreci denetleme görevi verilmiştir. Samsun'da da 200 kişilik kadar Hint kökenli İngiliz askerlerinden oluşan bir işgal taburu vardı. Albay Rawlinson Erzurum'da silahların teslimini denetliyor, Karadeniz'de Yunan ve İngiliz donanması kol geziyor, Samsun'un işgal edilmesi an meselesi olarak orta yerde duruyordu. Batı Anadolu'da, İstanbul'da ve Doğu Trakya'da, Güney Anadolu'da yaşanan acı olaylar, her an Samsun ve çevresinde de yaşanabilirdi; bu olasılık her zaman vardı. Buna çanak tutan yerel azınlık önderleri ve onlara dayalı olarak kurulmuş organizasyonlar, bunun olmasını dört gözle bekliyorlardı. Buna karşı da Türkler, başka çare olmadığını düşünerek, ellerinde olan

güçlerle, hiç olmazsa kendilerini koruma çabası içine girmişlerdi. İşte, Mustafa Kemal Paşa bu yapının güçlendirilmesini istiyordu. Sivil oluşum güçlendirildiğinde, bunun bir caydırıcılığının olacağına, giderek bundan daha büyük bir ulusal güç yaratılabileceğine inanıyordu.

Ne yapmıştır?

İngilizlere teslim edilmek için, Rawlinson gibi görevlilerin denetiminde de yürütülüyor olsa, toplanıp depolara konulan silahların bir kısmını, bu sivil oluşumlara dağıttırıştır. Bu ve buna benzer eylemleri tepki aldığına ya da ulusun genel durumunu anlatmak zorunluluğu duyduğunda, ulusun Türklük duygusunu ve hâkimiyet esasını hedef aldığından söz etmiştir. 22 Mayıs 1919 tarihli ünlü belgede geçer bu. İzmir'in işgalini protesto etmek için "*Sadaret Makamı*"na gönderdiği ünlü telgrafında, ulusu anlatırken, aynen bu ifadeyi kullanmıştır: "*Türklük duygusu ve hâkimiyet esası*"...

Ne demek milletin Türklük duygusunu hedef alması?

Mustafa Kemal, ulus adına bir ulusalcı siyasetin, yöntemin ve oluşumun peşindedir. Ulus için öngördüğü yeni kimlik budur. Üstelik bu, ulusun egemenliği ilkesine dayanacaktır. Bu ise, cumhuriyet düşüncesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla, Mustafa Kemal Atatürk, sivil inisiyatifin öne çıkışını ve onun ulusun yazgısına el koyma çabasını, bu iki olguya dayandırmıştır: "*Ulusalcılık ve Ulusal Egemenlik*."

Demek ki Mustafa Kemal Atatürk, Samsun'a çıktığında ulusal egemenliğe dayanan, açıkça söyleyememekle birlikte saltanatı ve halifeliği reddeden bir bakış açısıyla yola koyulmuştur. Artık ulus, onun söyleminde, yaklaşımlarında, uygulamalarında en yüce değerdir. Ondan daha büyük bir gücün varlığını onun düşünce dünyasında görmek olanaklı değildir. Dolayısıyla, 8-9 Temmuz 1919 tarihinde çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa edip görevine bir sivil olarak devam etme gereğini duyduğunda, o artık ulusunun, yani direniş azmini, direniş bilincini vermeye çalıştığı ulusunun bağrında yalnız ve yalnız bir ferd-i mücahittir...

Değerli konuklar, bunun örneklerini Samsun'da başlayan yolculukta çok açık biçimde görmek olanaklıdır. Bunun en önemli belirtisini, az önce belirttiğim gibi, Samsun'dan çevredeki sivil ve askerî makamlara yazdığı yazılarda görmek olanaklıdır. Ancak, bunu sistemli bir yaklaşım hâline 28/29 Mayıs gecesi, Havza'da kaleme aldığı Havza Genelgesi'nde getirmiştir. Biliyorsunuz, o tarihlerde Samsun güvenli bir kent değildi. Her an İngilizlerin işgal girişimi bekleniyor; Karadeniz'de yabancı gemiler büyük tehlike saçıyorlardı. Bu nedenle Atatürk, 25 Mayıs günü Havza'ya geçmiş, orada tam 18 gün kalmış; ünlü Havza Mitingi'ni gerçekleştirmiş ve yine belirttiğim gibi, o ünlü Havza Genelgesi'ni kaleme almıştır. Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın sivil örgütlenme boyutu açısından bu belge son derece önemlidir. Genelge'de, valilere ve kolordu komutanlarına yazdığı yazısında; her tarafta işgallerin protesto edilmesini, mitingler yapılmasını; ancak bu yapılırken, taşkınlık gösterilmesini, ulusal ilginin en yüksek düzeye çıkarılmasını istemiştir. Bu oluşumu, bir yol haritasına; hedefe dönük bir stratejiye ise, 22 Haziran 1919 tarihinde Amasya Genelgesi'nde dönüştürmüştür. Orada, İstanbul Hükümeti'nin artık ulusun temsilcisi olamayacağını vurguladıktan sonra, bir ulusal kurulun kurulması gerektiğini belirtmiştir. Ulusal kurul, ulus adına hareket edecek kuruldur ki bu sonradan, Erzurum'da bir "Ulusal Kurul" (Heyet-i Temsiliye) olarak kendisini gösterecektir. Ancak en önemli saptamasının; ulusun kendi geleceğini, kendi özgürlük ve bağımsızlığını korumak için, kendi azim ve kararına vurgu yapmıştır ki; bu yaklaşım, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ruhunu oluşturur.

Çok değerli konuklar...

Artık sözlerimin sonlarına gelmiş bulunuyorum:

Mustafa Kemal Atatürk, sonradan bu süreçte Samsun'u ve Samsunluların rolünü şu satırlarla anlatmıştı. İzinizle birebir okumak istiyorum: "Gerçekten de düşmanların İzmir'e çıktıkları ve bütün vatani parçalamaya karar verdikleri günlerde idi ki İstanbul'dan çıkarak Samsun'a gelmiştim. Bu güzel ve kıymetli şehirde yabancı askerler ve zabıtlar dolaşıyordu. Bu güzel şehir ahalisinin dâhil ile irtibatı Merzifon'da bulunan yabancı askerler-

le kesilmişti. Karadeniz'e açık olan bu şehir ve onun vatanperver halkı, hasım donanmanın toplarıyla tehdit altında bulunuyordu. Fakat bütün bunlara rağmen ben Samsun'u ve Samsun halkını gördüğüm zaman memleket ve millete ait bütün tasavvurlarımın, kararlarımın herhalde yerine getirilebilir olduğuna bir defa daha kuvvetle kani oldum. Samsunluların hal ve vaziyetlerinde gördüğüm, gözlerinde okuduğum vatanperverlik, fedakârlık, ümit ve tasavvurlarımı müspet kanaate ulaştırmaya kâfi gelmişti. Bu kanaatimi o zaman İstanbul ricalinin en büyüklerine ulaştırmakta gecikmedim. Fakat onlar memlekete ve millete atfı kıymet etmekte çoktan düşmanların gerisinde kalmışlardı. Muhterem Samsunlular hakkında ilk müşahedemin verdiği fikir ve kanaatteki bir isabetimi, beş seneyi aşan bir devrin bütün hadiseleri ve neticeleri bariz bir surette ispat etmiştir. Bu kıymetli memleket ve bu temiz şuurlu fedakâr halk, zaman zaman ve layık olduğu derecede temsil edilmemiş bulunmakla beraber, Samsun'u ve Samsunluları daima gördüğüm gibi ve bugün tekrar gördüğüm gibi tasavvur etmekte asla tereddüt etmedim."

Şimdi bütün bunlar ortadayken, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda sivil halkın katkısı bu denli yoğun ve önemliyken, hangi vicdanla bunu yok sayabiliyor ve kerameti kendinden menkul kimi kimlik ve kişiliklere olağanüstü özellikler yapııştırıp, bütün bu büyük dönüşümü onlara mal edebiliyoruz? Burada sorgulanması gereken sanırım tarih bilincidir. Ne yazık ki Türkler, tarihleriyle çok övünen, ama aynı ölçüde de tarihlerini öğrenmekten kaçınan bir ulus olma özellikleriyle başkalarından farklıdır. Siz tutup, en yüksek siyaset makamlarında yer alıyorken bile, ülkeye canı ve kanı pahasına hizmet etmiş önemli kişiliklerden birinin bıyıklarını Hitler'in bıyıklarına benzetererek, bu bıyık modasının Hitler'in badem bıyıklarından esinlenerek oluşturulduğunu ima edecek kadar tarih bilincini düşürmüşseniz; bu yaklaşımlardaki sığığa hiç de şaşırmamak gerekir. İş bir kere bu denli sığ sularda yarışmalara geldiyse, atıp tutmak bir siyaset modası haline dönüştürülmüşse; tarih bilinci kimi vurguncuların, tarih pazarlamacılarının ağzından çıkan keramet dolu sözlere indirildiyse... Halkçılık, ancak halka iftar yemekleri vermek, televizyonlarda pembe diziler oynatma düzeyine indi-

rılmışse; tele vole kültürü çocuklarımızın gencecik beyinlerine format çekip duruyorsa; ilke denildiğinde, ilke pazarlamacılığı ilke pazarlarında en geçerli meslek olmuşsa; neyin doğru neyin yanlış olduğunu nasıl ayırabiliriz? Ölçünün bir anlamı kalmadıysa, boş konuşmak, belgesiz tarihe bakmak tarihçilik hâline gel-diyse; çıkarsınız Vahdettin, Mustafa Kemal'e Anadolu'ya git-mesi için 40.000 altın verdi diye çok rahatlıkla söyleyebilirsiniz. Size ayranınız ekşi diyen olmadıktan sonra, o ilke pazarın-da ekşi satar, buruşması gereken yüzleri boş boş gülümsete-bilirsiniz. O zaman, gerçekte 40.000 altının Alptekin Müderrî-soğlu gibi tanınmış bir maliye tarihçisinin hesaplamasına göre, 288 kiloya yakın bir ağırlık yaptığının hiç bir önemi olmadığını da görürsünüz. Böyle olunca da kimse çıkıp, altmış kilo ağır-lığında Vahdettin, nasıl bir keseye bu kadar altını koydu, na-sıl kaldırıp, cebinden çıkarıp Mustafa Kemal Paşa'ya verdi ve o da nasıl aldı bu parayı, cebine koydu ve yürüdü gitti diye sor-gulamanıza da gerek kalmaz. Değerli şair ve düşünür Cenap Şehabettin'in bu konuyla ilgili olarak çok güzel bir sözü vardır. Diyor ki: *"Tarihe çok kolay yalan söyletebilirsiniz, çünkü ölümler konuşamazlar."*

Unutmayalım; tarihte yaratmış olduğumuz büyük işlerin bize vermiş olacağı ulusal bilinç ve gücü kendi ellerimizle kes-mek ulusumuzun varlığını bir ateş deryasının içine atmak olur. Bırakalım milletin istencini, bırakalım milletin kendi içindeki ulusal uyanışı, bırakalım milletin kendi içindeki o benlik arayışı-nı; milletin üzerinden elimizi çekelim ve onun sağduyusuna ye-niden güvenelim. Çünkü bu büyük millet, büyük zorlukları an-cak ve ancak bu güce dayanarak edinmiştir ve Mustafa Kemal de bu gücün millette olduğunu görebilen bir lider olarak ulusal direnişimizin başında yer almıştır. Yaşasın Mustafa Kemal, ya-şasın Ulus, Yaşasın Aydınlik Türkiye...

Evet, beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Av. Ahmet GÜREL: Çok teşekkürler.

Değerli konuklar, *"Tarih Tekerrürden İbarettir."* diye bir özdeyiş vardı. Ders alınsaydı hiç tekerrür eder miydi tarih? Geç-

miŖte Osmanlı İmparatorluğu üzerinde oynanan oyunlar bu-
gün de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üzerinde oynanmak-
tadır. DıŖ mihrakların yönlendirmesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri
aŖaęılanmak istenmekte, Doğu ve Güneydoğu sorunu yaratı-
larak Ermeni meselesi sürekli kaŖınarak ülke gündemi meŖgul
edilmektedir. Umarım bu yakın tarihi geçmiŖimizden gereken
dersleri çıkarırız.

Ben, değerli bilim adamlarımıza bu değerli açıklamaların-
dan dolayı çok teŖekkür ediyorum. Eğer sorularınız olursa kısa-
ca onları da alabiliriz. Soru yoksa, hemen yan tarafta bulunan
büyük otelde öğle yemeğini yiyeceğiz. Sempozyumumuz öğ-
leden sonra devam edecek. Varsa sorularınız alacağım, yoksa
oturumu kapatacağım. Evet, soru yok her hâlde...

Katılımlarınız nedeniyle hepinize ayrı ayrı teŖekkür ediyο-
rum. Görüşmek dileğiyle...

**Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve
Anma Programı -3**

**ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NIN
İLK ADIMI: SAMSUN 1919**

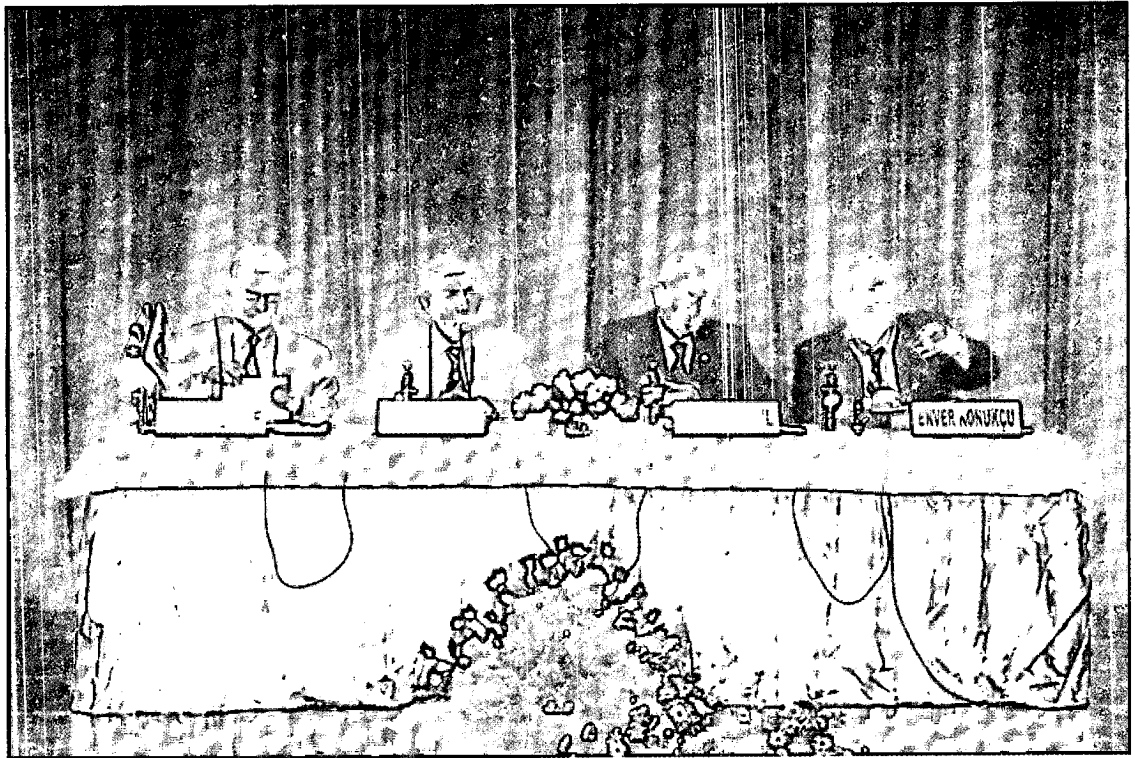
7 Mayıs 2010
İkinci Oturum

Oturum Başkanı Av. Necat ANIL
(Samsun Barosu Başkanı)

Doç. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN
“Mondros Mütarekesi ve İstanbul Hükümetleri”

Prof. Dr. Mehmet EVSİLE
**“Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın
İstanbul Günleri”**

Prof. Dr. Enver KONUKÇU
“Bandırma Vapuru”

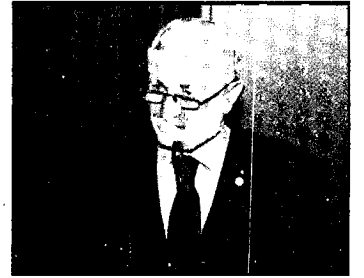

Sunucu: Sempozyumumuza katılmadıkları için telgraf gönderen Samsun Milletvekili Sayın Ahmet Yeni, Samsun Milletvekili Sayın Binnur Şahin, Bayındırlık ve İskan Bakanı Sayın Mustafa Demir, CHP Manisa Milletvekili Sayın Av. Şahin Mengü, sempozyumumuzun güzel geçmesi için hepimize başarılar diliyorlar. Sevgi ve saygılarını sunuyorlar.

Sempozyumumuzun ikinci oturumunu Samsun Barosu Başkanı Sayın Av. Necat Anıl yönetecektir. Kendisini sahneye davet ediyoruz.

Av. Necat ANIL (Oturum Başkanı): Değerli konuklar, barolarımızın başkanları, yöneticileri, sevgili meslektaşlarım, hepimize hoş geldiniz diyorum. Ayrıca, belirtmek isterim ki, böyle onurlu bir görevin bana tevdi edilmesinden dolayı herkese teşekkür ediyorum, bununla gurur duyacağım.

Türk Kurtuluş Savaşı'na temel teşkil eden olaylardan biri de aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdiren Mondros Ateşkes Antlaşması'dır. Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'la birlikte girmiş. Birbirinden çok, ama çok farklı yerlerde savaşlar yapılmış ve ne yazık ki Almanya'nın savaşta yenilgiye uğramasından sonra da ateş kesmek zorunda kalmıştır. Savaş sonrasında itilaf devletleriyle mağlup devletler farklı farklı yerlerde birçok ateşkes antlaşmaları yapmışlardır. Bunlardan biri de Osmanlı Devleti ile 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nda demirli bulunan bir İngiliz zırhlısı olan Agamemnon'da imzalanan Mondros Antlaşması'dır. Antlaşmayı, Osmanlı Devleti adına hükümet tarafından görevlendirilen Bahriye Nazırı Rauf Bey imzalamış ve

NECAT
ANIL'IN
KONUŞMASI

ona Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey eşlik etmiştir. Antlaşma, bir devlet için çok ağır şartlar içermektedir. Ordunun terhis edilmesinden silahların itilaf devletlerine bırakılmasına, subayların teslim olmasından hâlihazırda Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan toprakların boşaltılmasına kadar. Ve en ağırı da Çanakkale ve İstanbul boğazlarının itilaf devletlerinin işgaline açılmasıdır. Bu işgal o kadar kabullenmesi güç olan bir konu ki, 1915'te elde edilen, tarihe bir kahramanlık destanı olarak geçen Çanakkale Zaferi'nde ölen şehitlerimizin kemiklerini sızlatacak kadar acıdır. Koşullar son derece ağırdır.

Gerçekten bakıldığında, Osmanlı Devleti'ni fiilen sona erdirmeyi hedeflese de, her şerde bir hayır vardır; dolaylı olarak Millî Mücadele'nin başlamasında önemli bir etken olmuştur. Nitekim Antlaşma hükümlerine göre itilaf devletlerine ait bir filonun İstanbul Boğazı'nı işgal etmesi ve sonrasında Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönüşünde söylediği söz Millî Mücadele'nin başlangıç noktasını oluşturmuştur: *"Geldikleri gibi giderler."*

Efendim, bu konuda bizim burada konuşmamızdan ziyade, sevgili hocalarımızın, akademisyenlerin öğleden önce verdikleri mesajlar, anlattıkları konular son derece önemlidir. Ben sözü daha fazla uzatmadan işi gerçek bilenlerine bırakacağım ve kendilerinin bizleri aydınlatmasını, bize bilgiler sunmasını talep edeceğim. Efendim, önce konuşmacıları teker teker davet etmek istiyorum.

Kaya Tuncer Çağlayan her ne kadar 1968 yılında Tarsus doğumlu olsa da Samsun Ladiklidir. 1989'da Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olmuştur. 1993 yılında yüksek lisansını Manchester Üniversitesi'nde, 1997 yılında Edinburgh Üniversitesi'nde de doktorasını tamamlamıştır. 2004 yılında doçent oldu. Halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesidir. Türk Ocakları Başkanı'dır.

Prof. Dr. Mehmet Evsile, 1960 Merzifon doğumlu. 1982'de Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun. 1992'de doktora eğitimini tamamladı. 1998'de Türki-

ye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı'nda doçent unvanını aldı. 2009 yılında profesör oldu. Halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Ana Bilim Dalı öğretim üyesidir.

NECAT
ANIL'IN
KONUŞMASI

Efendim, Prof. Dr. Enver Konukçu Bey'i davet ediyorum; buyurun Konukçu.

Sayın Konukçu, 1944 yılında Düzce'de doğdu. İlk, orta, lise tahsilini Düzce'de tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni 1966 yılında bitirdi. 1968-2010 tarihleri arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde bulundu. Çok sayıda eser sahibidir hocam. İlgi alanı *genel Türk tarihi* olmakla birlikte *Hindistan tarihi* konusunda da kitabı vardır. Türkiye Cumhuriyeti ve Ermenilerle ilgili kitapları vardır. 1971'den itibaren zaman zaman "*Atatürk ve Bandırma Vapuru*" konusunda konuşma yapmaktadır. Halen Atatürk Üniversitesi'nde görevlidir. Hocam Bandırma Vapuru üzerine bize bilgi verecektir.

Sözü Doç. Dr. Kaya Tuncer Çağlayan'a veriyorum. "*Mondros Mütarekesi ve İstanbul Hükümetleri*" konusunu anlatacaklar. Buyurun hocam.

KAYA TUNCER
ÇAĞLAYAN'IN
KONUŞMASI

Doç. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü): Teşekkür ediyorum Başkanım.

Öncelikle Türkiye Barolar Birliği'ni böyle anlamlı bir faaliyet yaptığı için tebrik etmek istiyorum. Acıları için başsağlığı diliyorum. Samsun Barosu Başkanımız, çok değerli Başkanımız Necat Bey'e de bu nezih ortamı sağladığı için, bizleri ağırladığı için tekrar teşekkür etmek istiyorum.

Tabii Samsunumuz son zamanlarda, biliyorsunuz, şehit haberleriyle ve terörle fazlaca anıldı. Dolayısıyla, bu haberleri Samsun'un gündeminden çıkarmaya vesile olacak böyle anlamlı bir faaliyet içerisinde yer aldığım için de kendimi bahtiyar hissediyorum. Ayrıca, değerli hocalarımızın huzurunda konuşuyor olmaktan da heyecanlıyım, heyecanımı mazur görmelerini rica ediyorum.

Sabah oturumunda arkadaşlarımız Mondros Mütarekesi'nin içeriği hakkında bir hayli bilgi verdiler. Ben içerik olarak ona girmeyeceğim, ama bununla birlikte tamamlayıcı bir, iki söz söyledikten sonra konumuz olan İstanbul hükümetleri ve Mütareke konusuna yoğunlaşarak süremi aşmadan tamamlamaya çalışacağım.

Mondros Mütarekesi, bilindiği gibi tek başına sadece bir ateşkes antlaşması değildir. Sabahki oturumda Bünyamin Bey'in ifade ettiği gibi, bu Mütareke'nin özellikle 7. maddesinin istismarı sonuna kadar yapılmıştır. Bu Mütareke'nin aslında Batı'nın, yüzlerce yıllık mazisi olan Türk milletinden intikam

alma duygusuyla düzenlendiğini söylemek bir gerçeğin ifadesidir. Çünkü Hıristiyan Batı, Türk milleti ve Selçuklu-Osmanlı silsilesinden gelen ve şu an Türkiye Cumhuriyeti olarak devam eden Türk devletinden âdeta geçmiş yılların intikamını alma duygusuyla hareket etmektedir. Bugün de hâlen bu duyguyla hareket etmektedir. Şu an Türkiye Cumhuriyeti'nin etrafını sarmış olan veya içini yakan terör faaliyetinin de bu düşüncenin bir sonucu olduğunu düşünüyorum.

Bilindiği gibi, Hıristiyan Batı'nın kaybedilmiş toprağıdır Anadolu. Anadolu, Hıristiyan Batı açısından baktığımızda Hıristiyanlığın ilk döneminin yaşandığı yerdir. Kudüs'ten sonra en mukaddes yerleri Anadolu coğrafyasındadır. Antakya'sıyla, İhlara Vadisi dediğimiz Kapadokya Bölgesi'yle, İznik'teki Konsül'üyle ve yine İstanbul ki, onların ifadesiyle Konstantinapol ile bildiğiniz gibi Selçuk'ta Meryem Ana Müzesi'yle... Anadolu'ya, Hıristiyanlık adına kaybedilmiş bir belde olarak bakarlar ve bu münasebete de Türk milleti, Selçukluyla, Osmanlıyla devam eden silsilede Anadolu'daki Hıristiyanlığın siyasi iktidarına son veren millettir. Bu açıdan da bu toprakların ekonomik değeri, stratejik değeri kadar, tarihî bir kin ve nefret duygusuyla Türk'e karşı acımasız davrandıklarını sözlerimin başında vurgulamak istiyorum.

Mütareke'nin uygulanması gerçekten çok acımasız olmuştur. Sabahki oturumlarda da ifade edildi. 1919-22 arası dört yıllık dönemi biz Millî Mücadele Dönemi diye vurguluyoruz. Bu dört yıllık dönemde İstanbul'da, eğer yanlış saymadıysam 10 adet hükümet kurulmuştur. Bu 10 hükümet sayı itibariyle 10'dur, ama kuranlar itibariyle 10 kişi değildir. Bu dört yıllık süre içerisinde Tevfik Paşa üç defa sadarete gelmiştir. Damat Ferit, dört defa iktidara gelmiştir.

Bu 10 hükümeti genel anlamda isimlendirecek, şahsa indirgeyecek olursak, Ahmet İzzet Paşa, Tevfik Paşa, Damat Ferit Paşa, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa hükümetleri olarak karşımıza çıkıyor.

Bu hükümetlerin kurulma silsilesinde tabii padişahın doğrudan rolü çok önemli; çünkü hükümeti kurma yetkisini veren

devlet başkanı olarak Sultan Vahdettin, şahısları görevlendirirken bazı özellikler aramıştır. Bu özelliklerin başında hükümeti kuracak olan kişilerin İttihatçı olmaması, hatta İttihatçı karşıtı olması, duruma göre Millî Mücadele karşıtı olması veya dengeli bir isim olması noktasına dikkat etmiştir.

Göreve getirilen üç kişi, mesela, bunlardan Tevfik Paşa ile Damat Ferit, padişahın doğrudan akrabasıdır. Sabahki oturumda da vurgulandığı üzere, Damat Ferit, Vahdettin'in ablasıyla evlidir. Yine Tevfik Paşa, Sultan Vahdettin'in dünürüdür. Dolayısıyla, bu akrabalık ilişkisine dayanan bir güven anlayışı içerisinde bu kişiler sadarete getirilmiştir. Ahmet İzzet Paşa, yâver-i ekremdir. Dolayısıyla, Sultan Vahdettin'in güvendiği isimlerden birisidir. Netice itibariyle Sultan Vahdettin bu kurulan 10 hükümetin hemen tamamının akrabalık veya yakınlık ilişkisine dayanarak, güveni buradan oluşturan bir anlayış içerisinde kurulmasına imkan vermiştir veya yetkiyi bu anlayış içerisinde devretmiştir. Bunların içerisinde istisna olan Ali Rıza Paşa Hükümeti ve Salih Paşa Hükümeti vardır. Gerçi Ali Rıza Paşa Hükümeti, yaşlı paşalardan, Vahdettin'in de güvendiği isimlerden oluşmakla birlikte zihniyet itibariyle diğerlerinden farklıdır.

Bunlar hakkında, genel karakterleri hakkında kısa kısa değerlendirme yapacak olursak... Ahmet İzzet Paşa Kabinesi ile başlamak lazım. Ahmet İzzet Paşa Kabinesi, 14 Ekim 1918-11 Kasım 1918 arasında 25 gün kadar iktidarda kalmış. Bu hükümetin temel özelliği, arkadaşlarımız sabah söylediler, Mütareke'yi yapan hükümettir. Mütareke'yi yapan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti iktidarda kaldığı dönem içerisinde aslında geçiş hükümeti özelliği taşımaktadır. Hangi açıdan geçiş hükümeti? Birincisi, savaş döneminden ateşkesle başlayacak yeni bir döneme geçiş hükümeti.

İkincisi, İttihat ve Terakki iktidarından İttihat ve Terakki'nin iktidardan uzaklaştırılacağı döneme ait bir geçiş hükümeti. Yine üçüncüsü, Sultan Vahdettin'in kendi şahsi iktidarını güçlendirmesine sebep olacak veya güçlendirmeye çalışacağı yeni bir döneme geçiş hükümetidir. İttihat ve Terakki'nin 1913-18

arası tek parti döneminde dahi parlamento feshedilmemiş iken, Sultan Vahdettin kendi saltanatı döneminde parlamento iki defa feshetmiştir. Biri 1918 Aralığında, öbürü ise son Osmanlı Meclis-i Mebûsânı'nı, yanlış hatırlamıyorsam 11 Nisan 1920 tarihinde feshetmiştir. Yani diğer bir ifadeyle, millet iradesine tahammülü olmayan bir padişah kimliği vardır karşımızda. Bu açıdan baktığımızda, Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nin bu üç yönüyle bir geçiş hükümeti olduğunu söylememiz mümkün. Ancak bununla birlikte Ahmet İzzet Paşa Kabinesi bünyesinde yer alan İttihatçı bakanlar sayesinde ki, bu kabine bir taraftan uygulandığı hakkında kesin hükmü olmadığı için iyi niyetle Mütareke'yi imzalarken, diğer taraftan bu Mütareke'nin uygulanmasında muhtemel hususları dikkate alarak bazı olumlu işlere de imza atmıştır. Ne gibi mesela? Erkân-ı Harbiye Umûmiye Reisliği'ne Cevat Paşa'yı getirmek, Rumların çıkaracağı muhtemel isyanları dikkate alarak bazı tedbirler almak, Kâzım Karabekir'i Harbiye Nezareti'ne dahil etmek gibi ya da bunun gibi işler sayılabilir. Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nin artı yönleriyle birlikte eksi yönleri de vardır. Ancak Ahmet İzzet Paşa bu dönemin saygıdeğer isimlerinden birisidir. Onu söylemek lazım, çünkü sonraki icraatlarında bunu ortaya koyacaktır.

Bundan sonraki Tevfik Paşa Kabinesi'ne baktığımızda, ki, 11 Kasım 1918'le 3 Mart 1919 arasında iki hükümet kurmuştur; Tevfik Paşa Kabinesi'nin kurulmasıyla Mondros Mütarekesi'nin ciddi anlamda hayata geçirildiği bir dönem karşımıza çıkıyor.

13 Kasım 1918'de İstanbul'a itilaf donanmasının gelmesi, söz verilmiş olmasına rağmen Yunan gemilerinin getirilmesi, yine şehre çok ciddi sayıda asker çıkarılması.

Aslında ne söz verilmişti? İtilaf devleti askerinin İstanbul'a çıkmayacağı sözü verilmişti; ancak bu sözde kalmıştır; 7. maddede orada duruyor başlı başına. Bütün bu sözleri yutmuştur itilaf devletleri. Daha doğrusu gerçek niyetlerini uygulamaya sokmuşlardır ve bu uygulama karşısında Tevfik Paşa Kabinesi sessizliği tercih etmiştir veya tercih etmek zorunda kalmıştır. Tevfik Paşa Kabinesi dönemini; Mütareke'nin hayata geçi-

rilmesi bağlamında bir nevi teslimiyet dönemi olarak değerlendirilmek mümkündür.

Bu dönem iktidarları içerisine baktığımızda ihanet çizgisinde olan hükümetler Damat Ferit Paşa hükümetleridir. Damat Ferit Paşa'nın dört defa iktidara geldiğini söylemiştim. Bunları kabaca, 1919'un ilkbaharı, sonbaharı, 1920'nin ilkbahar ve sonbaharı olarak söylemek mümkün. Damat Ferit hükümetlerinin duruşu ve tavrı, tamamen Millî Mücadele hareketinin engellenmesine yönelik çok sert bir duruştur. Diğer taraftan, âdeta Mütareke'nin uygulanması konusunda İngilizlere sadakat göstermiş, Mütareke'nin şartlarına harfiyen uyma ihtiyacı duymuştur.

Bu dönemde, Anadolu'daki harekâtın başarılı olacağı ihtimali çok güçlü görünmediği, Türkiye'deki o dönemin aydınları, özellikle sivil aydınlar Osmanlı Devleti'nin geleceğini İngiliz himayesi veya dostluğunda gördükleri için, Damat Ferit bu zihniyetin baş temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Netice itibarıyla Damat Ferit döneminde Millî Mücadele'nin aleyhine hepimizin bildiği gayri millî ne kadar uygulama varsa, onun imzasıyla uygulandığını görüyoruz.

Yalnız Damat Ferit'in yaptığı bir iyilik varsa, o da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gidişini engellememiş olmasıdır. Yani Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik yetkisi belgesinin altında hükümet olarak Damat Ferit'in imzası vardır. Tabii ki Damat Ferit'in buradaki niyetiyle Mustafa Kemal Paşa'nın niyeti arasında taban tabana zıtlık vardır; onu da vurgulamak lazım. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'yla en fazla uğraşan, onun liderliğindeki Millî Mücadele'yle en fazla uğraşan hükümet, Damat Ferit Hükümeti olacaktır. Çünkü Damat Ferit zamanında Mustafa Kemal Paşa'nın bütün askerî payelerini, unvanlarını geri almış, askerlikten kovmuş. Mustafa Kemal Paşa ile irtibatı kesinlikle yasaklamış. Anadolu'daki valilere ve komutanlara Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in tutuklanma emrini vermiş. Sivas Kongresi için operasyon yapmış. Kuvayi İnzibati düzenlemesini yapmış. Millî Mücadele hareketi aleyhine ne kadar tuzak varsa, hazırlayan kişidir. Netice itibarıyla Damat Ferit hü-

kümetleri zamanında Mütareke'nin uygulanması İngilizler adına hem rahat olmuştur hem de Damat Ferit Hükümeti'nin Millî Mücadele aleyhine aldığı tavır Millî Mücadele'nin zarar görmesine sebep vermiştir.

Damat Ferit hükümetlerinin alaşağı edilmesi Millî Mücadele hareketinin başarılı olmasının bir sonucudur. Mustafa Kemal Paşa'nın –sabah Enis Hocam ifade etmişti– tek güvencesi olan, tek dayanağı olan Türk milletinin azmi ve fedakârlığı neticesinde Sivas Kongresi'nde alınan başarılı sonuç, Kuvayı Millîye'nin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şeklinde birleşmiş olması, dolayısıyla sivil ve askerî güçlerin birleştirilmesi neticesinde Anadolu'daki hâkimiyetin Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanması milletin bunun etrafında kenetlenmesinin sonucu olarak Damat Ferit, biliyorsunuz iktidarda kalamamış, İngilizler de Mustafa Kemal Paşa'nın gücünü kabullenip Damat Ferit'in iktidardan düşürülmesine yeşil ışık yakmışlardır.

Nihayetinde Ali Rıza Paşa Hükümeti hakkında da birkaç şey söyleyeyim. Ali Rıza Paşa Hükümeti, istisna bir hükümet dedim. Ali Rıza Paşa, Millî Mücadele hareketine sıcak bakan birisidir. Ali Rıza Paşa Hükümeti zamanında biliyoruz ki, Amasya görüşmeleri gerçekleşmiş, Amasya Protokolü neticesinde Meclis-i Mebûsân'ın açılması sağlanmıştır. İngiliz, Fransız, İtalyanların beklentisinin aksine Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin verdiği destek neticesinde Meclis-i Mebûsân, Misak-ı Millî kararlarını almıştır. Ali Rıza Paşa, bu kararları uygulama niyetinde olduğunu da vurgulamış, seferberlik çalışmalarını başlatmıştır. Bunun üzerine hükümet, İngilizlerin baskısıyla istifa ettirilmiştir. Ama istifa ettirilen hükümetin bir diğer değerli üyesi Salih Paşa, Amasya görüşmelerini yapan kişidir. Kabinayı kurunca İngilizler şehri işgal etmekten başka çare kalmadığını görmüşler, İstanbul'u işgal ederek Türk milletini teslim olmaya zorlamışlardır.

Son dönem olarak Tevfik Paşa Hükümeti hakkında da biraz değerlendirme yapıp sözlerimi tamamlayacağım. Tevfik Paşa'nın, 1918 sonu 1919'un başındaki hükümetleri zamanında Mütareke'nin uygulanması noktasında olumsuz bir tavrı var-

dır. Tevfik Paşa'nın son dönemde, 21 Ekim 1920 ile saltanatın kaldırıldığı tarih olan 1 Kasım 1922 arasında İstanbul'da iktidar olduğunu görüyoruz. Bu dönemde de dengeli bir yaklaşım içerisinde hareket ettiğini söylemek mümkündür. Yani nedir dengeli hareket? Şudur: Bir taraftan Anadolu'daki hareketi *de facto* tanıyarak, kısmen ilişki kurarak bir uzlaşma zemini arama çalışması; ama *de jur* olarak ya da resmî olarak, hükümet biziz, hükümet olarak siz bize tabi olmak durumundasınız gibi bir anlayış içerisinde devam ettiğini görüyoruz.

Ancak Tevfik Paşa Hükümeti'nin varlığı da, diğer hükümetlerin varlığı da Anadolu merkezli Millî Mücadele hareketinin başarılı olmasının bir sonucudur. Türk ordusu ki, bugün de bizim için en büyük güvenç kaynağımızdır, Türk ordusunun Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin teşkilatlanmasında, halkın Millî Mücadele'ye Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri üzerinden davet edilmesinde, yaptıkları kritik toplantılarda aldıkları kararları dava arkadaşları yoluyla uygulamalarında ve birbirlerine destek vermelerinde çok büyük rolü olmuştur. Neticede gerek Ali Rıza Paşa Hükümeti gerekse son dönem Tevfik Paşa hükümetlerinin İstanbul'da iktidara gelmeleri, doğrudan doğruya Ankara Hükümeti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vermiş olduğu büyük mücadelenin önemli sonuçlarıdır.

Türkiye ve Türk milleti, belki de en buhranlı dönemini yaşamış olduğu I. Dünya Savaşı sonrasındaki o dört yılda, ecdadın varlığını Türk varlığına armağan eden binlerce, on binlerce, yüz binlerce şehidimizin kanıyla suladığı bu toprakların tekrar ve devamlı ebediyete kadar Türk olarak kalması adına verdikleri mücadelenin bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Atatürk tarafından, arkadaşları ve milletimizin fedakârlığıyla kurulmuştur. Bu buhranlı dönemde, İstanbul'daki istikrarsızlığın getirmiş olduğu, hükümet enflasyonu diye tanımlayabileceğimiz bu dönem içerisinde hükümetlerin ekseriyetle gayri millî bir duruş sergilediği, özellikle Damat Ferit hükümetlerinin ihanet çizgisinde olduğu görülmekle birlikte, Ankara'daki mücadelenin zaferle sonuçlanması neticesinde Türkiye Cumhuriyeti modern, Türk kültürü merkezli, Batı'yla savaşıyor, ama

Batı'ya kapalı olmayan, sosyal hayatımızda kadın ve erkek eşitliğini esas alan bir devlet olarak kurulmuştur.

İnşallah da ilelebet yaşayacaktır. Teşekkür ediyorum.

KAYA TUNCER
ÇAĞLAYAN'IN
KONUŞMASI

Av. Necat ANIL: Sayın Çağlayan'a verdiği bilgilerden dolayı çok teşekkür ediyorum, sağ olsun. Efendim, yine Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde bulunan değerli hocamız Mehmet Evsile, "*Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Günleri*" konusunu anlatacaklar. Buyurun hocam.

MEHMET
EVSİLE'NİN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Mehmet EVSİLE (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi): Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Dinleyicilerimize saygılar sunuyorum. Bir taraftan böyle bir toplantıda bulunmaktan duyduğum memnuniyeti, bir taraftan da çok kıymetli hocamız Prof. Dr. Enver Konukçu ile yıllar sonra aynı programda bulunmaktan duyduğum heyecanı ifade ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Benim konuşmamın konusu, *Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul Günleri*. Tarihte olaylar sebep-sonuç zinciri içerisinde birbirine bağlı olarak yaşanmışlardır. Atatürk'ün Mütareke günlerinde İstanbul'da gerçekleştirdiği faaliyetler, ortaya koyduğu fikirler, yapmış olduğu görüşmeler, önceki zamanlarda yaşanmış olayların birer sonucu olarak değerlendirilmek gerekir. Bu çerçevede içerisinde sabahki oturumda arkadaşlarımızın ayrıntılı olarak ifade ettikleri işgaller konusu mutlaka Atatürk'ün bu dönemdeki düşüncelerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Ayrıntılı bir şekilde verildiği için ben oraya girmeyeceğim, sadece başlık olarak söyleyip geçiyorum. Yine bu dönemde İstanbul faaliyetlerini veya İstanbul'daki düşünceleri etkileyen diğer bir faktör, biraz evvel Tuncer Bey'in bahsettiği İstanbul'daki siyasi istikrarsızlıktır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından Atatürk'ün Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 tarihine kadar geçen 6-7 aylık dönemde, 5 tane hükümetin gelip geçtiği görünüyor ki, ortalama bir hükümetin ömrü 1,5 aya denk gelir, bu ciddi anlamda bir siyasi istikrarsızlık demektir. Diğer taraftan arkadaşlarımızın söylediklerine ilave olmak üzere, Atatürk'ün I. Dünya Savaşı sırasında askeri faaliyetlerinden bahsederek konuya biraz

derinlik kazandırmak veya biraz daha katkıda bulunmak istiyorum. Çünkü Atatürk'ün daha sonraki düşüncelerinde de belirleyici olacaktır.

Atatürk'ün I. Dünya Savaşı'nda birbirini takip eden zaman dilimi içerisinde üç cephede görev aldığını biliyoruz. Bunlardan ilki Çanakkale Cephesi'dir. 59. Tümen Komutanı olarak başlayıp Anafartalar Grup Komutanı olarak bu savaştan çıkmıştır. İkincisi Kafkas Cephesi, 1916 yılının Mart ayından 1917 yılının Mart ayına kadar 12 aylık bir süre, merkezi Silvan'da bulunan 16. Kolordu Komutanlığı, daha sonra 1917 Martından, Temmuzuna kadar 4 aylık bir süre içerisinde de karargâhı Diyarbakır'da bulunan 2. Ordu Komutanlığı görevini yaptığını biliyoruz.

Atatürk'ün Kafkas Cephesi'nden sonra görev aldığı yer Suriye Cephesi olmuştur. Burada 7. Ordu Komutanı olarak görev yapmış ve en son Mondros Mütarekesi'nin imzasını takip eden 31 Ekim 1918 günü de Yıldırım Ordu Grup Komutanlığı'na atanması gerçekleştirilmiştir. Atatürk, 1928 yılında, Çanakkale'de elde ettikleri başarıyı ifade ederken, burada Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'u düşman işgaline karşı koruyarak batı bölgelerinin ülke bütünlüğünden kopartılmasını önlediklerini ifade etmiştir. Kafkas Cephesi'ndeki faaliyetlerinin sonucunda özellikle komutanı olduğu 16. Kolordu'ya bağlı tümenlerin 1916 yılı Ağustos ayının başlarında yaptığı taarruzlar ile Bitlis ve Muş'un Rus işgalinden kurtarılması suretiyle Rusya'nın Anadolu üzerinden Akdeniz'e inme projelerini önlemekle doğu bölgelerinin ülke bütünlüğü içerisinde kalması sağlanmıştır.

Suriye Cephesi'nde ise Atatürk'ün tespit ettiği bir gerçek vardır. Savaşlar ciddi anlamda sona ermiş olmakla birlikte Türk birlikleri zayıf vermeye devam etmektedirler. Bunun sebebi araştırıldığında güneydeki Arap aşiretleri tarafından Türk birliklerinin taciz edildiği, zayıf verildiği tespit edilmiş, bunun üzerine Atatürk'ün aldığı bir karar ile 7. Ordu birlikleri Türk çoğunluk ile Arap çoğunluğu birbirinden ayırt eden hattın kuzeyine çekilmiştir. Böylece Çanakkale, Kafkas ve Suriye cephelerinde görev yapmış olan Mustafa Kemal Paşa'nın savaş cephelerinde kazanmış olduğu bu tecrübeler bizim daha sonra Misak-ı

Millî diye bildiğimiz belgenin sınırlarla ilgili maddelerinin tespitinde etkili olmuştur diyebiliriz.

Mütareke'yle birlikte Atatürk'ün ülke gündemindeki konulara müdahil olmaya başladığını görüyoruz. Daha İstanbul'a gelmeden, Yıldırım Ordu Grubu Komutanlığı görevinde bulunduğu sırada veya daha ondan önce 7. Ordu Komutanı olarak görev yaptığı sıralarda, özellikle Mondros Mütarekesi'ni imzalama misyonunu üzerine almış bulunan İzzet Paşa Hükümeti'nde görev almak istediğini biliyoruz. Çeşitli teşebbüslere rağmen Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nde Mustafa Kemal'in istediği Harbiye Nazırlığı görevi kendisine verilmemiş, hatta Mustafa Kemal'in teklif ettiği Fethi Bey Dahiliye Nazırı olmuş, Rauf Bey Bahriye Nazırı olmuş, Hayri Bey Şeyhülislam olarak görev almış, fakat Mustafa Kemal Harbiye Nazırlığı görevine getirilmemiştir. Daha sonra İzzet Paşa'ya, Mustafa Kemal'e neden Harbiye Nazırlığı görevini vermediği sorulduğunda, İzzet Paşa'nın verdiği cevap biraz daha enteresan olmuştur. Türk ordusunda grup komutanlığı yapan iki kişi bulunduğunu, bunlardan birinin kendisi, diğerinin de Mustafa Kemal Paşa olduğunu söylemiştir. (Ahmet İzzet Paşa, Kafkas Cephesi'nde Kafkas Ordu Grup Komutanlığı yapmıştır. Atatürk'ün 2. Ordu Komutanı olduğu sırada İzzet Paşa bu ordunun bağlı olduğu Kafkas Ordu Grubu Komutanıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın da Mütareke'ye başlangıçla birlikte Yıldırım Grup Komutanlığı'na getirilmiş bulunduğu biliniyor.) İleride Anadolu'da düşman istilasına karşı yapılması muhtemel bir harekâtı yönetmek üzere grup komutanlığı tecrübesini yaşamış olan Mustafa Kemal'in burada görevlendirilebileceğini düşündüğünü, bunun için siyasi bir kadronun içerisine, bir kabinenin içerisine almayı düşünmediğini söylemiştir.¹ Bu, gerçeğin ifadesi midir, gerçekten İzzet Paşa bu düşüncelerinde samimi midir veya kendisine yöneltilen eleştirileri boşa çıkarmak için bir savunma olarak mı söylenmiştir, bunu pek fazla bilemiyoruz, ama Mustafa Kemal Paşa ile Ahmet İzzet Paşa arasındaki hukukun biraz daha eskilere doğru gittiğini biliyoruz. Buna bağlı olarak Mütareke sırasında da İzzet Paşa devamlı surette Mustafa Kemal'in sadrazam adayı olarak görülmektedir. Arkadaşlarımızın da bahsettikleri gibi,

¹ Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemâl Paşa'nun İstanbul'daki Faaliyetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1995, S. 28, s. 180.

Mütareke döneminde İzzet Paşa Hükümeti'nde görev almak, İzzet Paşa Hükümeti'nin istifasından sonra kurulan Tefik Paşa Kabinesi'nin Meclis'ten güvenoyu almasını önlemek, onun yerine tekrar İzzet Paşa başkanlığında bir hükümetin kurulmasını istediğine bakılır ise, Mustafa Kemal'in hakikaten İzzet Paşa'ya saygısı olduğu düşünülebilir. Bu haklarının dünya savaşı yıllarına kadar gittiği biliniyor. Yine Kafkas Cephesi sırasında Atatürk'ün 16. Kolordu Komutanı olarak görev yaptığı sıralarda bu kolordunun bağlı olduğu 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa'dır. Ahmet İzzet Paşa, 1916 yılının sonlarına doğru tedavi olmak üzere İstanbul'a gitmiş, 2. Ordu Komutan vekâletini Mustafa Kemal Paşa'ya bırakmıştır ve Mustafa Kemal Paşa 1916 yılının son dört ayında 2. Ordu Komutan vekâleti görevini de yürütmüştür. İzzet Paşa, dönüşünde grup komutanı olmuştur. Doğu Cephesi'ndeki 2. ve 3. orduların birleştirilmesiyle oluşturulan Kafkas Ordu Grubu Komutanı olarak döndükten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın 2. Ordu'daki vekâlet görevi de asalete çevrilerek 1917 Martından, Temmuzuna kadar 2. Ordu Komutanlığı görevinde bulunmuştur. Dolayısıyla, Ahmet İzzet Paşa'nın bir hükümet kuracağı haberi alındıktan sonra Mustafa Kemal daha cephedeyken, grup komutanlığı karargâhında bulunduğu sırada bu hükümet içerisinde bulunmaya gayret etmiş, bu düşüncesini ortaya koymuştur. Bundan bir sonuç alınamaması, arkasından Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ortaya çıkan sıkıntılar üzerine İzzet Paşa'nın istifa etmesiyle Tefik Paşa'nın yeni kabine kurmakla görevlendirildiği sıralarda Tefik Paşa Hükümeti'nin güvenoyu almaması yönünde faaliyetlerde bulunmuştur.² Tabii Mütareke imzalandıktan, diğer ordularla birlikte Yıldırım Ordu Karargâhı da lağvedildikten sonra diğer komutanlar gibi Mustafa Kemal de başkent İstanbul'a dönmüştür ki, Mustafa Kemal'in cepheden İstanbul'a döndüğü tarih, 13 Kasım 1918'dir. Sabah oturumunda Bünyamin Bey arkadaşımızın, biraz evvel de açılış konuşması yapan Sayın Başkanımızın ifade ettiği gibi, Dolmabahçe Sarayı önlerinde müttelik donanmasını gördüğü zaman yanındaki yaverine, "Geldikleri gibi giderler." sözünü söylediği tarih, bu tarihtir.

² Semih Yalçın, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.45, C. XV, Kasım 1999, s. 838.

Atatürk'ün İstanbul'a gelir gelmez Beyoğlu'nda Pera Palas Oteli'ne yerleşip faaliyetlerine buradan devam ettiğini görüyoruz. Pera Palas Oteli'nde bulunduğu süre içerisinde özellikle Pera Palas'ın müdürü Mösyö Martin'in gerçekleştirdiği teşebbüsler veya sağladığı diyaloglar ile birtakım İngiliz generalleriyle görüşmelerde bulunduğu, İngiliz generallerinin son derece mağrur olduğunu tespit ettiği, İngiliz askerî ricali ile ülkenin durumu veya Mütareke'nin uygulanması veya muhtemel harekât hakkında görüşme yapılmasının pek mümkün olmadığını tespit ettiğini biliyoruz. Bundan başka, yine Pera Palas'ta kaldığı süre içerisinde Mösyö Martin aracılığı ile Rahip Frew ile iki defa görüşmede bulunduğu biliniyor. Rahip Frew'nun Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben, özellikle Ermeni tehciri dediğimiz olayın sorumlusu olarak İttihat ve Terakki Partisi'ni gösterdiğini, Mustafa Kemal'in bu konuda kendisi gibi düşünmediğini ifade ettiğini biliyoruz.³ Rahip Frew, İngiliz istihbarat elemanı, Calvinist bir misyonerdir. Atatürk, Mütareke döneminde görüşmelerde bulunduğu Rahip Frew'i daha sonra *Nutuk*'ta maceraperest bir İngiliz olarak tarif etmiştir.⁴

Yine Pera Palas'ta bulunduğu süre içerisinde yerli ve yabancı basın organlarıyla yaptığı temaslar ve verdiği mülakatlar vardır. Bunlardan biri, 17 Kasım 1918 tarihinde *Minber* gazetesine verdiği bir mülakattır. Bu ve ertesi gün 18 Kasım'da *Vakit* gazetesine verdiği mülakatlarda, Osmanlı Devleti'nin Almanya ittifakında savaşa girmiş bulunmasının doğru olmadığını, Çanakkale Cephesi'nde İngilizlere karşı savaş yapmış bir komutan olarak İngiliz halkının Türk halkı hakkındaki samimi düşüncelerine inandığını, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra bunun çok ağır bir karşılık olarak Türk milletinin önüne geleceğini, bu endişeler içerisinde bulunduğunu ifade ettiği görülmektedir.⁵ Yine aynı günlerde, özellikle *Minber* gazetesinin, Mustafa Kemal'in parlak bir komutan olmasının yanı sıra ileri görüşlü bir devlet adamı niteliğini de öne çıkarmak suretiyle Mustafa Kemal'in muhtemel kabinelerde görev alması, muhtemel harekât planları içerisinde aktif bir konuma getirilmesi gerektiği şeklindeki propaganda faaliyetleri içerisinde bulunduğu görünüyor.⁶ *Minber* gazetesiyile ilgili Atatürk'ün bir

³ Alev Coşkun, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay*, İstanbul 2008, s. 14-15.

⁴ Kemâl Atatürk, *Nutuk*, (Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1995, s. 5.

⁵ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, TTK Yayını, Ankara 1986, s. 99.

⁶ A. Coşkun, *a. g. e.*, s. 16-17.

hatırası bilinmektedir. *Minber* gazetesine ortak olup, cephele-
de biriktirdiği parayı da bu ortaklığı sonucunda kaybettiği bil-
gisini aktarmamız gerektiğini Sayın Hocam hatırlatmıştı, onu
da burada ifade etmiş olalım. *Daily Mail* muhbirine verilen de-
meçler var, yine bir İngiliz gazetesine verilen demeçler var. Bu-
rada yine Mütareke hükümlerinin ağırlığından bahsedildiği,
Türk halkının İngiliz halkı ile olan medeni ilişkilerinin devam et-
mekte olduğu, ülkelerin ordularının savaş hâlinde olmalarına
karşılık halkların medeni ilişkilerini sürdürmeye devam ettikle-
ri şeklindeki açıklamalar vardır.⁷ Bu düşüncelerin mesela, Erzu-
rum Kongresi Beyannamesi'ne de yansımış bulunduğunu bili-
yoruz. Sonuçta Pera Palas Oteli'nde kalındığı süre içerisinde
yerli ve yabancı basın organlarına verilen mülakatların ana ko-
nusunun bu şekilde olduğu görülüyor.

Yine Mustafa Kemal'in İstanbul'da bulunduğu süre içe-
risinde bazı protokol görüşmeleri tespit edilmiştir. Padişah-
la 6 defa görüşme gerçekleştirdiği, bunlardan ilkinin cephe-
den döndükten, İstanbul'a gelişinden 2 gün sonra 15 Kasım
1922 tarihinde gerçekleştirdiği, bu görüşmesi sırasında İzzet
Paşa Hükümeti'nin istifasının doğru olmadığını, Tevfik Paşa
Hükümeti'nin ülkeyi beklenen istikamete götürmekte yeter-
siz kalacağını, bunun için Tevfik Paşa Hükümeti'ne güvenoyu
verilmeyip bunun yerine tekrar görevin İzzet Paşa'ya verilme-
sini teklif ve ifade etmiştir. Bundan bir hafta sonra 22 Kasım
1918'de ikinci görüşme olmuş, burada da padişah, Mustafa Ke-
mal vasıtasıyla ordunun kendisi ve hükümet hakkındaki görüş-
lerini almıştır. Üçüncüsü, , 29 Kasım 1918 tarihinde Bahriye Na-
zırı Ali Rıza Paşa'yla birlikte olmuştur. Bu görüşmenin içeriğinin
ne olduğu hakkında pek fazla bilgimiz yok. Dördüncü görüş-
me, biraz evvel Tuncer Bey'in bahsettiği Meclis-i Mebûsân'ın
feshinden bir gün önce, 20 Aralık 1918 tarihinde gerçekleşmiş-
tir. Beşinci ve altıncı görüşmeler ise 15 ve 16 Mayıs 1919 tarih-
lerinde olmuştur. 15 Mayıs'taki ordu müfettişliği görevi ile ilgili
bir görüşme olmuş, 16 Mayıs'taki de artık herhâlde bir veda zi-
yareti olmuş olabilir.⁸

Mustafa Kemal'in İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde
de, başından beri kuruluşuna karşı olduğu Tevfik Paşa Hükü-

⁷ G. Jaeschke, *a. g. e.*, s. 98.
⁸ A. Coşkun, *a. g. e.*, s. 29-30,
66-67.

meti'nin güvenoyu almasına engel olunamamakla birlikte bu hükümetin bir an önce düşürülmesi için çeşitli faaliyetler içerisinde olduğu da bilinmektedir. Bunlardan biri, Tevfik Paşa'nın şoförü vasıtasıyla aracının başka bir tarafa götürülüp Tevfik Paşa'nın görevden düşürülmesi, bir hükümet boşluğu oluşturulması, bunun yerine İzzet Paşa başkanlığında bir hükümetin kurulması için çalışmak olmuştur. Fakat bu sıralarda Tevfik Paşa Hükümeti'nin özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları üzerinde gerçekleştirdiği tutuklama faaliyetleri bu hareketin bir sonuç almasına engel teşkil etmiştir ki, bu hareket Mustafa Kemal'in İstanbul'da bulunduğu süre içerisindeki son siyasi teşebbüsüdür.⁹ Artık bundan sonra İstanbul'da yeni hükümetlerin kurulması şeklinde veya kurulması muhtemel hükümetlerde görev alma şeklindeki arayışlardan vazgeçmiştir. İkametgâhını da Pera Palas'tan alıp Şişli'deki eve taşımıştır ki, Pera Palas'taki ikameti sırasında yaptığı temaslar ile Şişli'deki evde yaptığı temasların arasında düşünce farkları vardır.

Bu arada Tuncer Bey'in bahsettiği İstanbul hükümetlerinin yapısına baktığımızda, genelde biraz daha ileri yaşlardaki paşaların tercih edildiği, iktidardan düşmüş bulunan İttihat ve Terakki Partisi'ne muhalif Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na mensup şahısların daha çok görevlendirildiği bilinmektedir. Bu şartlarda Mustafa Kemal'in İstanbul'da herhangi bir siyasi yapılanmada yer almasının mümkün olmayacağına anlaşılması veya İstanbul'daki temaslar ile ülkenin geleceği hakkında herhangi bir sonuç alınması imkanının bulunmayacağı görülerek artık Anadolu'ya geçme kararı verilmiştir ki, bu tarihin de Ocak 1919 sıralarında olduğu bilinmektedir.

Bu sıralarda İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı olan diğer parti mensuplarının siyaset sahnesinde daha fazla yer alıyor olmasına karşılık İttihat ve Terakki Partisi'nin de siyaset sahnesinde yer alma gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Mütareke hükümetlerinde yaşlı paşaların görev almasına karşılık, bu hükümetlerde genç komutanların görevlendirilmesi düşüncesi ağır basmıştır. Özellikle Hürriyet ve İtilaf Partisi ağırlıklı hükümet yapılarına karşılık olmak üzere İttihat ve Terakki Partisi'nin o zamanki yetkililerinin yeni bir inisiyatif alma arayışları içeri-

⁹ S. Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1995, S. 28, s. 188-189.

sinde Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki pozisyonunun veya faaliyetlerinin desteklenme niyeti içerisinde oldukları biliniyor. Mustafa Kemal'in daha 1905-1906 yıllarından itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti veya İttihat ve Terakki Partisi, ondan önce Vatan ve Hürriyet Cemiyeti ile diyaloglarını biliyoruz. En son 22 Eylül 1909'daki İttihat ve Terakki Kongresi'nden sonra ön plandan çekildiği, ordunun siyaset dışı kalması gerektiğini ifade ettiği bilinmektedir. Kendisinin de bu tarihten sonra siyasi faaliyetlerden biraz geri kaldığını biliyoruz. Bunun mecburi bir pozisyon olduğu anlaşılıyor; çünkü İttihat ve Terakki Partisi'nin tek bir yapıdan ibaret olmadığını, farklı fraksiyonlardan meydana geldiğini biliyoruz.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Enver Paşa ekibinin tasfiye olmasından, ülkeyi terk etmelerinden sonra özellikle Cemal Paşa ve Fethi Bey'in içinde buldukları bir grubun etkili olmaya çalıştığı biliniyor ki, yabancı uzmanlar tarafından Mustafa Kemal'in de bu gruba biraz daha yakın durduğu ifade edilmektedir.¹⁰

Bu grubun desteğinin Anadolu'ya geçiş safhasındaki faaliyetlerinde de Mustafa Kemal'e katkısı olduğu bilinmektedir.¹¹ Şişli'deki eve geçtikten sonra artık Anadolu'da Millî Mücadele hareketinin başlatılması istikametinde arayışlara girişmiştir. Burada, Mustafa Kemal'in bu faaliyetlerine katılan, İsmet İnönü, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Kâzım Karabekir'in hatıralarından aldığımız bilgileri vermek istiyorum.

İsmet İnönü'nün Mütareke döneminde İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Mustafa Kemal'in düşüncesi hakkındaki ifadeleri şöyledir:¹² *“İstediyi gibi bir hükümet kurulur, kendisi de harbiye nazırı olursa galip devletlere karşı yeni bir politika takip etmek, Türk olmayan yerlerden zaten sarfı nazar etmiş olan Türkiye'yi kurtarmak mümkündür. Kurulacak haysiyetli bir hükümet buna göre bir dış politika takip ederek büyük devletleri yeni bir istikamete çevirebilirdi. Bu imkânlar araştırılarken bir taraftan da siyasi tedbirlerin nihayet bir çatışmaya, bir harbe varması ihtimaline karşı ordu hazırlanacaktır. Başlangıçta Atatürk'ün görüşü budur.”*

¹⁰ Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2008, s. 88.

¹¹ E. J. Zürcher, *a. g. e.*, s. 179.

¹² İsmet İnönü, *Hatıralar*, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 167.

Rauf Bey, "Mustafa Kemal Paşa da Yıldırım Ordu Grup Komutanlığı'ndan ayrılarak İstanbul'a gelmişti. Pera Palas'ta ilk bulduğumuzda uzun uzadıya dertleşirken o bana orduların durumunu, ben de ona İstanbul'daki vaziyeti ve bu arada mütareke tatbikatının arz ettiği safhaları izah ettim. İşte bu devrede kuruluş için İstanbul'da bir şeyler yapılıp yapılmayacağı düşüncesiyle çeşitli teşebbüslere girişilecek bir mücadele temelinin atılması araştırıldığı günlerde biz nihayet Mustafa Kemal Paşa'yla hemen hemen yapayalnız kalmıştık. Bu yapayalnız, gece gündüz baş başa vererek ve neticeye varmak için âdeta kıvrana kıvrana yaşadığımız en buhranlı ve nazik zaman içindedir ki, nihayet Anadolu'ya geçerek orada mücadeleye atılmaktan başka çare kalmadığı kararını verdik." diyor.¹³

Ali Fuat Paşa ise hatıralarında, Atatürk'le varmış oldukları kararları beş noktada ifade ediyor:

Birincisi, terhis işlemleri derhal durdurulmalıdır. (Mütareke'nin 5. maddesine karşılık.) İkincisi, cephane ve silahlar düşmana teslim edilmemelidir. (Mütareke'nin 20. maddesine karşılık.) Üçüncüsü, genç ve enerjik komutanların işbaşına getirilmesi sağlanmalıdır. Dördüncüsü, millî mukavemete taraf tar idare amirlerinin değiştirilmemesine çalışılmalıdır. Beşincisi, partililik mücadelelerine engel olunmalı ve halkın maneviyatı yükselmelidir. Cebesoy, bu sözlüleriyle burada varılan kararları ifade etmiştir.¹⁴

Kâzım (Karabekir) Paşa ise, 15. Kolordu Komutanlığı görevine gitmek üzere kendisine veda etmek için yapmış olduğu bir ziyaret sırasında, diğer komutanlar üzerinde müessir bir komutan olarak Mustafa Kemal Paşa'nın vazifeye veya bu mümkün olmazsa hususi bir tarzda Anadolu'ya geçmesini ve yapılmasını zaruri gördüğü Millî Mücadele hareketinin başına geçmesini istemektedir. O da tıpkı Ali Fuat Paşa gibi, Mustafa Kemal Paşa'ya gerekli destek ve yardımda bulunmayı vaat ettikten sonra Erzurum'daki görevinin başına gitmiştir.¹⁵

Olayların akışına baktığımızda 21 Nisan 1919 tarihinde İngiltere Hükümeti'nin Osmanlı Hükümeti'ne verdiği bir nota ile Karadeniz Bölgesi'ndeki asayişsizlik olaylarının önlenmesi-

¹³ Feridun Kandemir, *Rauf Orbay*, İstanbul 1965, s.32.

¹⁴ Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1977, s. 278.

¹⁵ S. Yalçın, *a. g. e.*, s. 199-200.

nin istendiği görünüyör.¹⁶ Bu bahane ile veya bu fırsat ile ayrıntılarını bildiğimiz ve arşiv belgelerinde de yer alan Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişliği görevine getirilmesi formaliteleri başlatılmıştır ve nihayet Mustafa Kemal Paşa 13 Kasım 1918 tarihinde geldiği İstanbul'dan 6 ay 3 gün sonra 16 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a gitmek üzere hareket etmiştir. İlginiz için teşekkür ediyorum.

MEHMET
EVSİLE'NİN
KONUŞMASI

Av. Necat ANIL: Sayın Evsile'ye çok teşekkür ederim.

Efendim, önemli bir konuya geliyoruz. Samsunlu olarak gurur duyduğumuz bir konu. Bir vapur örneği vardır Samsun'da: Bandırma Vapuru... Atatürk'ün İstanbul'dan Samsun'a gelirken kullandığı bu vapur Türk tarihinde yerini aldı... Bir ulusun kaderinde bu kadar önemli rol alan bu vapur hakkında bizleri değerli hocamız Prof. Enver Konukçu bilgilendirecekler.

Buyurun hocam.

¹⁶ A. Coşkun, *a. g. e.*, s. 50.

ENVER
KONUKÇU'NUN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Enver KONUKÇU (Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü): Sayın Başkan ve değerli katılımcılar...

Mustafa Kemal'in –artık her sene söyleniyor– Samsun yolculuğu ve bir de hâlâ hareketliliğini koruyan bir Bandırma Vapurunu problemi vardır. Mustafa Kemal kara subayıdır bildiğiniz gibi. Ancak denizlerle olan ilişkisi hemen hemen yok gibi, pek az. Sadece seyretmekle bunu yerine getirebilmiştir. İtalyanların Libya'daki çıkarmaları üzerine, Mustafa Kemal Paşa Tunus üzerinden bir gemi yolculuğu yapmıştır. Avrupa geçilmiştir ve ondan sonra gemi yolculuğu yapılmıştır. Sonra dönüşte İskenderiye'den Selanik'e gidecektir; ancak yine Selanikli bir Rum'dan öğrendiğine göre, artık burası Yunanların eline geçmiştir. Gitmeye gerek yok. Zaten ailesi de sonradan öğreniyor. İstanbul'a, Beşiktaş'taki Akaretler'e yerleşiyorlar. Onlar da orada hayatlarını devam ettiriyorlar.

Mustafa Kemal, tabii yüksek yerleri de seven bir kişi strateji olarak. Mesela, İngilizler Çanakkale'de deniz savaşlarını kara savaşına çevirdiler daha sonraları. Ancak Mustafa Kemal, Bolayır'da o bölgenin en yüksek bir tepesinden, sonradan "Kemal Yeri" deniliyor, Birinci ve İkinci Kemal yerleri, oralardan bir kartal bakışıyla denizleri seyredebilmiştir. Zaten bildiğiniz gibi Ege Denizi, o tarihlerde pek kullanılmıyor isim olarak. Buranın ismi, Bahr-i Sefid, yani Akdeniz olarak görülüyor. Sonradan üç gün yolculuk yapacağı Karadeniz.

Resmî literatürde Bahr-i Siyâh, olarak geçmektedir. Mütareke sonrası Suriye'deydi. Sonradan İskenderun yoluyla Adana'da kısa bir duraklaması var. Liman von Sanders'le görüşür, ondan sonra da uzun bir tren yolculuğuyla Eskişehir üzerinden İstanbul'a gelir. Bu arada itilaf devletlerinin ilk gemileriyle, savaş gemileriyle tanıştığı yer İskenderun Körfezi olmaktadır. Antakya'dan Belen'e gelir; Belen'den Akdeniz'i seyreder ve bu arada İskenderun'a yaklaştığında iskelede yabancı gemilerin, harp gemilerinin olduğunu görür. Daha sonra Adana'ya geldi ve oradan İzmit'e uzun bir yolculuk var. İzmit Körfezi'ne de geldiğinde İzmit Limanı'nda ve ilerisinde Derince'de yine İngiliz gemilerinin demir attıklarını görüyor. Yani gemilerden kurtuluş yok ve biraz önceki arkadaşlarımızın da izah ettikleri gibi, Haydarpaşa'dan Galata'ya geçerken de yine itilaf devletleri donanmasını görmüştür. Bunların içinde Yunan gemileri de vardır. Hatta mavna ile karşıya geçerken uzaktan gördüğü gemiler onun için pek bir şey ifade etmez; ancak yaklaştıkça gemilerin görünüşleri devasa bir şekilde karşısına dikilir ve o zaman işte Cevat Abbas Bey'e söylediği gibi, "Geldikleri gibi giderler." der. Bu savaş ve fikir alışverişinde son derece güzel kullanılmış cümlelerden biridir.

İstanbul'daki altı aylık devre için Alev Coşkun'un, değerli parlamenter ve şimdi bilim adamı olarak tanıyoruz, onun ortaya koyduğu bir eser var. Biraz önce de Sayın Evsile, İstanbul'daki faaliyetleri hakkında çok geniş bilgileri bize aktardılar. Tabii Mustafa Kemal'in 1918 sonlarında ve 1919 başlarında Anadolu'ya geçme gibi bir durumu yok. Ancak İstanbul'daki mahfillerde veyahut da dostlarıyla görüştüğünde genel durum hakkında bilgiler ediniyor. Yabancı gazeteleri özellikle takip ediyorlar. İngilizlerin, itilaf devletlerinin hem Anadolu'da hem de Türkiye'de, İstanbul'da kalacaklarını görüyor.

Bu arada yine konuşmacı arkadaşlarımızın da temas ettiği gibi çok yakın arkadaşlarıyla da görüşmeleri var. İsmet Paşa'yla, Kâzım Karabekir'le ve Ali Fuat Cebesoy'la... Ali Fuat Cebesoy'la görüşmeleri bana daha önemli gibi geliyor. Gerçi hepsi önemlidir, ama Mustafa Kemal'i, mesela, Boğaz'daki evlerine davet ederler. İsmail Fazıl Paşa, Ali Fuat'ın babası, çok

değerli bir askerdir. Eski generallerden biridir ve onun, yalı dostluğu dediğimiz Boğaz'da bir misafirlik sistemi var. Bu arada eski Yeniköy Belediye Başkanı Mehmet Ali Bey'le tanışıklıkları var. Hatta Mehmet Ali Bey'le Mustafa Kemal'in yine İsmail Fazıl Paşa'nın evinde ve sınıf arkadaşını yazan Ali Fuat Cebesoy'un da şahit olduğu gibi görüşmeleri var. O tarihlerde devlet de padişahlık da bir arayış içerisinde. Önce, yakınlarını, İttihat ve Terakki'ye karşı durmuş olan, onlar tarafından enterne edilmiş olan subayları da yanlarına toplama çalışmaları vardır. Acaba Mustafa Kemal'in eğilimi nedir? Selanik, İttihat ve Terakki'nin ortaya çıktığı yer. Belki, İttihat Terakkici olabilir; bunu öğrenmek istiyorlar, hatta bazı sorular yöneltiyorlar.

Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'nde de aynı şeyleri söylemiştir: *"Ben İttihatçıyım, ama Enver Paşa'nın İttihat Terakkisi gibi bir bilgiye ve deneyimlere sahip değilim, o yüzden benim İttihatçılığım Türk milletini içine alan bir İttihatçılık."*

Bu arada eski idareye küskün olan bazı askerler de görev gelmişlerdir. Bunlardan biri de Harbiye Nazırı olan Şakir Paşa'dır. Şakir Paşa, maalesef kısa bir müddet sonra ölümüyle, çok küçük ilânlarla gazetelerde yer almıştır. Ama ben bu ilanlardan birinden Paşa'nın kim olduğunu geniş anlamıyla öğrenme fırsatını bulabildim.

Kırım Savaşı'ndan biraz önce Erzurum'da veya Kars'la Tiflis arasında Ahıska'da dünyaya gelmiş. Karadeniz Bölgesi'ni ve o civarı, Batum taraflarını çok iyi bilen bir aileden. Sonra o subay grubu içerisinde tanınmış bir matematikçi olarak biliyoruz. Hatta görevli olarak Almanya'ya gittiğinde Hiddenburg'la tanışıyor. Matematik konusunda, askerlik konusunda ondan birçok şeyler öğrenmiştir. Ancak Enver Paşa ve grubu, daha önce de Mahmut Şevket Paşa'nın da rakibi durumunda onlar, eski subayları pek istemiyorlar.

Orduda birtakım faaliyetler var ki, genç subaylar artık yavaş yavaş ihtiyaçlarının yerini alacaktır. O da Enver Paşa'ya küstüğü için, İstanbul'da Üsküdar tarafındaki Çamlıca'daki köşküne çekilmiş ve uzun müddet siyasetle ilgilenmemiştir. Ancak 1918'de Mütareke imzalandıktan sonra Harbiye Nezareti'ne

deneyimli bir subay aranıyor. Damat Ferit grubu, İttihat ve Terakki düşmanı ve Hürriyet İtilafçı zannettiği Şakir Paşa'yı Harbiye Nezareti'ne getirir.

Harbiye Nezareti neresi? Şimdiki İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu esas kampüsün olduğu yer; orası eskiden Harbiye Nezareti'ydi. Yani Savaş Bakanlığı şeklinde tercüme edebiliriz. Orada çok hummalı, hareketli günler geçmektedir. Yurdun birçok yerinden telgraflar gelmektedir.

Mondros Mütarekesi'nin uygulama veya uygulanma, uygulatılma olayları gündemdedir. İşte böyle bir durumda İzmit'e gelen bir subayımız var. Hüviyetini gizli tutar ve Yenice-i Vardar'dan, Gelibolu'dan, hatta Libya'dan kısa boylu, zayıf ve gözlüklü tipiyle tanıdığımız İbrahim Süreyya. Sonradan Yiğit soyadını aldı. Onunla İzmit istasyonundan Kartal'a kadar bir yolculuğu var. İzmit bölgesindeki durumu da en iyi şekilde İstanbul'a gitmeden önce bu yakın dostundan öğrenmiştir.

Türkiye nereye gidiyor? Batılıların kullandığı meşhur bir deyiş var: "Quo Vadis?" –bunun filmi de yapıldı– Acaba neler olacak, nereye gidiyoruz? İşte 1919'un ilk aylarında Mustafa Kemal'in herhangi bir düşüncesi yok gibi. Bu arada sağlık problemleri ortaya çıkar ve bir kulak ameliyatı geçirir. Evde dinlenmeye çekilir ve bu arada yine geçmiş olsuna gelen dostlarıyla karşılaşma imkanı da bulmuştur.

Bunlar hep kendi devresinin önde gelen subaylarıdır. Bu arada Kâzım Karabekir ve İsmet Paşa yakın oturmaktadır, Zeyrek'te. Onlardan da yeni düşünceler alır, hatta Kâzım Karabekir der ki: "Efendim, ben doğuya tayin oldum, 15. Kolorduyu düzenleyeceğim. Emrinizdeyim, eğer oraya gelirsiniz." Bizde şimdi şöyle deniliyor: Yani 8-9 Temmuz gecesi istifa etti, ondan sonra Kâzım Karabekir geldi, kendisine itaat etti gibi bir düşünce var. Aslında öyle bir şey yok. İstanbul'da Şişli'deki evde bu olay dile getirilmiştir: "Ben ve 15. Kolordu bundan sonra sizin emrinizde olacağız."

Aşağı yukarı bir ay sonra Mustafa Kemal'in yapacağı Karadeniz yolculuğunu Gülcemal Vapuru'yla Kâzım Karabekir de

yapar. Zonguldak'a uğrar, sonra Sinop'a ve daha sonra Samsun ve Giresun üzerinden Trabzon'a gider. Bu iskelelere ve limanlara uğradığını Kâzım Karabekir yazdığı için biliyoruz.

Ancak Mustafa Kemal'in bu yolculuk sırasında, nerelere uğradığı hakkında geniş bir bilgimiz yok. Acaba Sinop'ta karaya çıktı mı veya daha önce İnebolu'da karaya çıkıldı mı, bunlar üzerine yanında bulunan subayların, sonraki yazarlarımızın bize verdiği bilgiler oldukça kısıtlı. Daha sonra gazetecilere çok büyük işler düştü. Özellikle Cumhuriyet devrinde Bandırma Vapuru ve Mustafa Kemal'in yolculuğu gündeme getirildi. Sabahki açılış konuşmasında bayan arkadaşımız işaret etti, dedi ki: *Nutuk*, "19 Mayıs" cümlesiyle başlamaktadır. Doğrudur; Millî Mücadele'nin başlangıç noktası "19 Mayıs 1919'dur" der ve ondan sonra Türkiye'nin genel bir tanıtımı yapılır.

İstanbul'daki temaslar aşağı yukarı bu şekildedir; ama bir de ev problemi var. Atatürk'ün bir kardeşi, bir de annesi var. Annesi rahatsız, kalp sıkıntıları var, zaman zaman hastalanıyor. Mustafa Kemal'in de Harbiye Nezareti'ne gidiş gelişleri, kumandanlarla görüşmeleri var. Beyoğlu'nda bir eve taşınıyor, orasını pek beğenmiyor Pera Palas'tan sonra. Yine Halep'ten tanıdığı Fansaların da yardımıyla bugünkü Harbiye'deki ev, Şişli'deki ev bulunur ve ona verilir.

Mustafa Kemal, bu evin tutuluşu ve kendisine verilışinden biraz memnun değildir. "Burada Türkçe konuşan kimse yok." diyor. "Biz de onu düşündük." diyor, "Siz eğer Türk mahallelerinde otursanız, her gün İtalyanlar ve İngilizler, -çünkü Akaretler'de İtalyan Karakolu var, hatta kendi evinin hemen karşısında- orada rahatsız edeceklerdir sizi, en iyisi bu azınlıkların içerisinde, Ermeni, Rum, Bulgar vesaire, hepsi var, onların bulunduğu mahallede oturun, rahat edersiniz." diyor. Öyle olmuştur. Mustafa Kemal'i pek rahatsız eden olmamıştır.

Bandırma Vapuru tahsis edildi, bu vapur ne? Hâlâ üzerinde televizyonlara kadar akseden birtakım münakaşalar var. Bandırma Vapuru iki tane. Birincisi 1919'da İsmail Hakkı Kaptan'ın kullandığı gemi, bu belli. Daha sonra metalik yorgunluk nedeniyle seferden kaldırılır, Haliç'e çekilir ve ondan sonra onun lo-

gosu, levhası ikinci alınan gemiye takılır. İkinci Bandırma Vapuru ondan çok büyük. Bizim en çok yanıldığımız nokta da öyledir ve herkes o gemi zannediyor. Ama Mustafa Kemal her iki gemiyi de bilmekte. Hatta Sirkeci önlerinde Bandırma demirliken İstanbul ziyareti sırasında yanındakilere diyor ki: Bu karşıdaki bizim Samsun'a gittiğimiz Bandırma Vapuru değil mi? Evet, diyorlar, o Bandırma Vapuru.

İkinci Bandırma Vapuru daha sonra Ülger ismini aldı ve Bandırma ismi piyasadan çekildi. Bandırma, tarihimizde de büyük rolü olan bir yer. Önceleri Yalova onun yerini tutuyordu, fakat Çanakkale Savaşları ve İzmir demiryolunun daha önce yapılmasıyla Bandırma birdenbire ekonomik bir merkez hâline geldi. Hatta Bolayır Savaşları sırasında Tekirdağ üzerinden Çanakkale'ye gitmek mümkün değil, onun için İzmit üzerinden doğrudan Bandırma'ya geliniyor. Asker oradan Balıkesir'e kadar, zannediyorum, trenle gidiyor, ondan sonra Çanakkale tarafına gönderiliyor. Böyle sıkıntılar var. Bir de Falih Rıfkı Atay'ın ortaya attığı ve hâlâ silinmeyen, bizim tarihçilerin de zaman zaman tabii kaynak araştırması yapmadıkları için doğrudan doğruya kullandığı bir şey var.

Efendim, çok yıpranmış bir gemi, ihtiyar bir kaptan... Kaptan niye ihtiyar olsun? İsmail Hakkı Durusu, 1870 Kayseri doğumlu. Babası da kaptan. Daha önceleri seyrüsefer, yani deniz trafiği gemilerinde veyahut teşkilatında bulunmuş. 1918'de Ankara gemisinin ikinci kaptanı olarak gözükmektedir. Bu arada kısa bir kaptanlık dönemi var. Maalesef Marmara Denizi'nde bir fırtına nedeniyle kullandığı gemi batmıştır. Bunun mahkemesi var, ancak deniz yolları arşivlerinde bu mahkemenin kayıtları ortaya çıkmış değil veyahut da araştırma raporunun varlığından haberimiz yok. Ama hemen sonra Avni Bey bunu 1 Mart 1919'da Bandırma gemisine tayin ediyor. Bandırma bu şekilde ikinci olarak tarih literatürüne geçti.

Üçüncü bir özelliği var. Rauf (Orbay) ve İbrahim Süreyya (Yiğit) ve Aydın Mebusu Nazım beyler, Bandırma şehrini kullanarak İzmir'e uğramadan Manisa, belki Salihli üzerinden kendi memleketlerine gitmişlerdir. Rauf Bey, tekrar Atatürk'le buluşmak üzere tarihi yolculuğunu Ankara üzerinden devam et-

tirecektir. Yunan kaynaklarında ve yabancı basında, özellikle Fransızlardan kaynaklanıyor, şehrin ismi Panderma diye geçiyor. Rumlar demek ki bu şekilde söylemişler.

Bir de geminin ilk yolculuğu var. Bu nasıl cereyan etti? Herkes zannediyor ki, Galata Rıhtımı'ndan gemiye binildi. Aslında öyle bir şey yok; ama maalesef Atatürk'ün yanında bulunan kişiler de buna açıklık getirmiyorlar. Hüsrev Gerede bile -ki Atatürk'le çok yakın, istihbarat olaylarını gündeme getiren bir kişi, onun daha dikkatli olması gerekirdi- Galata rıhtımından bindik, şeklinde bir ifade kullanıyor. Halbuki gemi bir gün önceden Bahriye Nazırı (Denizcilik Bakanı) Avni Paşa'nın emriyle Sirkeci'ye çekiliyor. Bu arada bir kaçak yolcu 12 tane besili hayvanla, Sirkeci'den gemiye bindirilir. Kolordu'ya tayin edilmiş olan Refet Bey'in herhâlde Mustafa Kemal'in bilgisi dışında yaptığı bir hareket oluyor. Zaten yolculuk sırasında da pek yukarıya, kaptan köşküne çıkmamış, hep aşağıda bulunmuş. Tabii kendine göre bazı düşünceleri var. Denizden etkilenme Atatürk'ün oturduğu kamaralarda ve deniz köşkünde yukarıda daha fazla; ama dip kısımda, hayvanların olduğu kısımda denizden etkilenme çok az.

Bir de Mustafa Kemal'in Bandırma'ya nerede bindiği olayı var. O da biraz senaryolara dayandırılmaktadır. Fakat bizim son yaptığımız araştırmalarda edindiğimiz bilgilere göre, gemiye akıntıdan fazla etkilenmesin diye Kız Kulesi ile Selimiye Kışlası arasındaki dar bir kısma demir atılmıştır. Sonradan öğrendiğimize göre, İngilizler, itilaf devletleri ilk kontrollerini burada yapıyorlar. İkinci kontrol denizden, yani Boğaz'dan çıkınca Kavaklar'da, yani Anadolu ve Rumeli Kavağı arasında daha müsait bir yerde Karadeniz'e çıkışta. Zannediyorum, eski bir anane. Birincisinde yolcular kontrol ediliyor. İkincisinde herhangi bir kaçak şey var mı, onların kontrolü yapılıyor.

Bir de Bandırma Vapuru'na Mustafa Kemal'in nasıl bindiği konusu var. Akaretler'den ayrıldı. Annesiyle vedalaştı... Kendi evinde kısa bir müddet kaldı ve daha sonra ilk vasıtayla ve Cevat Abbas Bey de yanında olduğu hâlde Beşiktaş'a indi. Bu arada tabii Beşiktaş PTT'sine uğramak zorunda kaldı. Eski bir dos-

tu, ona da ricada bulunuyor. Annem çok hasta, kriz geçiriyor sürekli, mektupları lütfen sizin memurlarınızdan biri gitsin, gerekirse okusun ve benim hakkımda bilgi versin, der.

Tabii gemi yola çıkıyor. Kız Kulesi'nin olduğu yere gidiliyor. İsmail Hakkı Kaptan, "Paşam, görevimize hazırız." diyor. Ama sadece onlar yok, 22 civarında personel var. Gemi tam donanımlı. Falih Rıfkı Atay'ın dediği gibi, pusula bozuk değil. Kaptan ihtiyardı, diyor. Doğum tarihini verdim: 1870, 49 yaşında falan. Ayrıca, geminin yaşı 41, yani metalik yorgunluğu ve donanımı, o kadar da hatalı bir yapıya sahip değil. "Kaptan tecrübesizdir." diyor, o da değil. Çünkü İsmail Hakkı Kaptan Hindistan seferinden yeni dönmüş. Bu, Falih Rıfkı'nın masa başında yazdığı bir olay. Hem ailesi tarafından hem de 19 Mayıs törenlerinin gündeme geldiği sıralarda gazetelerin başlıca hedefi olmuştur. Falih Rıfkı'nın yazdıklarının doğru olmadığı ileri sürülmüştür.

Boğaz'dan çıkarlarken herkes İstanbul'da bir gönül macerasını geride bırakıyor. O güzel İstanbul geride bırakılıyor, ama düşünceli bir kişi var, o da Mustafa Kemal. Uzun müddet ufukta Beşiktaş taraflarına bakar ve hasta annesinin ne olacağını düşünür. Yolculuk bildiğiniz gibi üç gün sürdü.

Bu arada İzmir'in ele geçirilmesi olayı var. Yalnız şu var: İzmir'e Yunan'ın asker çıkaracağı daha önceden belliydi. Bu 14 Mayıs'ta iyice kesinleşti. İzmir'den doğrudan İstanbul'a telgraf çekilemiyor, Salihli üzerinden telgraf çekiliyor. Oradaki PTT'ciler de bu tarihi görevi yerine getirmişlerdir. Damat Ferit Paşa olaydan biraz haberli, ama bir şeyler söylemiyor. Mustafa Kemal'in de artık yavaş yavaş İzmir'in elden çıkacağına dair bazı düşünceler kafasında yer ediyor.

Genel kanı şöyle: "Gemi, çok fırtınalı bir havada Samsun'a üç günde gidebildi." deniliyor. Bahar dalgaları var. Poyrazın ve karayelin zaman zaman değiştiği bir deniz ortamı var. Kerempe Burnu'na kadar gerçekten çok zor bir yolculuk yapılmıştır. Sahile yakın bir yolculuk yapılmıştır.

Bu arada tabii bazı ithamlar da var. Efendim, İngilizler gemiyi batıracaklar. Böyle bir durum yok. Rauf Bey'in ve diğerlerinin söyledikleri, bana biraz senaryo, mizansen gibi geliyor.

Hatta bunun içine Berç Türker'i de koyuyorlar, saraya damat olan İsmail Hakkı Oktay da bunun içine giriyor. Bir genç teğmemiz var, çok güzel İngilizce biliyor, o da Harbiye Nezareti'nde Bennet'e bilgiler veriyor. Bennet'in hatıraları yayımlandı. Ancak bu hatıraların 1919'da değil de Londra'da daha sonraki olaylarda, sonraki tarihlerde yazıldığını görüyorum. Söylediği çok güzel bir cümle var. Şöyle diyor: *"Türkler, 10-15 askeri, sayılı generallerden biriyle teftiş heyeti üzere Samsun'a gönderdiler. Ben bunu üstlerime ve bu arada General Milne'e söyledim."* diyor. Onların haberli olduklarını da ifade ediyor.

Karadeniz'de yolculuk sırasında acaba İngiliz gemileri ne yapıyordu? İngiliz gemilerinin Batum, Trabzon, Sinop veya Samsun ilişkili olarak sürekli seferleri var. Yine bu sahillerde eşkıyalık hareketlerine ve siyasi cinayetlere kadar varan, Atatürk'ün Samsun'a gelişine sebep olan birtakım hareketler var. Bu arada sahil koruma gemilerimiz de var. Mesela, bunlardan biri Preveze gemisidir. Bandırma Vapuru, Sinop'a gelip demirlediğinde bu gemi de tesadüfen orada, fakat geminin hareket edecek gücü yok. Neden yok? Kömür yok. Yalnız Bandırma Vapuru biraz torpilli gibi görünüyor. Bakan Avni Bey'in emriyle İstanbul'da tam tertibatlı kömür yüklemesi yapılmıştır, yolcular alınmıştır.

Bir de şu var: Bazıları öyle zannediyor, Bandırma askerî bir gemi değil. Mesela, Enver Paşa, İsmail Hakkı Paşa, diğerleri Karadeniz'de Trabzon'a olan yolculukları sırasında Yavuz'u, Mecidiye gemisini kullanıyorlar. Bu arada Gülcemal Vapuru'yla da sivil olarak ilk gidenlerden biri Kâzım Karabekir'in kendisi. O da mayıs ayının başlarında Erzurum'a ulaşacaktır ve dediğimiz gibi tarihi buluşmayı orada gerçekleştirecektir.

Bandırma Vapuru'nun hikâyesi hemen hemen böyle. Mürettebat belli ve Mustafa Kemal'in yanındaki askerlerin sayısı da belli. 21 veya 23 civarında, karargâh subaylarının dışında asker de var. Bir de otomobil var. Zannediyorum, Benz marka bir otomobil. Bu gemiyle getirilmiştir, hatta Harbiye Nezareti'yle bu otomobil üzerinde münakaşalar var. *"Bana çalışabilir durumda bir araç verin."* diyor. Onlar diyorlar ki: *"Samsun'da size*

böyle bir aracı verebiliriz.” Ama o da kendine gelen bilgilere göre, Samsun’daki araçların kendi karargâhına pek faydalı olmayacağı düşüncesindedir ve zaten getirdiği otomobil de Hava, Amasya ve Erzurum yolculukları sırasında Balıkesirli bir şoför tarafından idare edilmiştir; sık sık bozulmaktadır. Kaza atlatmıştır. Böyle bir durumda Mustafa Kemal’in de sorumlulukları var.

Sayın Bünyamin Kocaoğlu ve Dursun Ali Akbulut’tan temin ettiğimiz bir yazma; bunu dikkatlice okudum. Sinoplu bir mektupçu veyahut tâhrirât müdürü, onun tarafından yazılan bir yazma. Burada Mustafa Kemal’in Sinop’taki hayatı da gündeme getirilmiştir. Mesela, diyorlar ki: Mustafa Kemal niye Sinop’a çıkmadı? Bazıları diyor ki: Efendim, çıktı. Çıkmadı. Çok sonraları Sinop hükümet dairesindeki bir kütüphanenin temizliği sırasında kütüphane rafının üst kısmından herhâlde bu yazı tarafından konulmuş olacak, bir kartvizit ele geçiyor. Burada “*Fahri Yaver Mustafa Kemal Paşa Hazretleri*” diye bugün belgelerde gördüğümüz şeyin tam logosu var veya kullanılışı var. Kartvizite Mustafa Kemal şöyle yazmış: “*Rahatsızlığım nedeniyle davetinize icabet edemeyeceğim.*” Sinop’ta verdiğimiz konferanslarda gerçekten üzüyorlar. Niye Samsun’a gidildi?... Buraya geldi, niye karaya çıkmadı? Mustafa Kemal, acaba sonraki hadiselerle dayanarak bizi sevmiyor mu? Ama bu kartvizit her şeyi kurtarıyor. Sinop Limanı’na geldi, demirledi, ama bu defa da gün doğarken fırtına başlıyor. Gemi sürekli sallanıyor. Hüsrev Gerede ve diğer karargâh subayları da aynı sözleri tekrarlıyorlar. Hatta, Sinop Mutasarrıfı geldi, ricada bulundu ve Mustafa Kemal’in hükümette bir müddet kendileriyle görüşmesini ve Sinopluları şerefliendirmesini istedi, ama hastalığı nedeniyle karaya çıkmadı, diyor. Yorumlar bu yazmayla giderilmiş oluyor.

Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey’le Mustafa Kemal karşı karşıya getirilmişler gibi oluyor. *Nutuk*’taki İzmir’in işgalini protesto telgrafları içerisinde Sinop telgrafları da vardır. Mazhar Tevfik Bey’le bir problem varmış gibi gözüküyor. Efendim, diyorlar, o padişahın gönderdiği bir adamdı; ama öbürü de yine padişah tarafından gönderilen bir kişi. Tarihlerde bazen yanlış iş-

ler yapıyoruz. Bunların gönderilişleri kararnameye bağlı. Orada padişahın, sadrazamın ve ilgili bakanlığın, Harbiye Nezareti'nin muhakkak surette imzası vardır. Bunlar o zamanki resmî gazete de vardır, bunları gözden geçirmek gerek.

Para konusu hayalidir. O kadar paranın Bandırma Vapurunda olduğunu bilseler bütün korsanlar daha İstanbul Boğazı'ndan çıkmadan önce gemiyi soyarlar. Kefken'e kadar gitme imkanını bulamazdı. Müderrisoğlu, fiziki olarak dökümlerini yapmış. Şu kadar bavul kâğıt para eder, şu kadar teneke madeni para, yani altın para olarak, diyor. Hatta onları bırakın bir kenara, maaşlar, yani karargâhta Mustafa Kemal ve diğerlerine verilecek maaşların bile dökümleri yapılmış. Hatta orada bir şey var: Efendim, diyor, savaş zamanı değil, siz bu kadar para almıyorsunuz. Mustafa Kemal de diyor ki: Biz şu anda savaşın içindeyiz, savaş bölgesine gidiyoruz, eşkiya takiplerini tespit edeceğiz.

Bizim belgelerde "Canik Olayları" diye geçer, ama İngilizlerin belgelerinde buna "Pontus" diyorlar. Bunlar, kültürel karışmaların anlaşılmaz isimlerinden biri olarak karşımıza çıkıyorlar, ama Türkçesini daha iyi söylememiz gerekiyor. Gerçekten de bu şekilde Samsun'a bir çıkış olayı vardır. Mazhar Tevfik Bey, Sinop'a tayin olmuş, mutasarrıf olarak, fakat gidecek vasıta bulamıyor. Sonradan rica ediyorlar Bahriye Nazırı'na, o da, karargâh subayları kabul ederse siz de gidin, diyor. Geminin bu iki, üç günlük yolculuğu sırasında konuşmaları var. Hatta Mustafa Kemal bu adama güveniyor. Eski polislerden biri; Hürriyet İtilafçı; fakat öyle anlaşılıyor ki, Mustafa Kemal'in düşüncesinde bölücülük yok, birleştiricilik var. Onun için bazı telgraf şifrelerini Mazhar Tevfik Bey'e verir. Yolda gemiyle beraber gitmişler, tekrar Sinop'a çıkmaya ne gerek var, şeklinde düşünceler de var.

Tabii bu konular çok uzun, Mustafa Kemal'le Samsun'u birleştiren çok önemli iki husus var. Bunlardan biri, Bandırma Vapuru; biri de kendisi.

Vaktiyle Atabek diye bir Kadınlar Derneği Başkanımız vardı, Atatürk'ün yakınlarından Afet İnan'ı buraya çağırılmışlardı.

O ilk defa Samsun'da açıkladı; Atatürk'ün doğum günü 19 Mayıs 1919 diye. Bunun içeriğini Bilal Şimşir, yabancı devlet adamlarıyla olan temaslarını yazarken ortaya koymuştur. İngiltere, Mustafa Kemal'i kutlamak ister doğum günü için. Bir tarih isterler. Bu tarihi Mustafa Kemal'e sorarlar. O da der ki: "Ben 19 Mayıs 1919'da doğdum." Bu da Samsun için son derece önemli, güzel günlerden biri olmaktadır. Samsun'da biz Mustafa Kemal'le birleştik.

Başka Samsun ziyaretleri de var. Özellikle 1924'te Erzurum depremi dolayısıyla Mustafa Kemal yine Samsun'a geldi ve nostaljik bir geziyi aynı hat üzerinden yapmak üzere Erzurum'a kadar gitti. Dönüş yine aynı şekilde yapıldı. Bunda bir güzel özellik de var; Latife Hanım ve diğer bayanlar da gezi heyetinin içerisinde.

Mustafa Kemal, biliyorsunuz 1938'de öldü, 1953'te yeni mezarına taşındı. Bu arada Samsunlular çok büyük bir özveride bulundular ve Samsun toprağını –müze bahçesinden alınan Samsun toprağını–, özel bir heyetle Ankara'ya getirdiler ve Mustafa Kemal'in Anıtkabir'deki toprağa verilisi sırasında Samsun toprağı da bir ufak çömlek içinde oraya konuldu. Yani biz hâlâ Samsun'dan toprağından dolayı Mustafa Kemal'den ayrılmış değiliz.

Zannediyorum vakit dolmak üzere. Bu arada İsmail Hakkı Durusu ne oldu? Efendim, kendi köşesine çekildi. 1940'da rahmetli oldu ve Feriköy'de sessiz sedasız toprağına verildi.

Benim isteklerim şöyle: Eğer senaryodan kurtarmak istiyorsak, 19 Mayıs'ı tarihi belgelere ve yazışmalara dayalı olarak yerine oturtmamız lazım. Hatıraları iyi bir şekilde gözden geçirmemiz lazım. Mesela, Kapancızâde Hamit Bey'in hatıraları var; orada çok kısa bir şekilde Samsun olaylarından bahsediliyor.

Refet Paşa niye yazmadı? Cevat Abbas Bey her 19 Mayıs töreninde radyoda çok dikkatleri çeken konuşmalar yaptı. Ama bunların hiçbiri maalesef belgesel olarak ortaya konulmadı. Filmler çektik, gemiyi yaptık koyduk, hâlâ gemi üzerinde problemler devam ediyor. Ama bizim Bandırma Vapuru şeref misafiri olarak ebediyen şimdiki yerinde duracaktır.

Benim yaptığım gibi bir dosya açacaksınız. 1971'den itibaren bulabildiğim bütün belgeleri bu dosyada topladım. Hatta her gittiğimiz yerde de soruyorlar; hep aynı konu mu, diye. Ben gittiğim bir yerde bir bildiriye aynen vermem, hep değişik şekilde veririm ve gelişmeleri de orada gösteririm.

Şimdi koskoca büyük bir üniversitemiz var: Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Saygıdeğer hocalarımız, benim öğrencilerim hepsi. Sağ olsunlar. Sadece burada değil tabii, birçok yerde var. Bunlardan tek dileğimiz, senaryodan kurtarıp gerçekleri ortaya koymaları.

Çocuklar için iyi oluyor, güzel bir film çektik ve bunu güzel bir şekilde ortaya koyduk. Acaba bizim büyük yazarlarımız niye bunlarla uğraşmıyorlar? 1,5 milyon Ermeni'yi kestik biçtik diyerek Nobel'e aday gösterilip, Nobel'i alan kişiler acaba bu konularla niye uğraşmıyorlar veya İpsiz Recep'i tarihe kazandırıyoruz, çok güzel şey, ama niye bir İsmail Hakkı Kaptan'ı, Tefik Ulusoy'u koymuyoruz? Mustafa Kemal'in Çankaya'daki kütüphanesinde çalışmışlar, oraya ait hatıraları var, acaba bunların yazdıkları daha başka şeyler yok mu?

Benim üniversite muhitinden, halkımdan istediğim şey, bu tip hatıralar varsa, mutlaka bilimsel bir kuruma, enstitüye veya üniversiteye verilmesidir.

Sinop'ta ortaya böyle güzel bir şey çıktı. Saygıdeğer Bünyamin hocamıza ve Dursun Ali Bey'e de teşekkür ediyorum. Ne yazık ki Dursun Ali Bey yazmayı kaybetmiş, ben de kaybetmiştim. Geçen Adapazarı'nda Sayın Bünyamin Bey'den tekrar bir kopyasını aldım ve Mazhar Bey'le ilgili bilgileri de ben size oradan aktarmış oluyorum.

Böylece Samsun yolculuğu acaba artık bitti mi veya Bandırma gemisi üzerindeki polemikler bitecek mi? Ben zannetmiyorum. 1971'den itibaren, Üniversite yokken ve sonrasında da bu olaylar devam ediyor.

Prof. Dr. Sina Akşin'in burada çok güzel bir konferansı vardı. Ona aynı şeyi sordular. Ben de yardımcı oldum kendisine. Efendim, dedim. Sadece o yıla ait düşüncelerini Sayın Prof.

Sina Akşin aksettirdi, dedim. Bundan sonra gençler dedim, bu yolculuğun daha değişik şekillerini bulacaklar buraya getirecekler.

Beni davet ettiğiniz için önceden teşekkür etmem gerekirdi; yeri gelmişken teşekkürlerimi arz edeyim. Türkiye Barolar Birliği gerçekten çok güzel, çok önemli bir toplantı yaptı. Bu toplantıda Atatürk'ün yolculuğu ve Bandırma Vapuru'nun anlatabildiğim kısımları, zannediyorum yeni şeylerdi. Bunları buraya getirebilme şansını elde ettim. Bundan sonra da zannediyorum dosya kapanmaz, devam eder.

Sayın Başkan, çok teşekkür ediyorum, zaman biraz aşıldı, çok teşekkür ediyorum ve saygıyla...

Av. Necat ANIL: Sayın Konukçu'ya çok teşekkür ediyoruz. Samsun yolculuğu bitmedi, bitmez de. Biz gönlümüze koyduk, Atatürk Samsun'a geldiği için mutluyuz. Atatürk Samsun'a gelmiştir, 19 Mayıs 1919 bizim günümüzdür ve onun doğum günüdür. Samsun bunu yaşayacaktır ve yaşamak zorundadır.

Vakit bayağı geçti. 15 dakika gibi bir ara vereceğiz. Hepinize çok teşekkür ediyorum efendim.

*Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve
Anma Programı -3*

**ULUSAL BAĞIMSIZLIK SAVAŞI'NIN
İLK ADIMI: SAMSUN 1919**

---

7 Mayıs 2010
Üçüncü Oturum

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Dursun AKBULUT
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi)

Prof. Dr. Tülay Alim BARAN
**“Mütareke Sürecinde Mustafa Kemal Paşa ve
İstanbul Hükümetleri”**

Prof. Dr. Mesut ÇAPA
“Samsun ve Çevresindeki, Rum Çetelerinin Faaliyetleri”

Yrd. Doç. Dr. Hakan UZUN
“Samsun'dan Erzurum'a”

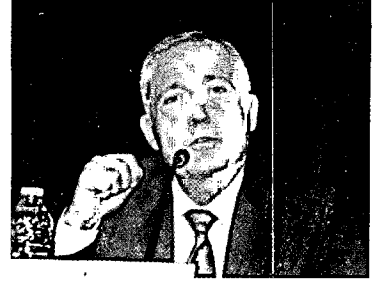

Sunucu: “Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın İlk Adımı Samsun 1919” konulu sempozyumumuzun üçüncü ve son oturumunu Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Dursun Akbulut yönetecektir. Kendisini sahneye davet ediyoruz.

Prof. Dr. Dursun AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi): Değerli dinleyenler, heyetinizi saygıyla selamlayarak üçüncü oturumu açıyorum. Bu oturumda bildirilerini sunacak arkadaşlarım, Prof. Dr. Tülay Alim Baran, Prof. Dr. Mesut Çapa ve Yrd. Doç. Dr. Hakan Uzun’dur.

19 Mayıs, Samsun’un bir bayramı. 19 Mayıs 1919, Atatürk’ün Samsun’a çıkışı, ondan sonra 1924 gezisi. 1924 gezisinde 1919 bir defa daha anımsanmıştır. Dolayısıyla, Samsun’da bir hareketlenme başlıyor o zaman. 1926’dan itibaren 19 Mayıs, Samsun’un Gazi Günü olarak anılıyor. Bir bayram gibi anılıyor, ama bayram olabilmesi için kuşkusuz bir yasanın bulunması lazım. Henüz ortada bir yasa yok. Bayram olarak kutlanılan bir gündür. 1925’te kutlanmamasının nedeni galiba o zaman ülkenin içerisinde bulunduğu sosyal durumdur. Bir takım ayaklanmalar vardır, bir de Türkiye’nin dış politikada bir sıkışmışlığı söz konusudur. 1927’den itibaren artık Gazi unvanlı adlandırmalarımız artıyor bizim. Mesela, “Gazi Parkı” ortaya çıkıyor, “Gazi Heykeli”nin temeli atılıyor, “Gazi Evi” miz oluyor, “Gazi Caddesi” miz oluyor... 1932’de de şimdi hâlâ adı Tütün İskelesi; Tütün İskelesi değil, “Gazi İskelesi” ve 1938’e kadar bu durum böyle gitti. Ancak 1938’in 20 Haziranında 19 Mayıs, millî bay-

DURSUN
AKBULUT’UN
KONUŞMASI

ramlarımız arasına dahil edilebildi. 27 Mayıs 1935 tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'da bir değişiklik yapılmak suretiyle. 1938'den itibaren resmî bayram günü oldu. Ama Atatürk 19 Mayıs'ı resmî bayram günü olarak göremedi.

19 Mayıs kuşkusuz önemli bir gündür, önemli bir tarihtir. Vazife-i vicdaniyenin, yani vicdan görevinin başladığı bir andır, bir gündür. Çünkü öyle söylüyor Nutuk'ta, bu son vazife-i vicdaniye, diyor. Uzatmayacağım, arkadaşlarımdan da mümkün olduğu kadar sürelerini aktif bir biçimde kullanmalarını isteyeceğim, çünkü verilen sürenin bir saat gerisindeyiz, o nedenle ilk sözü ben Prof. Dr. Tülay Alim Baran'a bırakıyorum. Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü öğretim üyesi, buyurunuz.

Prof. Dr. Tülay Alim BARAN (Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü): Teşekkür ediyorum hocam.

TÜLAY ALİM
BARAN'IN
KONUŞMASI

“Mütareke Sürecinde Mustafa Kemal Paşa ve İstanbul Hükümetleri” konulu bir bildiri sunmaya çalışacağım size. Bu konuşma kapsamında aktarılacak bilgiler için sadece Başbakanlık Osmanlı Arşivi kullanılmıştır. Yani burada dile getireceğim bütün bilgiler Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki Mustafa Kemal ya da Anadolu hareketiyle İstanbul arasında yapılan yazışmalara, dolayısıyla birinci el kaynaklara dayanmaktadır. Çünkü Mustafa Kemal’in çok önemli bir sözü var, “Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir.” diyor. Gerçek belgeye dayanmayan ifadelerle bu süreç farklı şekillerde değerlendiriliyor. O nedenle hiç yoruma gerek bırakmayacak şekilde, sadece belgeleri kullanarak Mustafa Kemal’in Samsun’a çıktıktan sonra İstanbul Hükümeti’yle arasında neler yaşandığını çok net bir şekilde ortaya koymak mümkün. Bunun üzerine söylenebilecek başka bir şey yok.

Samsun’a çıkışıyla birlikte başlayan süreç, unutmamak gerekir ki saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet’in ilanı ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla da bu dönem sadece bir bağımsızlık savaşının örgütlenmesi açısından değil, Cumhuriyet’in alt yapısının oluşturulması nedeniyle de son derece önemli. Biraz sonra Mustafa Kemal ile İstanbul arasındaki bir çatışmadan söz edeceğiz. Bu çatışmanın temelinde Bağımsızlık Savaşı içerisinde kişi egemenliğinden millet egemenliğine geçiş sürecinin de başlamasının bulunduğunu unutmamak gerekiyor. Olu-

şan kuvvetin adı Kuvayı Millîye, Erzurum'da kararlaştırılan sınırların adı Misak-ı Millî, Sivas'ta çıkardığı gazetenin adı *İrade-i Millîye*, Ankara'da çıkardığı gazetenin adı *Hakimiyet-i Millîye*. Mustafa Kemal aslında Cumhuriyet lafını kullanmadan Cumhuriyet'i âdeta bu süreç içerisinde kodlamıştır. Nitekim Sivas Kongresi'nden sonra Amiral De Robeck, Lord Curzon'a yazdığı telgrafta "Bunlar cumhuriyete doğru gidiyorlar." ifadesini kullanıyor. Bunun İstanbul Hükümeti tarafından da tespit edildiği ve bu noktadan itibaren de çatışmanın şiddetlendiği görülmüyor.

Peki, Cumhuriyet'in ilanıyla sonuçlanacak bu sürecin başlamasına İstanbul nasıl izin verdi? Mustafa Kemal İstanbul'da geçirdiği süreyi şu şekilde tanımlıyor: "Ağır ve kati bir kararın doğruluğuna inanmak için vaziyeti her köşesinden mütalaa etmek lazımdır. Tereddütlere yer kalmamalıdır. Bundan başka beraber çalışacak olanlar yapılandan başka bir şey yapılmak ihtimali kalmadığına inanmalı idiler. İşte benim mütareke sırasında 4-5 ay İstanbul'da kalışım sırf bunun içindir." Yani neler yapılabileceğini ve aynı zamanda nelerin de yapılamayacağını tespit ettiği bu sürecin arkasından Samsun'a çıkış kararı alıyor.

Neden kendisinin seçildiğine dair olarak da Nutuk'ta şunu söylüyor: "Bu geniş yetkiyi beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak maksadıyla Anadolu'ya gönderenlerin bana nasıl verdiklerine şaşabilirsiniz. Hemen söylemeliyim ki, bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Her ne olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe, Samsun ve yöresindeki düzen bozukluğunu yerinde görüp önlem almak için Samsun'a değin gitmek idi. Vahdettin kabineleğinde benim için iki zıt fikir vardı. Biri beni lehlerinde kazanmaya çalışanlar, diğeri hiçbir suretle itimat edilmemek lazım geldiğini iddia edenler. Aylarca münakaşalardan sonra hangi fikir hak kazanmıştır bilir misiniz? Mustafa Kemal'e emniyet edilemez. Mustafa Kemal, İstanbul'da birtakım menfi telkinler, belki hazırlıklar yapıyor. Bu adamı İstanbul'dan uzaklaştırmak lazımdır. Mustafa Kemal'i Anadolu dağlarına atmalı ve orada çürütmeli. Nihayet bu karar üzerine mutabık kalmışlar. Beni İstanbul'dan çıkarmak-

la ağır bir yükten kurtulacaklarını zannedenler makul bir sebep aramakla meşgul idiler.”

Kendisi zaten neden seçildiğini Nutuk'ta açık bir şekilde ortaya koyuyor. Burada daha çok Damat Ferit hükümetleriyle ilgili bir çatışmanın olduğundan söz edeceğiz. Ancak Ali Rıza Paşa ve Tevfik Paşa hükümetleri konusunda da Mustafa Kemal'in ifadesini mutlaka görmek gerekiyor: *“Ali Rıza Paşa Hükümeti gözüne batan ulusal kuvvetleri bastırmaya ve bunun için bizimle didişmeye bakmaktan başka bir yardımda bulunmadığı gibi, ondan sonra hükümet kuran yüksek arkadaşları da onun yolunda gitmekten ve sonunda yıkımdan yıkıma, maskaralıktan maskaralığa sürüklenmekten başka bir iş görmediler. Tevfik Paşa ve hükümeti, İstanbul ve Anadolu'nun birleşmesi için çalışmış olduğunu söylüyor. Doğrudur, biz de bunun için çalışmaktaydık. Şu ayrımla ki: Tevfik Paşa ve arkadaşları Anadolu'yu eskiden olduğu gibi İstanbul'a bağlamak ve tutsak etmek istiyorlardı. Oysa İstanbul düşman kuvvetlerinin elinde bulunuyordu.”* Dolayısıyla Millî Mücadele sürecindeki çatışma sadece kimi İstanbul hükümetleri ile ve onu kuran şahıslarla değil, bakış açısı ile ilgilidir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mustafa Kemal'e ilişkin olan belgelerin Mütareke'den önceki dönemde çok fazla olmadığı görülüyor. Değişik görevleriyle ilgili yazışmalar var. Mütareke'den sonraki süreçte yoğunlaşan belgeleri ise ikiye ayırarak ele almak gerekir. Bunlardan ilki 9. Ordu Müfettişi olarak atanan Mustafa Kemal'in Karadeniz Bölgesi'ndeki asayiş sorunuyla ilgili yaptığı çalışmalar ya da görev alanı ve bu talimatların illere gönderilmesine ilişkin belgelerdir. Asıl bizi ilgilendiren ise azledilme sürecinden sonra yapılan yazışmalar. Samsun'a çıktıktan hemen sonra İstanbul ile yaptığı yazışmaların başında asayiş sorunu gelmektedir. Çete reisleri, sayıları, bu yapıların şahsi amaçlı mı yapıldığı, soygunculuk için mi yapıldığı, yoksa siyasi bir amaçla mı yapıldığını öğrenmeye ilişkin yazışmaları var. Bir diğer yazışma ise, bir Rus heyetiyle bir İngiliz zabitanın kendisinden istediği birtakım taleplere ilişkin. Rus gönüllü ordusunun ihtiyacı için buradaki depolardan birtakım mallar talep edilmiştir. Mustafa Kemal bunları vermemiş ve bu hare-

keti de tamamen mütecavizine olarak tanımlamıştır. Yine itilaf devletlerinin yaptığı propagandanın temelinde olan Ermeni iddialarının araştırılmasına yönelik olarak da Samsun'a çıktıktan sonra çalışmaları var. Ama asıl az önceki oturumlarda da söz edildiği üzere İzmir'in işgali sonrasında İstanbul Hükümetinin belirlediği politikayla Anadolu'da yavaş yavaş uyanmaya başlayan hareket arasında bir çatışma başlayacak ve Mustafa Kemal de burada işin en başından itibaren bir taraf olarak yer alacaktır. İzmir'deki durum karşısında halkın heyecanını ve millî tezahürünü yasaklamak için kendisinde kudret ve takat göremeyeceğini ve bu yüzden ortaya çıkacak olay karşısında da sorumluluk kabul edebilecek hiçbir komutan düşünemediğini ifade etmiştir. Yani İzmir'in işgaline karşı iki ayrı tutum ortaya çıkacak ve bu tutumlar bu süreç içerisinde birbiriyle çatışmaya başlayacaktır. Çünkü İzmir'in Yunanlar tarafından işgali karşısında İmparatorluk bu durumun itilaf devletleri nezdinde protesto edildiğini ve bundan sonra yapılması gereken şeyin vaker ve sükûneti korumak olacağını yerel birimlere bildirmiştir. *"Evet, ahalinin vatanperver tezahürü takdiri şayandır. Ancak hükümet bunun şu anda sükûnetle ifasını çıkarlarımıza çok daha uygun bulmaktadır."* açıklaması yapılmıştır. Dolayısıyla da gerek Yunan işgali gerek İtalyan işgali karşısında İstanbul Hükümeti, sorunu daha çok siyasetle, diplomasi masasında, özellikle toplanacak olan barış konferansına gidinceye kadar karşı tarafı kızdırmayacak bir politika doğrultusunda çözmeye çalışıyor, ama buna karşılık Mustafa Kemal ilk andan itibaren bunun tam tersi bir siyasetten söz ediyordu. Düşüncesini uygulamaya koyması ise haziran ayında İngiliz tarafında yankı bulmaya başlamıştır. Nitekim 8 Haziran tarihinde İngiliz Yüksek Komiseri Caltrope, Samsun sancağından bazı kötü niyetli şahıslar kargaşaya neden oluyorlar ve bunların başında da Mustafa Kemal bulunmaktadır demeye başlamıştır. Bu zaten Mustafa Kemal'in azledilme sürecini başlatan en önemli çatışmalardan birisini oluşturmaktadır. Mustafa Kemal istifa ederken gerekçesinde, ülkeyi Yunan ve Ermeni emeline av etmemek için açılan büyük mücadelede halkla beraber çalışmak için yola çıktığını, ancak resmî görevinin buna engel olduğunu, bundan sonra bir fert gibi mücadele etmeye başlayacağını ifade etmiştir. Bu

istifa gerekçesine karşılık İstanbul Hükümeti'nin ifadesini okumak istiyorum: “Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber siyaset-i zamana o derece agâh olmadığı için fart-ı hamiyet ve gayretine rağmen memuriyet-i cedidesinde asla muvaffak olamadı. İngiltere mümessil-i fevkaladesinin taleb ve ısrarıyla azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha ziyade açığa vurdu...” denilmektedir. Nedir Mustafa Kemal'in kusuru ya da Anadolu hareketi İstanbul'dan bakıldığı zaman bu kadar kusur işleyecek şekilde ne yapmış olabilir? Mondros Mütarekesi'ne aykırı olarak bir ordunun ortadan kaldırılmasını kabul etmemiş, bir ordu oluşturmaya devam etmiştir. Neden İstanbul bu kadar çok kızıyor? Bunun altında yatan sebeplerden bir tanesi bu hareketin gerçekçi olmadığıyla ilgili kanaatleri. Yani müttefiklerimizle yenemediklerimizi tek başımıza yenmemiz mümkün değildir düşüncesi bunda son derece önemli. Karesi Mutasarrıflığı'na 24 Temmuz 1335 (1919) tarihinde gönderilen yazıda, “...Bu gibi teşkilat (Teşkilat-ı Millîye) ve müsademat Yunanlıların istilasını men yahut tahdid etmeyip bilakis tezyid ve tevsî etmekde ve bir çok nüfus-u İslamiyenin mahvını ve memleketimizin harab olmasını intac eylemektedir.” denilmektedir. İstanbul Hükümeti, “Gerek Mustafa Kemal Paşa'nın gerekse Rauf Bey'in girişimi her ne fikir ve niyete dayalı olursa olsun memleketin yüksek çıkarlarına mugayir ve muzirdir. Bu gibi anarşiler –anarşi ifadesinin altını biraz sonra Londra ve Lozan konferansları için kullandıkları ifadeyle karşılaştırmanız açısından özellikle çiziyorum– devam edecek olursa vatani pek yakından tehdit etmeye başlayan büyük tehlikeyi ortadan kaldıracak hiçbir çare düşünülemez.” ifadesini yazışmalarında kullanmıştır. Yani Anadolu hareketi bir anarşi yaratmaktadır. Ayrıca, Mustafa Kemal'in durumunu tanımlarken, “Her kâfadan bir ses çıkacak ve rasgelen istediğini yapacak olursa maa-zallah felaket yakındır, işte bunun içindir ki vazifedar olmayan insanlar hiçbir şekilde devletin işlerine karışmasınlar.” açıklaması yapılmıştır. Yani hükümet, Teşkilat ve Harekât-ı Millîye'yi asla onaylamamaktadır, denilmiştir.

Bir başka belgede Mustafa Kemal için kullanılan ifade şu: “Halkı haraca kesmekten başka bir iş görmeyen, ipsiz, sapsız ve

kanunen takip edilen bazı heyetler için öteye beriye çektiği telgraflarla siyasi hatasını gittikçe arttırdı". Bu nedenle bütün illere şu tebliğ ediliyor: "Siz artık bu zatın azledildiğini bilin ve onunla asla hiçbir resmi girişimde bulunmayın." Çünkü durum son derece naziktir ve Mustafa Kemal bu süreci anlamamaktadır. Bilindiği üzere Erzurum Kongresi'yle birlikte ipler kopacak ve bu noktadan itibaren de Mustafa Kemal'in nerede, ne yaptığı özellikle bu iller vasıtasıyla soruşturulmaya başlanacak ve gerekli bilgileri süratle vermeyen iller de İstanbul Hükümeti'nin sert tepkisiyle karşı karşıya kalacaklardır. Nitekim Erzurum için yazılan yazıda, kongre kamı altında aktedilmek istenildiği rivayet olunan kanun dışı toplantı hakkında yazılan telgraflara cevap vermemeniz dikkatimizi çekiyor, bu sükutun devamının hakkınızda nasıl bir fikir peyda edeceğini açıklamaya gerek yoktur, denilmiş ve bu telgrafın arkasından, ne yapıldığını yarına kadar bildirmek durumunda oldukları hatırlatılmıştır. Bunun ileriki aşamalarda Sivas ve diğer iller için de devam ettiğini görüyoruz.

Kongrelerin arkasından İstanbul ile Mustafa Kemal ya da Anadolu hareketi arasında kısa bir uzlaşma dönemi olarak değerlendirilen bir Amasya görüşmeleri süreci var. Bu görüşmelerin arkasından da bilindiği üzere son Osmanlı Mebûsân Meclisi toplanacak ve daha sonra İstanbul'un işgali gerçekleşecektir. Son Osmanlı Mebûsân Meclisi'nin toplanmasıyla ilgili olarak yapılan görüşmelerde ne kadar delegenin gönderileceği, bunların ne tür niteliklere sahip olacağıyla ilgili karşılıklı bir takım görüşmeler yapılmış ve en sonunda da Mustafa Kemal İstanbul dışında bir yerde toplanmasını istiyor olmasına rağmen payitahtın Anadolu'ya taşınacağı şeklinde bir algıya yol açacağı endişesiyle ya da Mustafa Kemal'in ifadesiyle, Kuvayı Millîye etkisi altında kalmak endişesi içerisinde hareket ettiklerinden dolayı bunun İstanbul'da toplanmasına karar verilmiştir. Bu da İstanbul'un işgaliyle sonuçlanmıştır. Bundan sonraki aşamada Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Millî Mücadele hareketi başarıya ulaşacak ve İstanbul Hükümeti'nin son derece umut bağladığı Londra Konferansı süreci başlayacaktır. Sevr Antlaşması'nı tadil etmek için toplandığı ifade edilen ve ger-

çekten İstanbul Hükümeti'nin başından itibaren sükunet telkin etmesindeki en önemli sebeplerden bir tanesi olarak görülen bu konferansa katılacak delegelerle ilgili yazışmalar yapılmıştır. Zonguldak'ta esir edilen Fransız askerleri nedeniyle Fransız amiralinin sahili bombardıman edeceği İstanbul Hükümeti tarafından haber verilmiş ve Konferans'ın toplanacağı sırada Osmanlı İmparatorluğu'na yakın görünen Fransa'nın kızdırılması doğru bulunmamıştır. Esirlerin teslim edilmesi isteğine karşılık Mustafa Kemal, eğer Londra'da toplanacak olan bu Konferans'ta itilaf devletleri Doğu sorununu hak dairesinde halletmeye karar vermişlerse, davetlerini doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yöneltmek zorundadırlar açıklamasını yapmıştır. Ayrıca, "*Padişah da bir Hattı Hümayun ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımalıdır.*" demiştir. Mustafa Kemal'in çektiği telgraflara karşılık, İstanbul Hükümeti tanınmadan hiç söz etmeden sadece birlikte katılmayı dile getirmiştir. İstanbul Hükümeti, Anadolu ile İstanbul arasında bir ayrılığın gayrılığın olmadığından söz ediyor, ancak Meclis'in tanınması taleplerine kesinlikle bir cevap vermiyordu. Tam tersine, hükümet işlerine müdahalenin devam ettiğini söylüyordu. Bu arada Mustafa Kemal çektiği bütün telgraflarda ısrarla dile getirdiği şeylerin herhâlde yeterince anlaşılmadığını ifade ederek, şimdi de size *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*'nu gönderiyorum açıklaması ile "*Anayasa*"yı göndermiştir. Yani milletin yegane ve gerçek temsilcisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir diyen Anayasa ile söylemek istediklerini yeniden özetlemiştir. Londra Konferansı konusundaki yazışmalar son derece uzun; ancak ifadenin değiştiğinin özellikle altını çizmek istiyorum. Başlangıçtan itibaren Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Anadolu hareketi için, Millî Mücadele için çeteden, halkı haraca kesmekten ya da ip-siz sapsiz birtakım adamlar olmalarından söz edilirken, Londra Konferansı sürecine gelindiğinde, aramızda ayrılık gayrılık yoktur ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Lozan için her iki taraf birden davet aldığında bu sefer Meclis-i Vükela, eskiden bu birlik vacip ise şimdi farzdır, demiştir. Ancak bütün bu yaşananların arkasından artık İstanbul'un bir ayrılığın söz konusu olmayacağına yönelik ifadeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi için bir şey ifade etmeyecektir. Lozan Konferansı'na biz gitmek duru-

TÜLAY ALIM
BARAN'IN
KONUŞMASI

mundayız, çünkü altı asırlık bir devletiz, İslam dünyasının temsilcisiyiz diyen İstanbul Hükümeti, artık Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gözünde önemini yitirmiştir. Lozan'a giden sürecin Millî Mücadele'nin başarısı olduğu ortadayken ve İstanbul Hükümeti de bunu onaylamamışken, şimdi bunun sonuçlarından, semerelerinden yararlanmak konusundaki adımını Türkiye Büyük Millet Meclisi kabul etmeyecek ve saltanatı kaldırıp başından itibaren alt yapısını oluşturduğu yeni rejimi hayata geçirecektir. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Dursun AKBULUT: Teşekkür ediyorum Sayın Baran öğrencim. Lisanstan öğrencim. Evet, şimdi sözü Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mesut Çapa'ya veriyorum, buyurunuz.

MESUT ÇAPA'NIN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi): Efendim, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Bana ayrılan kısa süre içerisinde sizlere Karadeniz bölgesindeki, özellikle Samsun ve çevresindeki Rum çetelerinin faaliyetlerinden bahsedeceğim.

Türk tarihinin önemli dönüm noktalarından birini oluşturan Kurtuluş Savaşı, Anadolu'daki işgallere ve muhtelif isyanlara karşı verilen mücadeleleri kapsamaktadır. Bu dönemde çeşitli sebeplerle yirmi kadar ayaklanma ortaya çıkmıştır ki, bunlardan en uzun süreni Pontus İsyanı olmuştur.

Yunanistan'ın kurulmasından sonra ortaya çıkan Pontus meselesi, I. Dünya Savaşı'nın sonlarında ve özellikle Millî Mücadele döneminde daha da önem kazanmıştır. Rumlar, Batum'dan İnebolu'ya kadar uzanan Karadeniz kıyılarında bir Rum-Pontus devleti kurmak için diplomatik ve çetecilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Böylece, MÖ 281 - MS 63 tarihleri arasında yaşamış olup, Yunanlılarla herhangi bir bağı bulunmayan Pontus Krallığı'nı yeniden canlandırmak istemişlerdir.

Millî Mücadele döneminde Pontusçuların diplomatik faaliyetleri açısından Trabzon, çetecilik faaliyetleri açısından da Samsun öne çıkmaktadır. Trabzon ve çevresinde Rum çetecilik faaliyetlerine pek az rastlanmakla birlikte, Trabzon Rum Metropolit Hrisantos'un Avrupa'da ve Kafkaslar'da Pontusçulukla ilgili birçok çalışmada bulunduğu görülmektedir. Hrisantos, 2 Mayıs 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'na bir muhtıra vererek Avrupalı devletlerin dikkatlerini Pontus meselesine çek-

meye çalışmıştır. Sürenin sınırlı olması sebebiyle daha ziyade Samsun ve çevresindeki Rum çetelerinin faaliyetlerinden söz etmek istiyorum.

I. Dünya Savaşı'nda Rumlardan bir kısmı seferberlik emrine uymayarak dağa çıktılar. Özellikle Bafra civarında Nebyan Rum çeteleri Müslüman halka karşı mezalimlerde bulundular. Bafra'nın Nebyan bölgesi, yerinin sarplığı, Rum köylerinin yoğun oluşu, buradaki Rum köylerinin asi ve silahşor olması gibi birtakım sebepler dolayısıyla Pontus Rumluğu faaliyetlerinin ilk görüldüğü yer oldu. Resmi kayıtlara göre, Nebyan bölgesinde 17 Rum köyünde 8.612 nüfus yaşıyordu. Bu köyler seferberlik emrine uymadılar, bir süre sonra Bafra Rumları da bunlara katılmaya başladılar. Nebyan bölgesindeki Rum köyleri arasında 6 kadar Türk köyü vardı. Rum çeteleri bu köylerin en büyüklerinden olan 150 haneli Çağşur köyüne baskın yaparak köyü tamamen yaktılar; köy halkını öldürdüler, pek azı kurtulabildi. Sonra Koşaca köyünü yaktılar.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Rum çeteleri faaliyetlerini daha da artırdılar, kasaba ve köylerde ne kadar Rum varsa hepsi silahlandırıldı. Çeteler Nebyan'ın batısındaki Kapıkaya bölgesine de inerek Vezirköprü'den Kızılırmak vasıtasıyla gelen kayıkların içindeki bütün malları ve eşyayı yağmalamaya başladılar. Nebyan bölgesinin güneyindeki 13 kadar Türk köyü halkı silahlanıp kendilerini bunlara karşı savunmuşlardır.

Rum çetelerinin faaliyetleri elbette Bafra'yla sınırlı değildi. Millî Mücadele'de önemli bir yere sahip olan Havza'da "Rum şekaveti müthiş bir salgın" hâlini almıştı. 1917 yılında Rum çetelerinin sebep olduğu olayların sayısı her geçen gün artmaya başladı. 14 Eylül 1917'de Rumların yaşadığı Tahne köyüne giden görevli iki jandarma eri şehit edildi. Yine aynı yıl, 18 Eylülde Darıkolu mevkiinde Rum firarileriyle mücadele eden bir jandarma ile gönüllülerden Hurdazlı Hasan onbaşı ve arkadaşı Kel Aziz ağalar şehit olmuştur. 23 Ekim günü sabahı Karacaviran köyünü basan Rum eşkiyası, meşhur Bilal Pehlivan ile köy eşrafından Kara Hasan Ağa'nın hanımını dağa kaldırarak öldürdüler. Rum çetecileri Güvercinlik, Karameşe, Bekdiken köylerini ve hatta resmî devlet güçlerini tehdit etmeğe başladılar.

Pontuscu Rum çeteleri faaliyetlerini Tokat'a kadar genişleterek Erbaa, Niksar, Reşadiye ilçeleriyle Yaylacık'da etkili olmuşlardır. Bu bölgede uzanan dağ silsilelerinin Samsun ve Bafra yönlerine kadar dalgali bir şekilde devamı ve sık ormanlık olması sebebiyle, Tokat'taki Rumlar çevre illerdeki Rumlarla birleşerek büyük çeteler kurmuşlardır.

I. Dünya Savaşı'nın ilk yılında "Asker kaçağı olarak çapulculuktan işe başlayan Rumlar, daha sonraları işi azıttılar. Rast geldiklerini soymak ve öldürmekle baş gösteren haydutlukları, hükümetin ihmali yüzünden daha fena bir hâle soktular. Köy basmak, köy yakmak, köylüleri kesmek ve en son Karadeniz Rum Cumhuriyeti-Pontus Hükümeti gibi siyasi isteklerinden bahsetmekle işi büyüttüler. İçyüzlerini açığa vurdular."

Mondros Mütarekesi'nden sonra Rum çetecileri daha da güçlendiler. Devlet otoritesi iyice zaafa uğradı. "Bu acıklı hâl karşısında Türk köylerini büyük bir korku kapladı. Hükümetle Rum köyleri arasındaki resmî bağlar kalktı, Rum köylerine ne jandarma, ne tahsildar, ne mübaşir gidemez oldular. Hatta Rumların menfaatlerine uygun bir iş için bile bir Rum köyüne jandarma göndermek gerekince metropolit vekiline söylenir, bir kılavuz alınır, öyle gönderilirdi. Hükümete Rum eşkiyasından şikayet etmek sanki yasaktı. O günün siyasası icabı bu gibi şikayetler dinlenmiyordu. Malı çalınanlar; Tokatta Kara papaza, Erbaa'da kaza idare meclisi azasından Hacı Ağ'a'ya başvurur, yalvarır, bunların yol göstermesiyle mallarını alabilirlerdi. Yoksa hükümete başvurmakla bir iş görüleliyordu."

Mütareke döneminde itilaf devletleri tarafından Samsun ve çevresine birçok kontrol subayı gönderildi. Bu subaylar Mütareke hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığını denetleyeceklerdi. Samsun ve çevresinde İngiliz etkisinin artmasıyla birlikte bölgedeki Rum çetecileri kendilerine yeni bir hami buldular: "Hükümet içinde hükümet yapan mümessiller, otomobillerinin içinde gezdirdikleri eski uşaklarımızın, nankör tebamızın ufak bir işaretiyle hapisanedeki Rum ve Ermeni canilerini tahliye ediyor, yerlerine ma'sum ve bigünâh Türkleri dolduruyorlardı." Genel aftan istifade ederek dağdan inen çeteler, omuzlarında silahlarıyla istedikleri yerde gezebiliyorlardı. Bütün bun-

lar kontrol subaylarının gözleri önünde cereyan ediyordu. Bununla birlikte, asayişsizlikle ilgili şikayetlerin çoğu yine Rumlardan geliyor, İstanbul'daki itilaf devletleri temsilciliklerine dilekçeler gönderiyorlardı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Türklerle karşı intikam hissiyle harekete geçen Rum çetecileri, Samsun ve çevresindeki İngiliz asker ve subaylarından cesaret almaktaydılar. 9 Mart 1919'da Samsun'a çıkarılan 200 kişilik İngiliz müfrezesi, Rumlar tarafından sevinç gösterileri arasında karşılanılmıştı. Yine İngilizlerin, asayişi sağlamak amacıyla 30 Martta Merzifon'u işgal etmeleri Pontuscu çetelerin tecavüzlerini ve faaliyetlerini arttırmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da 9. Ordu Birlikleri Müfettişliği göreviyle Samsun'a çıkmasıyla birlikte, bölgedeki asayişsizliğin sebepleri anlaşılmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa, 22 Mayıs 1919'da Samsun'dan Sadrazamlığa gönderdiği ilk raporunda Samsun ve çevresindeki asayişsizlikle Rum ve Türk çetelerinin faaliyetlerinden bahsetmiştir. Raporda belirtildiğine göre, Rum çeteleri siyasi bir amaç etrafında faaliyetlerini yürütmekle birlikte, *"İslam çetelerinin teşekkülünde ise hiçbir zaman siyasi bir amaç belirmemiştir."* Rum çeteleri bir Rum-Pontus devleti kurmak için çalışıyorlardı:

"Ateşkesten sonra bütün Rumlar, Yunanlılık millî emelleri ile her tarafta şımarıdıkları gibi, bu bölgede de Pont (Pontus) hükümetinin kurulması gibi bir safsata etrafında toplanmış ve bütün Rum çeteleri düzenli bir program altında tamamen siyasi bir hüviyet kazanmışlardır. Livânın bütün Rumlarının çeteleriyle beraber siyasî maksatla Samsun'daki Rum Komitesi ve özellikle Rum Metropoliti Yermanos tarafından idare edilmekte olduğu kesindir. Bu husus, bizzat gördüğüm Fransız Jandarma Subayı Mös-yö Favro tarafından da farkında olmadan ifade edilmiştir."

Mustafa Kemal Paşa'nın söz konusu raporunda ayrıca şunlara yer verilmektedir:

"... Şu son zamanlarda Samsun ve çevresindeki Rumluk nüfusunu arttırmak için Rusya'da ne kadar Rum varsa göçe zorlanırken, bir kısım çeteler de gizlice deniz vasıtalarıyla bazı sahil bölgelerine çıkarılmış ve içerdekiler kuvvetlendirilmiştir. İç gü-

venliğin sağlanması için gerekli olan kuvvetin miktarı düşünülmeden, asker terhis edildiğinden takip kuvvetleri azalmış olduğu gibi, Jandarma kuvveti esasen yok denecek kadar az olduğundan Rum eşkıyalarının meydan bulmasına sebep olmuştur. Bugün Samsun kazasında otuz üç, Çarşamba kazasında iki, Bafra kazasında üç olmak üzere toplam olarak başkanlarının isimleri ve faaliyet bölgeleri tespit edilmiş kırk kadar Rum çetesi vardır. Bunların siyasi maksatlarla giriştikleri çalginca tecavüz ve saldırılara hedef olan İslam halkı, mahallî idare tarafından korunamadığından dolayı, olağanüstü telaş ve heyecana kapılarak Livâ dahilinde kalan bazı İslam çetelerinden can ve mallarının korunması için yardım istemeye hatta fidye karşılığında bazı Laz çetelerini Trabzon tarafından getirterek, mal ve ırzlarını koruma zorunda kalmışlardır. ... Buraya geldiğimi haber alan köylüler, bizzat gözyaşları içinde başvurarak durumlarını arz etmekte ve bunlardan bazıları kendilerine saldıran Rum eşkıya reislerinin isimlerini söylemekten kaçınmaktadırlar.”

Bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa 25 Mayıs'ta Samsun'dan Havza'ya geçmiş, burada kaldığı süre içinde (25 Mayıs-12 Haziran 1919) millî uyanışın sağlanması yolunda önemli adımlar atmıştır. Havza'dan İstanbul'a gönderdiği 5 Haziran 1919 tarihli raporda da Rum çeteleri hakkında bilgi vermektedir. Rumlar “Nisbetsiz derecede azınlıklarına rağmen” Amasya ve Tokat sancaklarında da, aynı Canik (Samsun) livasında olduğu gibi çetecilik ve siyasi amaçlı teşkilat kurup faaliyet gösteriyorlardı. Özellikle Canik'le sınır olması sebebiyle Amasya livası hudutları içinde yirmi bir Rum çetesi mevcuttu. Tokat livasında da yine Canik livası hududunda, Amasya'nın Ladik ilçesi doğusunda Erbaa ilçesinde, kısmen de Niksar'da avanesi kuvvetli beş Rum çetesi bulunuyordu. “Hıristiyan azınlıkları şımartıp, çalginca hareketlere yönelten Rum ve Ermeni kundakçıları asayiş yabancılara karşı bozuk göstermek, işgal ve müdahaleye davet etmek, özellikle yabancı subayların bulunduğu yerlerde hükümetle hiç temas etmeyerek doğruca yabancılara müracaat etmek suretiyle İslamlar aleyhine olaylar çıkartılması gibi tutum ve davranışlarıyla sürdürüyorlar.”

Rumların etkili oldukları Bafra çevresindeki çetelerin başlıca reisleri şunlardı: İstavri, Lefter, Piç Vasil, Aliko, Peço, Andon, Endik, Kara İlya, Kara Sava, Kel Sava, Anastas, Deli Yani, Eleni Çavuş, Falı, Sarı İstil, Kavaklıoğlu Yuvan ve yeğeni Totoroğlu Ağabyos, Gürdekoğlu Simyon, Temüroğlu Yani, Todoroglu.

Havza'da şaki Sokrat, Papas İlyaoğlu İlya, Arap Hocaoğullarından İstatisoğlu İlya, Ponayotoğlu Paraş, Emanetoğlu Panika, Yanioğlu Vasil, Görgioğlu Avram, Yorgioğlu Pavlos, Teberoğlu İraklı (Kireki), Davulcuoğullarından Savaoğlu İstil gibi Rum çeteleri bulunmaktaydı.

Tokat ilindeki Rum çeteleri daha ziyade Yaylacık Ormanları, Dazlı Deresi, Heriz Dağı, Çamiçi Ormanları, Hızar Deresi, Cöbi Deresi gibi yerlerde barınmaktaydılar. Bu çetelerin en azılıları Sarıtarla köyünden Kalaycıoğullarından Lefteroğlu Yorgi, Çerdiğen köyünden Bayraktaroğullarından Deli Giregioğlu Dimit, Hacıoğlu Kara Lazarı, Erbaa'nın Kırkharman köyünden Koca Anastas, Erbaa'nın Endikpınarı köyünden Koca Anastas çeteleriydi. Bunlardan başka Gölönü köyünden Kara Yani, Gölçük köyünden Deli Hacı, Arapoğlu Anastas, İstil ve Mihail gibi daha küçük çeteler de faaliyet halindeydiler.

Başlangıçta adi eşkıyalık faaliyetlerinde bulunan Türk çeteleri, Rumların zulümleri karşısında bu tavırlarından vazgeçerek Rum çetelerine karşı mücadeleye başladılar. Ali Çavuş çetesinin bu mücadelede büyük yararlılıkları görüldü. Ayrıca, Rum vahşetinden korunmak amacıyla yeni çeteler kuruldu.

Samsun ve çevresinde görev yapan itilaf devletleri konsolos ve subaylarının raporlarında da çetecilik faaliyetlerine yer verilmektedir. İngiliz Teğmen J. S. Perring, Samsun'dan gönderdiği 25 Temmuz 1919 tarihli raporunda, eşkıyalığı Türk çeteleri, Rum çeteleri ve Türk düzenli birlikleri olmak üzere üç grupta değerlendirmektedir. Türk çeteleri Hıristiyan veya Türk ayırmaksızın soygun ve cinayet işliyorlardı; devrimci fikirlere bağlı değillerdi. Rum çeteleri ise intikam ruhuyla hareket ediyorlar ve sadece Müslümanlara saldırıyorlardı. Perring, 2 Kasım 1919 tarihli bir başka raporunda, Rum eşkıyaların Bafra'da yeniden aktif olmaya başladıklarından bahsederek, "Döndü-

ğümünden beri Samsun-Bafra-Alaçam yollarında tamamı Rumlar tarafından yapılan birçok soygun ve hırsızlık olayı ile karşılaş-tım. 1 Kasımda Rumlar bir Türk'ü öldürerek Bafra fener kalesi-ni ele geçirdiler. Rum Metropoliti'ne yazarak, bu yapılanlardan dolayı dikkatini çektim ve halkının yaptıklarının sonucu olarak durumun ciddiyetinden dolayı onu uyardım. Ayrıca ona şu bilgi-yi verdim. Bu Rum eşkıyalar, yedi gün içinde teslim olmadıkça, Bafra'daki Rum toplumuna hiçbir destek verilmeyecek ve onla-rın iddiaları tescil edilmeyecektir." demektedir.

Amerikan Samsun Konsolosu, İstanbul'da Amerikan Yük-sek Komiserliği'ne gönderdiği 9 Nisan 1920 tarihli raporunda, bir Türk'e ait 600 koyunluk bir sürünün birkaç gün önce Rum eşkıyalar tarafından çalındığını bildirdi: "Suçluların köyüne ha-ber gönderen Rum piskoposun yoğun çabalarına rağmen Türk köylünün koyunlar geri getirilmedi. Olay önemsiz gibi görülebi-lir, ancak, ciddi sorunlara yol açabilir. Sürünün sahibi, Rum pis-kopos ve mutasarrıf yeterli ve tatmin edici çalışma yapamadığı için, koyunları kendi çabasıyla geri alacağını belirtti." Yine aynı yazıda, Rumların iç kısımlarda Türklere karşı gizli bir şekilde si-lahlanmakta oldukları dile getiriliyordu. Bunda Rum din adam-ları da büyük rol oynamaktaydılar. Birkaç gün önce İngilizlerin Trabzon'dan getirdikleri silahlar, Rum piskoposun göz yum-ması ve suç ortaklığı sonucu Samsun'un yakın köylerine dağı-tılmıştı.

Samsun'da bu gelişmeler yaşanırken İstanbul'da kurulan Pontus Rum Toplum Cemiyeti'nin yönetim kurulu üyelerin-den beş kişi tarafından, 27 Temmuz 1920'de, Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'e verilen dilekçede, Pontus'un Hıristi-yan nüfusunun tamamen yok edilerek Türkler tarafından haki-miyet altına alınmaya çalışıldığı ileri sürüldü. Buna engel olun-ması için itilaf devletlerince, Karadeniz'deki önemli limanlara birkaç savaş gemisinin gönderilmesi isteniyordu.

Pontuscu Rumlar, bir taraftan itilaf devletleri nezdinde Türk tarafını şikayet ederek yardım talebinde bulunurlarken, diğer yandan da yöredeki asker ve sivil halka karşı mezalim-lerini sürdürmüşlerdir.1922 yılında Matbuat Umum Müdürlü-

ğü (Basın Yayın Genel Müdürlüğü)'nce yayımlanan *Pontus Me-selesi* adlı kitapta bununla ilgili belgelere geniş yer verilmiştir.

Rum çetecileri Türklere karşı en büyük mezalimi Nebyan'da gerçekleştirerek birçok köyü yakıp yıkmışlar, çok sayıda ma-sum insanı katletmişlerdir. 2 Ekim 1921'de Köprü'nün Ortaklar ve Esen köyleri basılarak katliam yapılmıştır. Kavak nahiyesine bağlı Kabibaşalan köyü Müslümanları, 7 Ekim 1921'de, Samsun'un güneyindeki Duayeri'nde Koruluk köyünden Haşarı adlı Rum eşkıyanın kalabalık çetesiyle kurmuş olduğu pusuya düşürüldüler. Burada, 40-50 kişi kadar silahsız ve çaresiz Müslüman köylülerden 20'si şehit oldu, birçoğu yaralandı.

Rum-Pontus çetelerinin faaliyetleri hakkında bir fikir vermesi açısından, sadece Havza ve çevresindeki olaylardan birkaç örnek vermek istiyorum:

Rum çete reislerinden Yağlıbasanlı Hinka Vasil ve çetesi, 13 Temmuz 1919 günü on beş kadar evden oluşan Susuz adlı Türk köyünü bastılar. Havza Kaymakamı Fahri Bey sevk ve kumanda ettiği bir müfreze ile çetecilerin üzerine yürüdü. Geç vakte kadar devam eden korkunç bir müsademedен sonra Hinka Vasil ölü ele geçirildi. 8 Ağustos 1919'da Amasya'dan Havza'ya gelmekte olan posta, Çeltek civarında Rum eşkıyasının taarruzuna uğradı ve oldukça yüklü miktarda posta eşyası çetecilerin eline geçti. 23 Ağustos 1919 günü Ladik'ten geldiği tahmin olunan kimliği meçhul üç yolcu, Hilyas köyü civarında Rum eşkıyası tarafından feci bir şekilde öldürüldüler. Rum eşkıyası 17/18 Haziran 1921 gecesi Mahmut Agazadelerin ahırına girerek birkaç baş hayvan aşırılmışlar; ertesi gece de kasaba önünden üç yüzden fazla koyunu sürüp götürmüşlerdir. 3 Temmuz 1921'de Pontus çeteleri Kevseruf ve Yağlıbasan köyleri civarında karşılaştıkları takip müfrezesiyle çatışmaya girdiler. Saatlerce süren muharebeden sonra meşhur çete reisi Dumbak, Yağlıbasan köyü civarında birkaç arkadaşıyla birlikte ölü ele geçirildi. 18 Ağustos 1921'de Hacıdede ve Şeyhkoyun köyleri civarında ekin biçmekte olan masum üç Türk, Rum eşkıyası tarafından şehit edildiler. 2 Ekim 1921'de, 150 kişiden fazla olduğu tahmin edilen bir Rum çetesi Ortaklar ve Esimbey köylerini basarak katliam yapmış, evlerin çoğunu yakmıştır. 4 Ocak 1922'de Rumlar, Hav-

za sınırında bulunan Bafra'nın Hemitli köyünü yaktılar, birçok masum ve savunmasız çoluk çocuğu kurşuna dizdiler. 22 Ocak 1922'de Pontusçu çete elebaşlarından Piç Vasil, Kara Totor, Kısabacak ve arkadaşlarının idare ettiği tahminen beş yüz kişilik silahlı bir çete, Kavak mıntikasındaki Sıralı Ormanları'ndan Havza mıntikasına geçerek 56. Alay'ın müfrezeleriyle çatışmaya tutuştu. Çatışmada birçok kayıp veren çete kaçmak zorunda kalmıştır. 6 Şubat 1922'de Tahna ve Süleyman köyü derelelerinde toplanan Rum eşkıyası üzerine sevk olunan askerî kuvvetler, saatlerce süren bir müsademedden sonra çeteyi kaçmaya mecbur ettiler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra, TBMM Hükümeti Pontusçu Rum çetelerinin faaliyetlerine son vermek için bazı tedbirler almıştır. 1920 yılı sonlarında Merkez Ordusu kurularak komutanlığına Nurettin Paşa tayin edildi. 1921 yılında Samsun ve çevresindeki Rum çetelerine karşı tenkil hareketına geçildi. TBMM Hükümeti, harekâtın devam ettiği 9 Haziran 1921 tarihinde, Yunan donanmasının İnebolu'yu bombardıman etmesi üzerine Karadeniz kıyılarını savaş bölgesi ilan etti. Ayrıca, muhtemel bir Yunan işgaline karşı Yunanlıları destekleyebilecekleri düşüncesiyle, eli silah tutan Rumların Karadeniz kıyılarından uzaklaştırılmaları kararlaştırıldı. Merkez Ordusu'nun faaliyetleri sonucu yakalanan Pontusçuların bir kısmı Amasya İstiklal Mahkemesi'nde yargılandılar.

TBMM Hükümeti, Pontus isyanına son vermek için kuvvet kullanmadan önce ikna yollarına da başvuruyordu. 1922 yılı başlarında Samsun Mutasarrıflığı dağlardaki Rum çetelerine hitaben bir beyanname yayınlayarak, Hükümet'in "*Şimdiye kadar iki taraftan akan, gelecekte de akması muhtemel olan birçok kanlara artık bir son vermek, kendi emrine tâbi, sadık halkını yine şefkatli kollarına almak azminde*" olduğunu bildirdi. Aynı tarihlerde Samsun'a gelen Dahiliye Vekili Ali Fethi (Okyar) Bey de yerel gazeteler vasıtasıyla isyancılara seslendi. Ancak bütün bu teşebbüsler beklenen sonucu sağlamadı.

Anadolu'da Büyük Zafer'in kazanılıp Yunan işgalinin kaldırıldığı tarihlerde Rum çetelerinin faaliyetleri sona erdirilememişti. Rum çetelerinden bir kısmı, arazinin ormanlık oluşu ve

dışarıdan kendilerine sağlanan destekle bir süre daha direndiler. 1923 yılında Havza ve çevresinde şu olaylar yaşandı:

7 Mayıs 1923'te silahlı otuz Rum eşkiyası başlarında Havzalı İstavri, Siryos, Kısabacak, Kara Totor oldukları halde Sivrikise ve İmircik köylerindeki hayvanları gasp ederek o civarda işleriyle meşgul on beş Türkü dağa kaldırmışlardır. Takip esnasında eşkiya gasp ettiği hayvanlardan 28'ni terk etmiş, ancak dağa kaldırdıkları köylülerden birçoğunu öldürmüşler ve bazılarını da ağır yaralamışlardır.

16 Haziran 1923'te Ladik'in Kışla mevkiinde elli kişilik Rum çetesinin Havza'ya geçmek üzere olduklarını haber alan Havza jandarması, Ladik ve Kavak jandarmalarıyla işbirliğinde bulunarak, eşkiyayı kıstırmış, geç vakte kadar süren çatışmadan sonra bir kayıp verdimiştir. Gecenin karanlığını artıran yoğun sisten istifade eden eşkiyalar kaçmayı başarmışlardır.

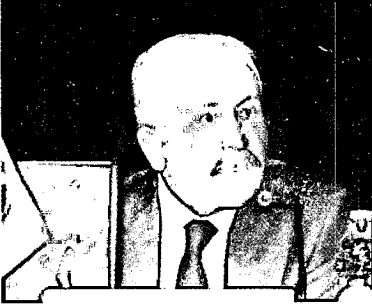
5/6 Ağustos 1923'te Kısabacak ve İstavri başkanlığındaki Rum çeteleri Havza'nın Varahavi köyünden 300 kadar hayvanı gasp etmiş, İlica köyünden kadın, erkek ve çocuk olmak üzere 32 kişiyi götürerek Tahna Kilisesi'ne hapis eylemişlerdir. Köprü ve Havza'dan yola çıkarılan jandarma kuvvetleriyle Rum eşkiyalar arasında Tahna Boğazı'nda ve Şerif Ali sırtlarında gece yarısına kadar çatışma gerçekleşmiştir. Havza Jandarma Komutanı Ziya Bey'in büyük bir cesaretle kurduğu pusuya düşürülen eşkiyalardan beşi ölü ve on altısı da yaralı ele geçirilmiştir. Gecenin karanlığından istifade eden diğer eşkiyalar ise, masum Türk kız ve kadınlarını lekeledikten sonra Domuzalan Ormanlığı'ndan Bafra'nın Nebyan Dağı'na ve Sarpun Deresi'ne kaçmışlardır.

Yukarıda bahsedilen olaylardan sonra, 1923 yılında Karadeniz bölgesindeki Rum çetelerinin faaliyetlerine tamamen son verildi. Kurtulabilen Rum çetecileri Yunanistan'a gitmek zorunda kaldılar. Halis Asarkaya'nın ifadesiyle, "Bununla beraber bu dayanışın sonu yoktu. Yiyecek alamıyorlardı. Başlıca sığınakları askerî kuvvetler tarafından çevrilmiş bulunuyordu. En son teslim oldular. Yakalarını kurtarabilenlerden pek azı kıyılara kadar gitti, Yunan gemilerine can attılar." Lozan'da imzalanan

Türk-Rum Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'yle geride kalan Rum-
lar da 1924 yılı sonuna kadar bölgeden ayrıldılar. Türkiye Cum-
huriyeti kurulduğunda Pontusçuların Karadeniz'deki hülyaları
sona ermiş bulunuyordu.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkürlerimi suna-
rım.

Prof. Dr. Dursun AKBULUT: Evet, teşekkür ediyorum Sa-
yın Çapa. Şimdi hem sempozyumun hem de bu oturumun son
konuşmacısı Yrd. Doç. Dr. Hakan Uzun, Kırşehir Ahi Evran Üni-
versitesi Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi, buyurunuz.

HAKAN UZUN'UN
TEBLİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Hakan UZUN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi): Teşekkür ediyorum.

Sayın Başkan, değerli konuklar, sözlerime başlamadan önce, bu sempozyumu düzenleyen Türkiye Barolar Birliği ve Samsun Barosu'na teşekkür ediyorum ve hepinize saygılarımı sunuyorum.

Milletlerin hayatlarında önemli bir takım günler vardır. Bunlar ya sevinçle, coşkuyla kutlanan gurur günleri ya da üzüntüyle hatırlanan felaket anlarıdır. Her iki hâlde de millî bilinç kuvvetlenir ve birlikte yaşamak arzusu artar.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı da sevinçle, coşkuyla hatırlanan böylesi önemli günlerden birisidir. Çünkü Millî Mücadele onun Samsun'a çıkışı ile gerçek anlamda başlamış, 19 Mayıs 1919 tarihi, kendisinin de belirttiği gibi hem onun, hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin doğum tarihi olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Savaşı'ndan Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihe kadar kendisine verilmiş olan tüm görevleri başarıyla yürüterek, 13 Kasım 1918'de İstanbul'a dönmüştür. Boğaziçi'nde demirlemiş düşman donanmasını gördüğünde de "Geldikleri gibi giderler!" diyerek, daha o gün kararını açıklamıştır. Bu kararlılıkla, İstanbul'da kaldığı 16 Mayıs 1919 tarihine kadar, ülke yararına çeşitli siyasi faaliyetlerde bulunmuş, yetkili birçok politikacı ve askerle temas kurmuştur. Ancak tehlikeye düşmüş olan "Milletin istiklalini

ve vatanın bütünlüğünü kurtarmak için Anadolu'ya geçip, mücadeleyi orada sürdürmekten başka çare kalmadığını" görerek, İstanbul'daki son aylarını bu düşüncesini gerçekleştirmek için çalışmakla geçirmiştir.¹

Bağımsızlık ve Cumhuriyet Yolu: Samsun'dan Erzurum'a

19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelen Mustafa Kemal Paşa,² Anadolu'da bir Millî Mücadele başlatmak ve topyekûn bir kurtuluşu sağlamak amacını ve inancını taşıyordu. Fakat onun bu düşüncesine karşılık, *Nutuk* adlı eserinde de belirttiği gibi, memleketi kurtarmak çabalarında bazı seçkin kimseler, İngiltere veya Amerika'nın koruyuculuğunu istemek gibi karara varmış bulunuyorlardı. Bunlar, ülkenin çeşitli devletler arasında paylaşılmasından ise ülkeyi bütün olarak bir devletin koruyuculuğu altında yaşatmak isteyenlerdi. Üçüncü bir karar daha vardı ki o da, bölgesel kurtuluş yollarına yönelikti. Fakat Mustafa Kemal Paşa bu kurtuluş yollarının hiçbirisini doğru bulmamıştır. Çünkü ona göre bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve temeller çürüktü. Öyleyse sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi? Bu soruya verdiği cevap şöyle olmuştur: "... hâkimiyet-i millîyeye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek."³

Millî Mücadele'yi bu iki temel hedefi gerçekleştirmeye yönelik bir şekilde yürütme kararında olan Mustafa Kemal Paşa, bir taraftan işgal altındaki yurdun kurtarılmasına çalışırken, diğer yandan ülkenin içinde bulunduğu koşulların bir sonucu olarak, mevcut düzenin maddi ve manevi açıdan yıpranmasından yararlanmış ve yeni bir devlet ve toplum modeli ortaya çıkaracak olan süreci, bir başka deyişle, Türk inkılabının da oluşum sürecini başlatmıştır.⁴

Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıkmış olan Hüsrev Gerede bu durumu anılarında şöyle ifade etmiştir:

"19 Mayıs 1919 sabahı saat 6'da güzel bir havada Samsun'a geldik. İşte bugün Kurtuluş savaşı'nın ve devrimin başlangıcıdır".⁵

HAKAN UZUN'UN
TEBLİĞİ

- ¹ Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki faaliyetleri için bkz: Sadi Borak, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1889-16 Mayıs 1919)*, 2. basım, İstanbul 1998; Alev Coşkun, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay İşgal, Hüzün, Hazırlık*, 4. baskı, İstanbul, 2008; E. Semih Yalçın / Salim Koca, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçışı*, Ankara 2005.
- ² Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a indiğinde daha sonraları CHF binası olarak kullanılan Mıntıkâ Palas'a yerleşmiştir. Yücel Özkaya, "Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da", *Millî Mücadele Tarihi*, Ankara 2002, s. 142; Andrew Mango, *Atatürk*, 3. baskı, İstanbul 2004, s. 265.
- ³ Gazi M. Kemal, *Nutuk-Söylev*, C.I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. I, Ankara 1981, s. 18.
- ⁴ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, 2. baskı, Ankara, 1993, s.121; Yaşar Özüçetin, "Millî Mücadele İçerisinde 19 Mayıs 1919", *G.Ü. Kırşehir Eğt. Fak. Der.*, Kırşehir 2004, C. 5, S. 2, s. 65-74; Emre Konğar, *21. Yüzyılda Türkiye*, 11. Basım, İst. 1998, s. 82.
- ⁵ *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Haz. Sami Önal, 3. Baskı, İstanbul 2002, s. 27.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'da

Mustafa Kemal Paşa'nın bu mücadeleye atılmasının en temel nedenlerinden birisi, 21 Mayıs 1919'da Kâzım Karabekir'e gönderdiği telgrafta belirttiği gibi kendisini millet ve memleketine karşı borçlu hissetmesi ve ülkenin düştüğü kötü durumdan büyük bir üzüntü duyuyor olmasıdır.⁶

Samsun'da bulunduğu süre içinde öncelikle yapılan işgaller ve bu işgallerin ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlar konusunda milleti ve İstanbul Hükümeti'ni sürekli olarak uyarılmış, işgalleri önlemeye çalışmış ve milletin tek bir hedefe doğru, hep birlikte yürümesinin önemine değinmiştir.⁷ Kâzım Karabekir'e 23 Mayıs 1919'da gönderdiği telgrafta da mitingler yapılarak İzmir'in işgalinin protesto edilmesini istemiştir.⁸ Bunun dışında her olayı en küçük ayrıntısına kadar öğrenmeye çalışmış, askerî ve mülkî makamlardan görevli oldukları yerlerdeki halkın ve asayişin durumunu ve bu konuda alınan önlemleri sormuştur.⁹ Bu nedenle de içinde bulunulan durumu çok kısa bir sürede, doğru olarak kavramış ve hızlı bir şekilde çözüm yollarını göstermeye başlamıştır.¹⁰ Henüz Samsun'a çıktığının ertesi günü, İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği telgraflarda işgallerin önlemesine yönelik tavsiyelerde bulunmuş olması,¹¹ gerçekte onun İstanbul'da bulunduğu zamanlarda da ülkedeki gelişmeleri yakından takip ettiğini göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa son derece bilinçli, dikkatli ve sistemli bir şekilde hareket etmiştir. Hedefi halkı örgütlemek, direnişin en önemli unsuru olan orduyu güçlendirmektir.¹² Topyekûn bir savaştan yana olan Mustafa Kemal Paşa,¹³ Samsun'dan başlayarak bunu hazırlamaya çalışmıştır. Eldeki her araçtan ülkenin bağımsızlığının sağlanması amacıyla yararlanmayı denemiş, halkı harekete geçirip, kendi kaderine sahip çıkmaya davet etmiş ve ordu-millet bütünleşmesini sağlamaya yönelmiştir.

Samsun'dan Erzurum'a kadar süren yolculuğu sırasındaki faaliyetleriyle, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra başlayan işgaller ve bunlara karşı başlatılan mün-

⁶ Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 2, 2. basım, İstanbul 1999, s. 317.

⁷ ABE, C. 2, s. 313.

⁸ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, Ankara 1991, s.122.

⁹ ABE, C. 2, s.309.

¹⁰ A. g. e., s. 318, 319-320, 321-322.

¹¹ A. g. e., s. 313.

¹² Mango, a. g. e., s. 266.

¹³ Celâl Erikan, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Haz. Rıdvan Akın, İstanbul 2008, s. 11.

ferit bir takım direniş hareketlerini tek bir merkezde bir başka deyişle kendi liderliğı altında toplamak için çalışmıştır.¹⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun'a varmasından kısa bir süre önce İngilizler, Samsun ve Merzifon'a yeni kuvvetler çıkarmışlardı.¹⁵ Samsun'a çıktıktan sonra durumu inceleyen Mustafa Kemal Paşa, görev alanı içinde bulunan tüm mülkî ve askerî makamlara, bölgelerindeki asayiş durumunu bildirmelerini ve varsa eşkıyalığın nedenleri, etkisi ve bunların önlenmesi için neler yapılması gerektiğı konusunda, kendisine bilgi verilmesini istemiştir.¹⁶ 20 Mayıs Sadaret'e gönderdiği bir telgrafta da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin ne ordu ne de millet tarafından sindirilemeyeceğini ve kabul edilemeyeceğini belirtmiş,¹⁷ 22 Mayıs 1919'da yine Sadaret'e gönderdiği bir başka telgrafta ise Samsun yöresindeki tüm asayişsizliğin Rum çetelerince yapıldığını ve bunlar siyasi emellerinden vazgeçerlerse asayişin düzeleceğini, Türklüğün yabancı idaresine tahammülü olmadığını, Yunanlıların İzmir'i işgalinin kabul edilemeyeceğini ve milletin tek vücut olup, millî hâkimiyet esasını, Türklük duygusunu hedef aldığını belirtmiştir.¹⁸ Böylece, bağımsızlık, milliyetçilik ve millî egemenlik düşüncelerini dile getirmiş ve millet adına konuşma görevini üstlenmiştir.¹⁹ Bir başka deyişle Mustafa Kemal Paşa, gelecekte ülkenin kurtarılışı ve yeniden kuruluşu konusunda taşıdığı düşüncelerini dile getirmiştir.²⁰

Nutuk'ta belirttiğine göre, işgal altındaki yurdun kurtarılmasının en temel koşulunun, işgalci güçlerin yenilerek, yurttan çıkarılması olduğuna inanmıştır. Bu nedenle Samsun'a ayak bastığında yaptığı ilk işlerden birisi de, öncelikle güvenliği sağlayıcı tedbirleri almak ve daha sonra ordu ile temasa geçip, ordunun durumunu öğrenmek olmuştur.²¹ Böylelikle elindeki gücü öğrenip, orduyu derleyip, toparlamaya, onları buldukları bölgelerde hakim kılmaya çalışmıştır.²² Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında millet kadar, ordu ve mensuplarının da desteğinin sağlanmasına çalışmış,²³ orduyu millî teşkilatın temeli olarak görmüştür.²⁴

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da bulunduğu süre içinde, hükümet ve belediyeyi ziyaret etmesinin dışında, şehri ve çev-

- ¹⁴ Mango, a. g. e., s. 265.
¹⁵ Zeki Çevik, *Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)*, Ankara 2002, s. 178.
¹⁶ ABE, C. 2, s. 309.
¹⁷ A. g. e., s. 310.
¹⁸ A. g. e., s. 319-320.
¹⁹ Mango, a. g. e., s. 269.
²⁰ Aydoğan, a. g. e., s. 38.
²¹ Gazi M. Kemal, *Nutuk*, C. I, s. 22-28.
²² A. g. e., C. I, s. 28-40.
²³ A. g. e., C. I, s. 62.
²⁴ Gazi M. Kemal, *Nutuk-Söylev*, C. I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. III, Ankara 1989, s. 462-468.

resini de dolaşmış, halkla doğrudan temas ederek, onların sorunlarını dinlemiştir.²⁵ Onlara teşkilatlanmanın kaçınılmaz olduğunu söylemiştir. Terme kazasından gelen bir heyetle sabaha kadar yaptığı görüşmede, Rum çetelerine teslim olunmaması, İslam çeteleriyle işbirliği yapılması, sahillerin kontrole her türlü silah ve muhacirin iç bölgelere girmelerine engel olunmasını, kendi bölgelerinde millî mukavemet cepheleri kurulmasını istemiş ve aralarında geçen konuşma ve kararların bir sır gibi saklanması konusunda onları uyarmıştır. Bunların dışında Samsun'da yaptığı önemli işlerden birisi de bölgede yeni jandarma birlikleri kurmak olmuştur.²⁶

Samsun'dayken, İstanbul Hükümeti'yle büyük sorunlar yaşamamıştır. Hükümet'e gönderdiği ve uyarı niteliği de taşıyan telgrafları, Bakanlar Kurulu'nda ele alınmış, Damat Ferit Paşa, 22 ve 24 Mayıs günleri Mustafa Kemal Paşa'ya bunların görüşüldüğünü bildirerek kendisine teşekkür de etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da verdiği cevapta bu övücü sözlerden dolayı gururlandığını ifade ederek, bu zor günlerde her türlü vatanseverlik gayretiyle dolu olarak milletin başında bulunulmasının zafere ulaşmasını dilemiştir. Ayrıca hükümet bazı isteklerini de yerine getirmiş, Hâmid Bey'in Samsun Mutasarrıfı olmasını teklif ettiğinde, Sadaret bu teklifi yerine getirmiştir. Havza'ya geçişinden sonraki günlerde ise İngilizlerin İstanbul Hükümeti üzerindeki baskısına paralel olarak, hükümetle aralarındaki görüş ayrılıkları oldukça artmıştır.²⁷

²⁵ Erdal Aydoğan, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Ankara, 2000, s. 28; Ali Ak, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bafra*, Samsun, 1983, s. 37; ABE, C. 2, s. 314-316.

²⁶ Aydoğan, a. g. e., s. 35-40.

²⁷ Zekerîya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara 2001, s. 131-132, 135.

²⁸ Türkmen, a. g. e., s. 132.

Havza'da

Mustafa Kemal Paşa, 25 Mayıs 1919'da kaplıca tedavisi bahanesiyle karargâhını geçici olarak Havza'ya taşımıştır. Bu şekilde hareket etmesinde, iç bölgelerden gelen şikâyetleri yakından incelemek istemesi kadar, İngiliz kuvvetlerinin bulunduğu Samsun'da güvenlik içinde çalışamayacağını görmesi de etkili olmuştur.²⁸ Havza'da, Mesudiye Oteli civarında bir kıta asker ve kasabanın önde gelenlerinden Mahmut Ağazade Bayram Efendi, Zübeyiroğlu Fuat Bey, Tataragasızade Eyüp Efendi, ulemeden Hacı Mustafa, Kadızade Hakkı Bey, Saatzade İb-

rahim, Belediye Başkanı İbrahim ve İlçe Kaymakamı Fahri Bey tarafından karşılanmıştır.²⁹

Mustafa Kemal Paşa karşılaşması sırasında şunları söylemiştir:

“Hiçbir zaman tutsak olmayacağız. Ülkeyi kurtaracağız. Bizi öldürmek değil, diri diri gömmek istiyorlar. Son bir silkinme bizi, belki kurtarabilir. Zaten başka türlü de yaşama olanağı yoktur. Havza’da Müdafaa-i Hukuk cemiyeti kurmalısınız. Bunu, çevrenizdeki vilayet ve kazalara bildirmeli ve vatan savunması için hazırlanmalısınız. Ulusun onuru, hürriyet ve bağımsızlığı gerçekten tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtuluş, gerekirse yurdun son bireyine kadar ölmeyi göze almakla olur.”³⁰

25 Mayıs’ta Samsun’dan ayrılırken, Albay Refet (Bele) Bey’den, İstanbul’dan kalıcı bir atama yapıncaya kadar bölge valisi olarak çalışmasını isteyen³¹ Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele’nin yürütülmesi konusunda siyasi partilere değil, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine dayanmıştır.³² Onun açısından bu örgütler toplumu harekete geçirmek için bir araç ve yasal bir otorite kaynağı idi.³³ Mesudiye Otelinde 27 Mayıs 1919’da kendisini görmeye gelenlerle topluca konuşurken Havza’da Müdafaa-i Hukuk temelinde örgütlenmelerini istemiş ve daha sonra her yerde ve durumda bu örgütlerin pekiştirilmesi, bir araya getirilmesi konusu üzerinde çalışmıştır.³⁴ Nitekim Samsun’dan, Havza’ya gelirken de aynı tutumunu sürdürmüş ve Kavak’ta dinlenmek üzere durduklarında, oranın önde gelen insanlarıyla bir takım görüşmelerde bulunmuştur. Kendilerinden bir Müdafaa-i Hukuk teşkilatı kurmaları ve kendisiyle devamlı olarak bağlantı halinde olmaları dileğinde bulunmuştur. Ayrıca Merzifon’da görevlendirdiği Dr. İbrahim Talî Bey’den de, bölgede olup bitenleri tespit etmesini, ileri gelenlerle görüşmesini, birlik beraberliği sağlayarak, Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurmaları yolunda halkı yönlendirmesini istemiştir.³⁵

İzmir ve arkasından da Manisa’nın işgali üzerine, 28 Mayıs 1919’da bütün valiliklere, kumandanlara ve mutasarrıflara gönderdiği tebliğinde, yapılan işgali kınamak amacıyla miting-

HAKAN UZUN’UN
TEBLİĞİ

²⁹ Gotthard Jaeschke, Havza’da Mustafa Kemal Paşa, *Bellekten*, C. XLVI, S. 182’den ayrıbasım, Ankara 1982, s. 348. Mustafa Kemal Paşa’nın Havza’ya geldiği gün, Mesudiye Otelinin önünde onu selamlayan müfrezede bulunan Muzaffer Çavuş (Şener) o günle ilgili olarak şunları anlatmıştır: “Paşa geliyor dediler, Otelin önünde bir kalabalık toplanmıştı. Hükümet konağı önünde tertip alarak ikindiye doğru otelin önünde dizildik. Yokuştan yukarı doğru tozu dumana katarak üç otomobil, yaylılar ve yayalar geliyordu. Otomobiller otelin önünde durdular. Bir kişi ayağa kalkarak etrafı süzdü. Başında kahverengi bir kalpak vardı. Mirliva üniformasının bir omzunda kordonları sarkıyordu. Paşa, kilt pantolon giyinmişti. Ayağında da körüklü bir çizme vardı. Otomobilden inince ahalinin elini sıktı, sonra bizi teftiş etti” (*Cumhuriyete Doğru Atatürk ve Havza*, byy, 1998, s.26-27.)

³⁰ Erikan, a. g. e., s. 37; *Cumhuriyete Doğru Atatürk...*, s. 27-28.

³¹ Gazi M. Kemal, *Nutuk*, C. I, s. 24.

³² Erikan, a. g. e., s. 37.

³³ Mango, a. g. e., s. 275.

³⁴ Erikan, a. g. e., s.37; *Cumhuriyete Doğru Atatürk...*, s. 27-28.

³⁵ Aydoğan, a. g. e., s. 43, 49-50; Orhan Çekiç,

Samsun'dan Erzurum'a, İstanbul 2007, s. 262; Özen Topçu, *Atatürk ve Samsun*, Samsun 2005, s. 95-96.

³⁶ ABE, C. 2, s. 334.

³⁷ Şimdiki Merkez İlköğretim Okulu binası; *Havza Samsun/Türkiye*, Havza 2003, s. 14.

³⁸ Dönemin tanıklarından olan ve *Yurdumuz Havza* adlı eserinde yaşadıklarını anlatan Zübeyirzade Mehmet Fuat Efendi bu olayla ilgili olarak şunları söylemiştir: "O'nu kendimize daha yakın ve daha canlı buluyor, bağımsızlığımız ve yapmayı düşündüğü inkılap için vermiş olduğu tarihi örneklerden ümitleniyorduk", *Cumhuriyete Doğru Atatürk...*, s. 29.

³⁹ K. Tuncer Çağlayan, "Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Günleri", *19 Mayıs ve Millî Mücadele'de Samsun Sempozyumu 20-22 Mayıs 1999*, Samsun 2000, s. 42-43; Özkaya, a. g. m., s. 147-148; Jaeschke, *Havza'da...*, s. 348-349; *Hüsrev Gerede'nin Anıları...*, s. 31.

⁴⁰ Gazi M. Kemal, *Nutuk*, C. I, s. 30.

⁴¹ Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Ankara 1997, s. 2.

⁴² Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile ...*, s. 122.

lerin yapılmasını, yabancı devletlerin delegelerine, Sadarete işgalleri protesto eden telgraflar çekilmesini bildiren bir genelge yayımlamıştır. "*Havza Bildirisi*" olarak da anılan genelgede, milletin, mitingler ve millî tezahürat yolu ile birliğini ve işgale karşı tepki göstermesini sağlamaya çalışmıştır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, milletin haklı sesini duyurmak amacıyla yaptığı faaliyetlerin, gösterdiği birlik ve beraberliğin, itilaf devletlerini etkileyeceği ve milletin istekleri karşısında onların da saygılı davranacağı düşüncesinde olup, millet iradesini, itilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmak istemiştir.³⁶ Aynı gün, Havzalılar o zamanlar "*Taş Mektep*"³⁷ olarak isimlendirilen bir okul binasında toplantı yapmışlar ve Müdafaa-i Hukuk Derneği kurulmasını kararlaştırmışlardır. Akşam ise Belediye Başkanı İbrahim Cebeci'nin evinde toplanarak, Havza'da Rumlara karşı savaşmak için kurulan 4500 kişilik Serdengeçtiler Teşkilatı'nı Mustafa Kemal Paşa'nın emrine vermişlerdir.³⁸ 30 Mayıs Cuma günü ise Mustafa Kemal Paşa'nın da isteğiyle, Havza'da Yörgüç Paşaoğlu Mustafa Bey Camisi'nde namazın ardından okunan mevlitten sonra, belediye binası önünde bir miting yapmışlardır. Bu mitingde bir konuşma yapan eşraftan Fuad Bey İzmir'i işgal eden düşmanın Samsun ve Havza'yı da işgal edebileceğini, bunu engellemek ve İzmir'i kurtarmak için silahlanmanın gerekli olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde gerçekleştirilen Millî Mücadele'nin ilk mitingi olarak da kabul edilen bu mitingten sonra, Havza'da 6 Haziran 1919'da ikinci bir miting daha yapılmıştır.³⁹

Havza'da, yaptığı çalışmalarla, milleti Millî Mücadele düşüncesi etrafında toplamak ve bütün yurttaki millî bir teşkilat kurmak⁴⁰ için çalışmış, Anadolu direnişini halka mal etmek istemiştir.⁴¹ Ancak niyetini gizlemekte artık daha fazla başarılı olamamış ve Jaeschke'nin deyişiyle Havza, Mustafa Kemal Paşa'nın "*İsyan bayrağını açtığı*" yer olmuştur.⁴²

Giriştiği her eylemde milletin desteğini almayı kendisi için temel bir tercih sorunu olarak gören, başarıya ulaşmada propaganda ve kamuoyunun büyük bir rol oynadığına inanan Mustafa Kemal Paşa, tüm Millî Mücadele boyunca bu konu-

ya oldukça önem vermiş, bunu başarıya ulaşmada bir yöntem olarak kullanmıştır. Millî Mücadele hakkında halkı bilgilendirmek ve halkın sesini dünya kamuoyuna duyurabilmek amacıyla daha Samsun'da iken bir takım faaliyetlerde bulunmuş, 23 Mayıs 1919'da Kâzım Karabekir'e gönderdiği bir telgrafta bunun önemine değinmiştir.⁴³ Mustafa Kemal Paşa Havza'da iken de bu konuda bir takım çalışmalarda bulunmuş, 27 Mayıs 1919'da Havza Kaymakamlığı'na gönderdiği bir telgrafta, "Müslümanlardan sevilen kişilerden, ulemadan ve etkili konuşan kişilerden kimler varsa" isimlerinin kendisine bildirilmesini istemiştir.⁴⁴

Milletin yapılan işgallerden duyduğu rahatsızlığı her zeminde dile getirip, bunu İstanbul Hükümeti'ne itilaf devletleri temsilcilerine gönderdikleri telgraflar ve protesto gösterileriyle sürekli olarak göstermesi konusuna da Samsun'a çıktığı andan itibaren çok önem vermiştir. Ancak taşkınlık yapılmaması, asayiş ve düzenin bozulmaması gerektiğini de belirtmiş, özellikle de gayrimüslimlere yönelik olarak yapılacak saldırıların yaratacağı sıkıntılara dikkat çekmiştir.⁴⁵ Ancak bir süre sonra yapılan mitinglerin amaca ulaşmak için yeterli olmayacağı ve millette başlayan millî uyanışı silahlı bir mücadeleye dönüştürmenin gerekliliği üzerinde durmuş, Ermenistan ve Gürcistan tarafından gelebilecek saldırılara karşı gerilla tarzında bir savunmaya hazırlanılması gerektiği konusunda arkadaşlarını uyarılmış, ülkenin tüm güçlerinin silahlı bir mücadeleye hazır duruma getirilmesini istemiştir.⁴⁶

Mustafa Kemal Paşa, ülkede birliğin sağlanması, herkesin dayanışma içinde olması ve manevi gücün yüksek tutulmasının başarıya ulaşmada en etkin yollardan birisi olduğuna inanmıştır.⁴⁷ Bu nedenle de Millî Mücadele sırasında millî birliğin sağlanmasına oldukça önem vermiştir. I. Dünya Savaşı sırasında Anadolu halkını yakından tanımak fırsatı bulan Mustafa Kemal Paşa, bu birliği sağlamak amacıyla Havza'dan, yaşadıkları bölgelerde halk üzerinde nüfuz sahibi olduğuna inandığı kişilere telgraflar göndererek bunların desteğiyle halkı bir araya getirmeye çalışmıştır. Türk-Kürt ayrımına karşı çıkmış, her ikisini de "iki kardeş ırk" olarak değerlendirmiş ve ayrılığa neden olabilecek her türlü sorunla mücadele etmeye çalışmıştır.⁴⁸

⁴³ ABE, C. 2, s. 324.

⁴⁴ A. g. e., s. 329.

⁴⁵ A. g. e., s. 334.

⁴⁶ A. g. e., s. 338.

⁴⁷ A. g. e., s. 365.

⁴⁸ A. g. e., s. 335-336.

Tek kurtuluş dayanağı olarak milleti gören ve millî irade-yi, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında temel etken olarak kabul eden Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktığı andan itibaren millet iradesinin Millî Mücadele'nin temel hareket noktası hâline gelmesi konusunda çaba göstermiştir. Bu tutumunu Havza'da da sürdürmüş, 3 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta millet iradesine verdiği önemi şöyle belirtmiştir:

*"...İtilaf Devletleri milletimizin haklarına ve bağımsızlığına bağlı kaldıkça ve millet, devletin bütünlüğünün dokunulmazlığından emin buldukça gayrimüslim unsurların korkuya kapılmasının hiçbir sebebi yoktur. Ve bu konuda devlete karşı her türlü sorumluluğu üzerime alırım ve buna tamamiyle güvenilmesini istihham ederim. Fakat bağımsızlık ve millî varlığı yok edip hayatın bekasını tehlikeye düşüren işgal kastı ve düşmanlık gibi İzmir havalisinde görülmekte olan olayların benzerlerinin ortaya çıkmasına karşı ne milletin heyecan ve vicdani üzüntüsünü ve ne de buna dayanan millî gösterileri engellemek ve durdurmak için kendimde ve kimsede kudret ve takat göremeyeceğim gibi, bu yüzden ortaya çıkacak vaka ve hadiseler karşısında sorumluluk kabul edebilecek ne kumandan ne mülkiye memuru ve ne de hükümet tasavvur ederim."*⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri bir başka açıdan değerlendirildiğinde, onun itilaf devletlerinin istekleri doğrultusunda hareket etmek durumunda kalan hükümete karşı, bir başkaldırı da bulunduğu söylenebilir.⁵⁰

Havza'da bulunduğu süre içinde Giresunlu Topal Osman Ağa ile de konuşmuş, ondan da silahlı birliklerini güçlendirmesini ve Pontusçu faaliyetlere karşı yürüttüğü mücadelesini devam ettirmesini istemiştir.⁵¹ Ayrıca 7 Haziranda Diyarbakır bölgesindeki ordu birliklerinden toplanan ve Samsun üzerinden İstanbul'a götürülerek İngilizlere teslim edilecek olan silahlara da el konulmasını sağlamıştır.⁵²

Mustafa Kemal Paşa Havza'da bunları yaparken, Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı silahlı bir direniş başlamıştır. 28 Mayıs'ta Ayvalık'a çıkan Yunan askerleri, Yarbay Ali (Çetinkaya) Bey komutasındaki birliklerin ateşiyle karşılaşmışlardır. Batı Anadolu'nun diğer yörelerinde ise komutanlar, yerel güç-

⁴⁹ A. g. e., s. 354.

⁵⁰ Türkmen, a. g. e., s. 139.

⁵¹ Aydoğan, a. g. e., s. 54; Çekiç, a. g. e., s. 263-265; Topçu, a. g. e., s. 99.

⁵² Topçu, a. g. e., s. 101.

lerle işbirliği yaparak, Yunanlılara karşı direnmeye başlamışlardır.⁵³ Ayrıca itilaf devletleri, Osmanlı Devleti'ni Paris Barış Konferansı'na çağırılmışlar ve 26 Mayıs'ta da Yıldız Sarayı'nda Şûrâ-yı Saltanat toplanmıştır. Burada üç önemli görüş ortaya çıkmıştır.

“1. Bağımsızlık için çalışacak bir Millî Şûrâ kurmak (Ahmet Rıza Bey'in önerisi)

2. Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan korumak için Amerika'nın mandasını kabul etmek (Ahmet Rauf'un önerisi)

3. İngiliz himayesini istemek (Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Sadık Bey'in önerisi)”⁵⁴

Amasya'da

Mustafa Kemal Paşa 13 Haziranda Havzadan ayrılmış ve Amasya'ya geçmiştir. Şehrin dışında törenle karşılanmış, karşılayanlar arasında bulunan Müftü Tefvik Efendi, “Paşam bütün Amasya emrinizdedir.” demiştir.⁵⁵ Mustafa Kemal Paşa da belediye balkonundan halka yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

“Amasyalılar!

Padişah ve hükümet Anlaşma Devletlerinin elinde esirdir. Memleket elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim.

Amasyalılar!

Düşmanlarımızın Samsun'dan yapacakları herhangi bir çıkartma hareketine karşı, ayaklarımıza çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilecek, vatanımızı en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz...”⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da da Samsun ve Havza'daki faaliyetlerine benzer bir takım girişimlerde bulunmuş, burada da ülkenin kurtarılması konusunda tam bağımsızlıktan başka bir çözümün kabul edilemeyeceğini söylemiş,⁵⁷ millî birlik ve beraberliğin bozulmaması için çaba göstermiştir.⁵⁸ Özellikle de

⁵³ Mango, a. g. e., s. 273.

⁵⁴ Aydoğan, a. g. e., s. 65-66.

⁵⁵ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Ankara 1993, s.319; Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları I*, 4. baskı, Ankara 2002, s. 29; Özkaya, a. g. m., s. 147.

⁵⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, C. 2, 8. basım, İstanbul 1981, s. 37.

⁵⁷ ABE, C. 2, s. 379.

⁵⁸ Atatürk'ün *Bütün Eserleri*, C. 3, İstanbul 2000, s. 127.

önlem alınmadığında büyük bir probleme dönüşeceğine inandığı Türk-Kürt ayrımcılığının yanlılığına dikkatleri çekmeye çalışmıştır.⁵⁹ 16 Haziran 1919 tarihli bir telgrafında bu konuda şunları söylemiştir:

*“Kürtlerle Türkler birbirinden koparılmayı kabul etmez öz kardeşler; bugün için vicdani borcumuz, Kürtler, Türkler, bütün İslâmi unsurlar tek vücut ve tek yürek olarak bağımsızlığımızı savunmak ve vatanın parçalanmasını önlemektir.”*⁶⁰

Ayrıca Amasya’da da 20 Haziran 1919’da bir miting yapılmıştır. Aslında bu mitingin yapılması daha önceden düşünülmüş, fakat Mustafa Kemal Paşa’nın Amasya’ya geleceği işitilmiş olduğundan ertelenmişti. Onun şehre gelmesi üzerine Amasya Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti’nin öncülüğünde bir miting yapılmıştır.⁶¹

Anadolu’daki sivil ve askeri yöneticileri ortak bir amaç uğrunda bir araya getirmeye çalışan Mustafa Kemal Paşa, Amasya’dayken Doğu Trakya’yı da aynı idealler doğrultusunda birleştirmek için çaba göstermiş ve I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey’le irtibata geçmiştir. 18 Haziran 1919’da Cafer Tayyar Bey’e çektiği telgrafta kendisine şunları söylemiştir:

*“Millî bağımsızlığımızı boğan ve vatanın parçalanmasını hazırlayan İtilaf Devletlerinin uygulamaları ve merkezi hükümetin de esir ve aciz vaziyeti malumunuzdur. Milletın mukadderatını bu nitelikte bir hükümete teslim etmek maazallah çöküşe boyun eğmek demektir. Bütün Anadolu halkı millî bağımsızlığı kurtarmak için baştan aşağı tek vücut bir duruma getirilmiş ve istisnasız bütün kumanda heyetleri ve arkadaşlarımız yüksek bir fedakârlıkla ortak karar almışlardır. Vali ve mutasarrıfların hemen hepsi de bu halka etrafına alınmıştır. Bu yüce hedef için Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetinin kapsamlı adı kabul edilmiştir... Trakya Cemiyeti ve Edirne Vilayeti Müdafaa-i Hukuku Millîye Cemiyeti ile de el ele vermek ve bütün Anadolu ve Trakya Müdafaa-i Hukuku Millîye ve Reddi İlhak cemiyetlerini birleştirmek ve bütün Anadolu ve Rumeli vilayetlerinin delegelerinden oluşan kuvvetli bir merkezi heyet kurmak kararı alındı...”*⁶²

⁵⁹ ABE, C. 2, s. 388, 390-391, 394-395.

⁶⁰ A. g. e., s. 388.

⁶¹ Aydoğan, a. g. e., s. 93-94.

⁶² ABE, C. 2, s. 394-395.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Erzurum'a kadar süren yolculuğu sırasında, ülkenin kurtarılması ve halkın kendi kaderini eline alması konusunda yürüttüğü faaliyetlerin en önemlilerinden birisi Amasya'da gerçekleşmiştir. Burada, arkadaşları ile birlikte aldıkları Amasya kararlarını, 21-22 Haziran 1919 gecesi ilgililere duyurmuştur. Amasya toplantısı 19 Haziranda başlamıştır. Toplantıya Mustafa Kemal Paşa dışında, 20. Kolordu (Ankara) Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, 3. Kolordu (Sivas) Komutanı Miralay Refet (Bele) Bey, Rauf (Orbay) Bey ve bütün görüşmeler boyunca telgraf yoluyla da olsa görüşleri sorulmuş olan 15. Kolordu (Erzurum) Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ile Konya'dan 2. Ordu Müfettişi Cemal (Küçük ya da Mersinli Cemal) Paşa da katılmışlardır.⁶³

Amasya Genelgesi olarak anılan kararlar şu şekildedir:

"1. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Merkezi hükümetimiz İtilaf devletlerinin tesir ve denetimi altında kuşatılmış bulunduğundan üzerine aldığı sorumluluğun icaplarını yapamamaktadır. Bu hal milletimizi yok olmuş tanıtıyor. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve vaziyetini göz önünde tutmak ve haklarının sesi ni cihana işittirmek için her türlü tesir ve denetimden uzak bir millî heyetin varlığı elzemdir. Bunun için haberleşerek her taraftan gelen teklif ve millî arzu üzerine Anadolu'nun her bakımdan en emin mahalli olan Sivas'ta millî bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için tek mil Osmanlı vilayetlerinin her sancağından ve parti ihtilafları nazarı dikkate alınmaksızın muktedir ve milletin itimadına mazhar üç kadar kişinin mümkün olan süratle yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir millî sır halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin kendini tanıtmadan yapılması.

2. Doğu Vilayetlerimiz adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongre için söz konusu vilayetlerin Müdafai Hukuku Millîye ve Reddi İlhak cemiyetlerinden seçilen üyeler zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardı. O vakte kadar diğer vilayetlerimizin delegeleri de Sivas'a varabileceklerinden Er-

⁶³ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 3. baskı, Ankara 1998, s. 116.

zurum Kongresi'nin üyeleri de uygun görecekları zamanda genel toplantıya dahil olmak üzere Sivas'a hareket edeceklerdir.

3. İşbu maddelere göre delegeler, Müdafaaı Hukuku Millîye cemiyetleri ve belediye riyasetleri tarafından vesair şekillerde seçilecektir.

4. Bu kararların tertibatına, 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, eski Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, 13. Kolordu Kumandanı Vekili Miralay Cevdet Bey, 3. Kolordu Kumandanı Refet Bey, Canik Mutassarrıfı Hamit Bey, 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa, 12. Kolordu Kumandanı Miralay Selahattin Bey, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da 17. Kolordu Kumandanı Vekili Miralay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey ve diğery bazı mülki ve askeri önemli zevat tarafından çalışılacaktır. Bundan başka eski Sadrazam Müşir Ahmet İzzet Paşa, Nâfiya Nâzırı Ferit Bey, Âyan üyelerinden Ahmet Rıza Bey gibi zevatın fikir ve mütalaaları alınacaktır.

5. Reddi İlhak ve Müdafaaı Hukuku Millîye cemiyetlerinin verecekleri telgrafların telgrafhanelerce kabul edilmeyerek çekilmemesi, Posta ve Telgraf Müdiriyeti Umumisi'nden tamim edilmiştir. Bu husus kati surette reddedilerek haberleşmenin mutlaka serbestçe temini için gösterilerde bulunarak haberleşme temin edilecek ve temin edilinceye kadar gösterilere devam olunacaktır.

6. Askeri ve millî teşkilat, hiçbir şekilde ilga edilmeyecektir. Kumanda hiçbir şekilde terk edilmeyecek ve başkasına verilmeyecektir. Vatanın herhangi bir tarafından yeniden yapılacak düşman işgal harekâtı, bütün orduyu alakadar edecek ve ortaya çıkan vaziyete göre memleket müdafaaasına birlikte girişilecektir. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Silahlar ve mühimmat katiyen elden çıkarılmayacaktır.”⁶⁴

Metin 6 maddeden oluştuğu halde, o günkü koşullar dikkate alınarak, son üç maddesine yer verilmemiş, daha sonradan duyurulmuştur.⁶⁵ Sina Akşin'e göre bu kararların 6. maddesi Osmanlı Hükümeti'ne ve Mondros Mütarekesi'ne bir baş-

⁶⁴ ABE, C. 3, s. 105-106.

⁶⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, Ankara, 1991, s. 178.

ka deyişle itilaf devletlerine karşı bir isyan maddesidir.⁶⁶ Kimi araştırmacılar tarafından bir “*İhtilal Beyannamesi*”⁶⁷ olarak da kabul edilen ve Türk milletini bağımsızlık ve millî egemenlik sa-vaşına çağırın bu genelge, Millî Mücadele düşüncesini ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Paşa, Amasya Genelgesi ile “*Mil-letin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*”⁶⁸ der-ken, millî egemenliği kurtuluş için önemli bir faktör olarak gör-müş ve ele almıştır.

Amasya Genelgesi yalnızca vatani kurtarmayı hedef alma-mıştır. Bu belgede, millî egemenliğin önemini de vurgulana-rak, millî egemenliğe dayalı bağımsız yeni bir Türk devletinin kuruluş evresi konusunda da önemli bir takım açıklamalarda bulunulmuştur. Bundan sonra gerçekleşmiş olan kongreler ve TBMM'nin açılmış olmasına bakılarak, Amasya Genelgesi'nin ilanıya, bu konuda da çok önemli bir adım atıldığı söylenebilir.

Amasya Genelgesi Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mü-cadele'nin önderi konumuna yükselmesi açısından da önemli bir belgedir. Bu belgenin yayımlanmasıyla birlikte, Mustafa Ke-mal Paşa'nın, milletinin önderi olmaya aday olduğunu açık ve somut bir şekilde açıklamış olduğu düşünülebilir. Sonraki ge-lişmeler göz önüne alındığında, gerçekten de Mustafa Kemal Paşa mücadeleyi kişisellikten çıkarıp millete mal ederken, mil-let adına yetki kullanabilecek yasal bir temele de kavuşmuştur.

Genelge'de Sivas'ta millî bir kongre toplanmasına karar verilmiş ve bunun “*Millî bir sır*”⁶⁹ olarak saklanması istenmiştir. Fakat bunun gizli kalması mümkün değildi. Çünkü memleketin her yerinde bu Kongre'ye katılacak üyelerin seçilmesine başla-nılmıştır. Bu gelişmeler itilaf devletlerini endişeye düşürmüş, Mustafa Kemal Paşa'nın bir an önce İstanbul'a getirilmesi ko-nusunda ısrar etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine 22 Hazi-randa Mustafa Kemal Paşa'nın görevden azli için karar çıkar-tan hükümet, bu durumu 23 Haziranda bütün vilayetlere du-yurmuştur.⁷⁰

Amasya'da, Amasya kararları çerçevesinde görüşlerine başvurulacak kimselere gönderilecek bir mektup da hazırlan-mıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın imzasını taşıyan 21 Haziran 1921

⁶⁶ Akşin, *a. g. e.*, s. 117.

⁶⁷ Ahmet Mumcu, *Tarih Açtı-rından Türk Devriminin Te-melleri ve Gelişimi*, 6. baskı, İstanbul 2001, s.36; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul 1982, s. 179; Saba-hattin Selek, *Anadolu İhtila-li*, 5. baskı, İstanbul 1981, s. 256.

⁶⁸ Gazi M. Kemal, *Nutuk*, C. I, s. 42.

⁶⁹ *A. g. e.*, C. I, s. 22.

⁷⁰ Çaycı, *a. g. e.*, s. 105.

tarihli mektup, Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Âkif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Ferit Bey (Bayındırlık Bakanı), Sulh ve Selamet Fırkası Başkanı Ferit Paşa, Câmi Bey, Ahmet Rıza Bey'e gönderilmiştir. "Vatanın parçalanma tehlikesini açıkça gösteren dönemin kanlı uygulamalarının ulusal vicdanı bir kurtuluş emeli çerçevesinde" toplanmaya yönelttiğini belirtmekle başlayan bu mektupta şu görüşlere yer verilmiştir:

"İçinde bulunulan acı durumu daha da öldürücü biçime sokan etmen, başkent İstanbul'daki karşıt akımlar ve Anadolu'daki saf ve kutsal ulusal emelleri zararlı bir biçimde desteksiz bırakan siyasal ve ulusal olmayan propagandalardır.

Yalnızca mitingler ve gösterilerle büyük amaçlar hiçbir zaman gerçekleştirilemez. Bu gibi girişimler doğrudan doğruya ulusun bağrından doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olurlar.

Kuvay-ı Millîye'yi yanlış yollara sürükleyerek dağıtmanın cezasını bugün vatanımız aleyhindeki girişimlerle pek çok görmekteyiz. Bu nedenle İstanbul'un karşı akımları artık Anadolu'ya ve ulusal amaçlara egemen değil, bağlı olmak zorundadır.

İçinde bulunulan koşullar ulusal bir genel kongrenin toplanmasını gerekli kılmaktadır."

Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, amaca ulaşmaya kadar Anadolu'dan ve "Sineyi milletten" ayrılmamaya karar verdiğini de açıklamış, başvurulan "Yurtsever, söz sahibi, düşünür" kişileri özveride bulunmaya çağırmıştır.⁷¹

Bu arada Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Vilâyât-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti'nin düzenlediği kongreye katılmak üzere 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gitmiştir. Burada halkın coşkunu sevgi gösterileriyle karşılanmıştır.⁷² Erzurum'a geldikten sonra İstanbul Hükümeti, öteden beri emirlerine uymayan, yetkisini aşan ve İstanbul'a dönmeyi reddeden Mustafa Kemal Paşa'yı görevinden azletmiştir. Bunun üzerine 8-9 Temmuz gecesi çok sevdiği askerlik mesleğinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 9 Temmuzda Erzurum vilâyetine verdiği dilekçede de askerlikten ayrıldığını millî

⁷¹ Turan, *a. g. e.*, s. 179; Gazi M. Kemal, *Nutuk*, C. III, s. 1234.

⁷² Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*, Ankara 1946, s. 87 vd.

amaca ulaşınca kadar hiçbir özveriden kaçınmayarak milletin bağrında bir mücahit olarak çalışacağını bildirmiştir.⁷³

HAKAN UZUN'UN
TEBLİĞİ

Karşılaşılan Güçlükler ve Sıkıntılar

Mustafa Kemal Paşa'nın tüm bu çalışmaları sırasında yaşanan problemlerin en başında geleni ve belki de en sıkıntılısı, 1919 Anadolu'sunda halkın, kendisini bir tükenmişlik ve umutsuzluk duygusuna kaptırmasıydı. Millet yıllardır süren savaşımlardan, eşkıyalıktan iyice yoksul düşmüş ve direnme gücünü yitirmiştir. Millî Mücadele'yi, millet egemenliğine dayalı bir biçimde yürütmek konusunda kararlı olan ve milleti küçümsemenin felakete yol açacağına inanıp, yapılan işlerin millete karşın değil, milletle birlikte yapılması gerektiğini düşünen Mustafa Kemal Paşa'nın, böylesine bir ruh hâline sahip Anadolu halkının mücadeleye kazandırılması konusunda, hiçbir zaman umutsuzluğa düşmemekle birlikte, oldukça sıkıntı çektiği düşünülebilir. Çünkü Şevket Süreyya Aydemir'in de dediği gibi, "...asker başka, halk gene başkadır. Askere emredilir. Halkı ise inandırarak kazanmak lazımdır." Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Havza'ya giderlerken yol kenarındaki tarlasında çift süren bir köylüyle yaptığı konuşma, bu bakımdan önemlidir. Konuşma şu şekildedir:

"— Hemşeri! Düşman Samsun'a asker çıkaracak. Belki bunların hepsini ele geçirecek. Sen ise rahat, toprağı sürüyorsun.

— Paşa, Paşa! Sen ne diyorsun? Biz üç kardaştık. İki de oğul vardı. Yemen'de, Kafkas'ta, Çanakkale'de hepsi elden gitti. Bir ben kaldım. Ben de yarım adamım. Evde 8 öküz ile yetim, üç dul kalmış kadın var. Hepsini benim sapanımın ucuna bakarlar. Şimdi benim vatanım da, yurdum da, aha şu tarlanın ucu. Düşman ora gelinceye dek benden hayır bekleme..."⁷⁴

Halkın içinde bulunduğu bu ruh hâli bazı yöneticilerde de görülmüştür. Örneğin, Samsun Mutasarrıfı Ethem Bey işgalci güçler karşısında teslimiyetçi bir tavır izlemiştir. Ethem Bey, İngilizlerden çekindiği için, hasta olduğunu ileri sürüp Samsun'a gelen Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamaya gitmemiş, yerine ve-

⁷³ Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968, s. 55-64.

⁷⁴ Aydemir, *a. g. e.*, s. 22.

kil göndermiştir. Nitekim bir süre sonra bu tür davranışlarından ötürü görevinden alınmış ve bu görev vekâleten Refet Bey'e verilmiştir. O günlerde bazı yöneticilerin tutum ve tavırları ile ilgili olarak Numan Özer Bey hatıralarında şunları söylemiştir:

“Jandarma dairesine gittim. Jandarma kumandanı Memduh, savuşmuş, yazıcı İskender Hakî Bey kalmış.

- *Ne yapıyorsun arkadaş dedim?*
- *İşgali, Hacıköy takım kumandanı Celal Efendi'ye telefon ediyorum.*
- *Kumandan nerede diye sual ettim.*
- *Beni daireye bıraktı bir tarafa sıvışmaya gitti dedi.”⁷⁵*

Mustafa Kemal Paşa'nın bu süre içinde sıkıntı çektiği konulardan birisi de parasızlık ve malzeme yokluğu olmuştur.⁷⁶ Örneğin, Samsun'dan Havza'ya giderken askerî depoda bulunan üstü açık bir Benz arabayla yola çıkmış, ancak araba sık sık arızalanıp yolcular yola yaya olarak devam etmek zorunda kalmışlardır. Bu sırada ilginç bir gelişme de olmuş ve Mustafa Kemal Paşa'nın *“Dağ Başını Duman Almış”* marşını yanındakilere de öğretmesiyle, bu marşı söyleyerek yollarına devam etmişlerdir.⁷⁷

Bunların dışında Mustafa Kemal Paşa'yı uğraştıran diğer konular ise, İngilizlerin ve bir süre sonra ilişkilerinin kopma noktasına geldiği İstanbul Hükümeti'nin, kendisini Anadolu'daki faaliyetlerinden engellemek için yaptıkları girişimler olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktıktan sonra milleti örgütlemek amacıyla yaptığı faaliyetler kısa sürede İngilizleri tedirgin etmiş ve Harbiye Nezareti'ne baskı yaparak İstanbul'a geri çağırılmasını istemeye başlamışlardır. Gerçekte Şubat 1919'dan beri İngilizlerin sakıncalı olarak gördüğü kişilerden biri olan Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik bu kuşkusu, onun Samsun'a çıktığı zamanlarda da devam etmiş, Samsun'daki İngiliz yüzbaşısı Hurst, Mustafa Kemal Paşa'yı çok yakın ve sıkı bir şekilde takibe almıştır. 21 Mayıs günlü raporunda, *“Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs günü Samsun'a çıktı... Şimdi teftiş için kur-*

⁷⁵ Aydoğan, *a. g. e.*, s. 28-31, 50.

⁷⁶ Nuyan Yiğit, *Atatürk'le 30 Yıl İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, 2. basım, İstanbul 2004, s. 109.

⁷⁷ Mango, *a. g. e.*, s. 270; K. Doğan Dirik, *Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kâzım Dirik*, İstanbul 2008, s. 63-64; Turgut Gürer, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, 3. baskı, İstanbul 2007, s. 248-249.

may heyeti ile birlikte içerlere gidiyor.” demiştir. 6 Haziran günü ise Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da “bir hareket başlattığını” rapor etmiştir. Aynı gün İstanbul'daki İngiliz Orduları Komutanı General G. F. Milne, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a geri çağrılmasını Osmanlı Harbiye Nezareti'nden istemiştir. 8 Haziranda da İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Osmanlı Hariciye Nazırına bir nota vermiştir: “Anadolu'da bazı kimselerin karışıklık çıkarmaya kalkıştıklarını, bunların vahim sonuçlar doğuracağını” söylemiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılması isteğini tekrarlamıştır. Bu arada İngilizler onu, yerli Rum ve Ermeni ajanları aracılığıyla da gittiği her yerde sıkı bir takibe almışlardır.⁷⁸

Sadrazam Vekili Sabri Efendi,⁷⁹ 8 Haziran 1919'da, İngiliz Askerî Ataşesi Tuğgeneral Deedes ile görüşmüş ve kendisine kamu güvenliğini bozmak isteyenlerle baş edebilmek için itilaf devletlerinin yardımının gerektiğini söylemiştir. Deedes, raporunda Sabri Efendi'nin İngilizlere Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılması isteklerinden dolayı teşekkür ettiğini, Osmanlı Kabinesi'nin de Mustafa Kemal Paşa'yı geri çekmeye karar verdiğini açıklamıştır.⁸⁰

Gerçekten de, 8 Haziran 1919'da, Harbiye Nezareti, Mustafa Kemal Paşa'yı geri çağırmış, o ise kömür ve benzin yokluğundan dönüşünün gecikebileceğini söyleyerek, niçin İstanbul'a çağrıldığını sormuştur. 15 Haziranda kendisine verilen cevapta, “İstanbul'a davetiniz hükümet-i seniyyenin kararı neticesidir.” denilmiştir. Bu cevaptan tatmin olmayınca da İstanbul'a gelmesinin İngilizlerin isteği olduğu söylenmiştir.⁸¹ Mustafa Kemal Paşa başkente dönecek olursa İngilizlerce tutulanacağından kuşkulanmış, karargâhını içerilere taşıyabilmek ve üzerinde bulunan unvanlardan biraz daha yararlanabilmek için olabildiğince zaman kazanmaya çalışmıştır.⁸²

Bu arada Hükümet'in, Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk örgütlerine ait telgrafların çekilmesini yasaklaması⁸³ ve Erzurum ile Van valilerini değiştirmek istemesi, Mustafa Kemal Paşa'yla Hükümet'in ilişkilerinin iyice gerilmesine yol açmıştır. Sonunda Hükümet Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınmasını, Ordu

⁷⁸ Bilâl N. Şimşir, *Ankara... Ankara... Bir Başkent'in Doğuşu*, 2. basım, Ankara 2006, s. 106-108.

⁷⁹ Bu sıralarda Damat Ferit Paşa Paris'e barış görüşmelerine gitmiş olduğundan, hükümet başkanlığına, Mustafa Kemal Paşa'nın ordu müfettişliğine atanması başından beri karşı çıkan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'yi bırakmıştır. Türkmen, a. g. e., s. 138-139.

⁸⁰ Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C. I, 2. baskı, Ankara, 1992, s. 11-14; Özkaya, a.g.m., s. 147.

⁸¹ Özkaya, a. g. m., s. 147.

⁸² Turan, a. g. e., s. 172.

⁸³ Yiğit, a. g. e., s. 109.

Müfettişliği vekâletinin Kâzım Karabekir'e verilmesini kararlaştırmış, ancak Karabekir bunu kabul etmemiştir. Bu defa da yerine eski Bahriye Nazırı Hurşit Paşa'nın atanması öngörülmüş, ancak bu düşünceyi de gerçekleştirememişlerdir.⁸⁴ İngilizlerin bu konudaki baskılarını artırmaları sonucunda Hükümet, Mustafa Kemal Paşa'yı geri getirmek için başka yollara da başvurmuş, hatta Vahdettin adına Başkâtip A. Fuat Türkgeldi de Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek, isterse iki ay süreyle hava değişimi alarak Anadolu'da bir yerde dinlenmesini istemiştir. Ancak bu girişimlerin hiç biri bir sonuç vermemiş, Mustafa Kemal Paşa, padişahın son önerisine cevap vermeden ordu müfettişliği görevinden alınmıştır.⁸⁵

Tüm bu olaylar yaşanırken, İçişleri Bakanı'nın, Mustafa Kemal Paşa aleyhinde bir genelge yayımlamış olması, yürütülen mücadeleyi daha da zorlaştırmış, ülke içinde karışıklık çıkmasına neden olabilecek bir ortam yaratmıştır. Bakan, Redd-i İlhak dernekleri gibi kuruluşları, "*Halkı haksız yere kırdırtan ve haraca kesen*" yasadışı örgütlenmeler olarak gösterip, Mustafa Kemal Paşa'yı da bunları desteklemekle suçlamıştır. Bu arada görevinden alındığından haberi olmayan Mustafa Kemal Paşa da Amasya'dan, Erzurum'a gitmek üzere ayrılmaya karar vermiştir. Ancak İçişleri Bakanı'nın bu genelgesi üzerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası Başkanı Halit Bey ve Elazığ (Harput) Valisi Albay Ali Galip'in girişimleriyle Sivas'a geleceği bilinen Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir hareket başlatılmıştır. Sokaklara onun hain olduğunu ve yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi gerektiğini öne süren yaftalar asılmıştır. Vali Reşit Paşa'yı ziyaret eden Ali Galip, Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklaması için ona baskı yapmaya da çalışmıştır. Vali, bu konuda İçişleri Bakanlığı'ndan açıklama istemek durumunda kalmış, İstanbul'dan Adalet Bakanı Vasıf Bey kendisine, Mustafa Kemal Paşa'nın "*Görevden alınmış bir general gibi*" karşılaşmasını bildirmiştir. Sivas'taki olayları haber alan Mustafa Kemal Paşa, gerekli güvenlik önlemlerini de aldıktan sonra 27 Haziranda Sivas'a ulaşmış ve herhangi bir olayla karşılaşmamıştır. Bu arada Ali Galip'le de görüşmüş, onun atandığı Elazığ'a gitmesine engel olmamıştır.⁸⁶

⁸⁴ A. g. e., s. 173-175.

⁸⁵ A. g. e., s. 181-184.

⁸⁶ Gazi M. Kemal, *Nutuk*, C. I., s. 50-58; Turan, *a. g. e.*, s. 180-181.

Sonuç

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan Erzurum'a kadar yürüttüğü faaliyetlerin tümü, belli bir amaca yönelik olarak yapılmış, planlı, sistematik ve aşama aşama gelişen bir olaylar zinciridir. O, her türlü engellemeye karşın büyük bir soğukkanlılıkla, diplomatik bir tavırla ve kararlı bir şekilde belirlediği hedeflere doğru ilerlemiştir.

Samsun'a çıkmasıyla birlikte ülkenin bağımsızlığa ve cumhuriyete doğru giden sürecini başlatmış olan Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, millî egemenliğe dayalı bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktır. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve yapılandırılması işi, işgale uğramış olan ülkenin kurtarılması sırasında, onunla paralel olarak ve aşama aşama gerçekleştirilmiştir. Bir başka deyişle Millî Mücadele, bir halk hareketi olarak örgütlenmeye çalışılmış ve bu durum millî egemenliğe dayalı yepyeni bir devlete doğru gidişin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir.

Millî Mücadele sırasında ve sonrasında tamamen millî bir siyaset izleyen Mustafa Kemal Paşa'nın belirlediği hedeflere ulaşmak için dayandığı temel güç, millet ve ordu olmuştur. Amacı, mevcut orduyu millî bir orduya dönüştürmek ve halkın yapılan işgallere karşı millî bilincini uyandırıp ikisini de etkin bir güç olarak kullanmaktır. Bu nedenle de henüz böylesi bir hedefe ulaşmak için hazır olmayan millet ve orduyu buna hazırlamak için uğraşmıştır. Çünkü o sırada millet ve ordu, özellikle de aydınlar, itilaf devletlerine karşı gelmeden ve padişah-halifeye bağlı kalmak koşuluyla kurtuluş yolları düşünüyorlardı. Bu nedenle de Samsun'a çıktığı ilk andan itibaren gönderdiği hemen her telgrafta millî birlik ve beraberlikten, millî egemenlik kavramından ve millîyetçilik düşüncesinden söz etmiş; Erzurum'a kadar süren yolculuğu sırasında uğradığı her yerde, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin öncülüğünde, Anadolu'daki örgütlenme çabalarına hız vermiştir. Ayrıca manevi gücü yüksek tutmaya, Millî Mücadele lehinde iç ve dış kamuoyu oluşturmaya, hareketi halka mal etmeye ve ordu-millet bütünleşmesini sağlamaya da çalışmıştır. Yunanlıların İzmir ve diğer Anadolu şehirlerini işgal etmeleri karşısında milletin gösterdiği tepkiyi iyi değer-

lendirmiş, bu olayı milletin bütünleşip tek bir hedefe doğru yürümesinde kullanmış, millete sürekli olarak örgütlenmenin zorunluluğu konusunda uyarılarda bulunmuş ve millî iradeyi milletin geleceğine hakim kılmaya çalışmıştır.

Kaynakça

- Ak, Ali, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Bafra*, Samsun 1983.
- Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 3. baskı, Ankara 1998.
- Arıburnu, Kemal, *Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*, Ankara 1997.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, C. 2, 3, İstanbul 1999, 2000.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, C. 2, 8. basım, İstanbul 1981.
- Aydoğan, Erdal, *Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal*, Ankara 2000.
- Borak, Sadi, *Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları*, 2. basım, İstanbul 1998.
- Coşkun, Alev, *Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay İşgal, Hüzün, Hazırlık*, 4. baskı, İstanbul 2008.
- Cumhuriyete Doğru Atatürk ve Havza, byy, 1998.
- Çekiç, Orhan, *Samsun'dan Erzurum'a*, İstanbul 2007.
- Çevik, Zeki, *Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)*, Ankara 2002.
- Dursunoğlu, Cevat, *Millî Mücadele'de Erzurum*, Ankara 1946.
- Erikan, Celâl, *Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Haz: Rıdvan Akın, İstanbul 2008.
- Eroğlu, Hamza, *Türk İnkılap Tarihi*, İstanbul 1982.
- Goloğlu, Mahmut, *Erzurum Kongresi*, Ankara 1968.
- Gürer, Turgut, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, 3. baskı, İstanbul 2007.
- Havza Samsun/Türkiye*, Havza 2003.
- Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Haz: Sami Önal, 3. baskı, İstanbul 2002.

- Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çev. Cemal Köprülü, Ankara 1991.
- _____, "Havza'da Mustafa Kemal Paşa", *Bellekten*, C. XLVI, Sayı: 182'den ayırbaşım, Ankara 1982.
- Kemal, Gazi M., *Nutuk-Söylev*, C. I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXIII, Ankara 1981, 1986, 1989.
- Kışlalı, Ahmet Taner, *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, 2. baskı, Ankara 1993.
- Kongar, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, 11. basım, İstanbul 1998.
- Mango, Andrew, *Atatürk*, 3. baskı, İstanbul 2004.
- Mumcu, Ahmet, *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, 6. baskı, İstanbul 2001.
- Özkaya, Yücel, "Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da", *Millî Mücadele Tarihi*, Ankara 2002.
- Özüçetin, Yaşar, "Millî Mücadele İçerisinde '19 Mayıs 1919'", *G.Ü. Kırşehir Eğt. Fak. Der.*, C. 5, S. 2, s. 65-74, Kırşehir 2004.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Ankara 1993.
- Sarıkoyuncu, Ali, *Millî Mücadelede Din Adamları I*, 4. baskı, Ankara 2002.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, 5. baskı, İstanbul 1981.
- Şimşir, Bilâl N., *Ankara... Ankara... Bir Başkent'in Doğuşu*, 2. basım, Ankara 2006.
- _____, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, C.I, 2. baskı, Ankara 1992.
- Topçu, Özen, *Atatürk ve Samsun*, Samsun 2005.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, 1. Kitap, Ankara 1991.
- Türkmen, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Ankara 2001.
- Yalçın, E. Semih / Koca, Salim, *Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçışı*, Ankara 2005.
- Yiğit, Nuyan, *Atatürk'le 30 Yıl İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, 2. basım, İstanbul 2004.

Prof. Dr. Dursun AKBULUT: Teşekkür ederim Sayın Uzun.

Oturumu kapatmadan önce bir, iki hususu işaret etmek istiyorum. Türkiye Barolar Birliği'nin düzenlemiş bulunduğu bu sempozyumdan dolayı öncelikle şükranlarımı ifade etmeliyim. Burada, eğer isim verecek olursam belki çok sayıda isimden söz etmem gerekecektir. Bunları söylemeden genel merkezin, başkan ve üyelerinin bu konudaki katkılarına şükranlarımızı ifade ediyoruz. Samsun Barosu'nun bu konuda nasıl çalıştığını da gayet iyi biliyorum. Baro Başkanlığı ve Yönetim Kurulu üyelerini son salı günü gördüğümde oradaki çalışma tempoları, o aşkı beni çok fazla etkilemiştir. Bizler tarihçiler olarak Samsun Barosu'nu tanıdık. Ben ilk defa tanıyorum, benim gibi ilk defa tanıyan arkadaşlarımız vardır. Bunlar, tanışma imkanı bulmuşlardır. Programı aldığım zaman buradan Türkiye Barolar Birliği Başkanı rahmetli Özdemir Özok'un Samsun'a geleceğini ve bir konuşma yapacağını öğrendim. Hasta olduğunu haber almıştık. Nasip olmadı. Ölümünü üzüntüyle duyduğumda aklıma gelenler, zamanı Tanrı yaşar kişiöğlü ölmek için yaratılmış.

Buraya kadar arkadaşlarım tespitler yaptılar, belgeler doğrultusunda tespitlerini yaptılar. Duygularını asla karıştırmadılar. Ama duygusal bir taraftan söz etmek istiyorum; o da bu sempozyuma bildiriyle katılmış bulunan meslektaşlarımın ortak kararı, bu sempozyumun bilimsel sonuçlarını onun aziz hatırasına ithaf etmek istiyoruz. Bu duygularla ben sempozyumun Baromuzla, tarih camiamıza ve bütün milletimize hayırlı olmasını diliyorum ve bugünlere gelişimizi sağlayan başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere onun kahraman silah arkadaşlarını saygıyla, minnetle anıyorum. Saygılar sunarım.

Sunucu: Çok teşekkür ediyoruz katılımcılarımıza. Üçüncü oturumumuz da burada sona erdi. Türkiye Barolar Birliği'yle Samsun Barosu tüm katılımcılarımıza plaket verecektir. Plaket töreni için Sayın Barolar Birliği Başkan Vekilimiz Av. Berra Besler ve Samsun Baro Başkanımız Av. Necat Anıl'ı sahneye davet ediyoruz.

Av. Berra BESLER (Barolar Birliği Başkan Vekili): Çok değerli başkanlarım, değerli hocalarım, çok değerli meslektaşlarım ve genç öğrenciler; sabahki konuşmamda da ifade ettiğim gibi, bu topraklarda yaşayan herkesin minnet borcu olduğu yüce Atatürk'ümüzü bugün buram buram tarih kokan, kültür kokan sevgi ve coşkusunu her zaman yüreğimizde hissettiğimiz kahraman şehrimiz Samsun'da andık. Bu güzel toplantının çok değerli hocamız, oturum başkanımız tarafından kısa bir süre önce kaybettiğimiz değerli Başkanımız Özdemir Özok'un anısına ithaf edilmesinden de fevkalade gurur ve heyecan duyduk. Çok teşekkür ediyoruz değerli bilim adamlarına.

Şimdi kararınca kararınca bugünün anısı olmak üzere sembolik olmak üzere bir anı plaketi sunacağız. Katılanlara Türkiye Barolar Birliği adına çok teşekkür ediyorum. Yalnız şunu ifade etmek lazım ki, bu program, hepimizin ağabeyi ve Sayın Başkanımız Özok'un da ağabey diye hitap ettiği Av. Teoman Ergül'ün eseridir. Kendisini minnet ve şükranla anıyorum. Çok teşekkür ediyorum. Bundan sonraki programların da onun dikkatli, titiz çalışmalarıyla başarıyla gerçekleşeceğine inanıyorum ve saygı sunuyorum Sayın Ergül üstadıma.

Av. Necat ANIL (Samsun Barosu Başkanı): Çok değerli Barolar Birliği Başkan Vekilim, Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu, Disiplin Kurulu ve Denetleme Kurulu üyesi arkadaşlarıma, meslektaşlarıma, uzak demeden, yakın demeden, davetimize gelen Baro Başkanlarına, oturum anında bize katılan Polis Okulu öğrencilerine, tüm izleyicilere, Samsun Barosu mensuplarına, –özellikle söylüyorum– çok mutluyum böyle anlamlı, güzel bir konuda oturum başkanı olduğum için. Bu kadar de-

ğerli, bilgili, akademisyenler var. İnanın ki onlar varken, Türkiye her zaman ilerler, ben gurur duyuyorum. Sağ olun, var olun diyorum efendim.

Bize bu mutluluğu, bize bu anlamlı günü yaşatan, sempozyumun özellikle Samsun'da bu konuda yapılmasına önderlik eden Türkiye Barolar Birliği Başkanı Sayın Av. Özdemir Özak'un ruhu şâd olsun diyorum. Hepimiz ona şükranlarımızı sunuyoruz. Allah rahmet eylesin. Hepiniz sağ olun efendim.

Sunucu: Öncelikle plaket verilecek değerli katılımcılarımızı sahneye alacağım.

Doç. Dr. Bünyamin Kocaoğlu

Doç. Dr. Kemal Arı

Doç. Dr. Enis Şahin

Doç. Dr. Kaya Tuncer Çağlayan

Prof. Dr. Mehmet Evsile

Prof. Dr. Enver Konukçu

Prof. Dr. Dursun Ali Akbulut

Prof. Dr. Tülay Alim Baran

Prof. Dr. Mesut Çapa

Yrd. Doç. Dr. Hakan Uzun

Necati Kazancı

Av. Turan Tanyer

Av. Teoman Ergül

Av. Neşe Deniz

Av. Alpay Sungur Tekin ve değerli Baro Başkanlarımızı da plaket töreninde aramızda görmek istiyoruz, onlar da sahneye gelirlirse...

Türkiye Barolar Birliği Disiplin Kurulu Başkanı Sayın Erdoğan Sarıoğlu da sahneye, aramıza gelirse çok mutlu olacağız.

Değerli Baro Başkanlarımızı da sahneye rica etmiştik, ama... Ahmet Bey, lütfen siz de... Oysa, ilk sizi saymam gerekiyor.

Av. Teoman ERGÜL: Bu değerli plaketi ben sadece kendi şahsıma almıyorum, sebebi de şu: Bu programı yaparken üniversiteden, burada Dursun Ali hocamı, Çanakkale’de Mete Tuncoku hocamı, Ankara’da Timuçin hocamı özellikle belirttim, onların da namına alıyorum. Kaldı ki, Barolar Birliği idari kademesinde ve sekreteryasında çalışan arkadaşlarımız da bu programın düzgün yürütülmesi için hakikaten çok fedakârane ve dikkatli bir çalışma yürütmüşlerdir. Ben programın düzenlenmesinden dolayı bu plaketi onların da namı hesabına alıyorum, kendilerine de söyleyeceğim. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Sunucu: Sayın Ergül, sizi bir, iki dakika daha tutacağız, çünkü şu anda sergi salonunda bulunuyorlarmış kendileri; Sayın Necati Kazancı ve Av. Turan Tanyer’in plaketlerini de size vereceğiz.

Türkiye Barolar Birliği
Barış Manço Caddesi, 1366. Sokak No: 3 06520 Balgat - ANKARA
Tel: (0.312) 292 59 00 (pbx) • Faks: (0.312) 286 55 65
web: www.barobirlik.org.tr • e-posta: yayin@barobilik.org.tr